ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ

А. ҚАЮМОВ

МАХМУР

Ўзбек адабиёти тарихидан материаллар

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ —1956

www.ziyouz.com kutubxonasi

www.ziyouz.com kutubxonasi

МАХМУРНИНГ ИЖОДИЙ МЕРОСИ ҲАҚИДА

Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг доно раҳбарлиги ва ғамхўрлиги туфайли мамлакатимизнинг барча халқлари, шу жумладан ўзбек халқи катта тарихий ғалабаларни қўлга киритди. Бу ғалабалар социалистик экономиканинг юксалишида, шаклан миллий, мазмунан социалистик маданиятнинг борган сари ривожланишида ўз ифодасини топди.

Совет ҳокимиятининг катта имкониятлар яратиб берганлиги туфайли ўзбек адабиёти ва адабиётшунослиги ўсди, марксизм-ленинизм ғояларини ўзига сингдириб, жаҳонда энг илғор ва прогрессив совет адабиётининг таркибий қисмига айланди.

Ўзбек адабиёти тарихини ўрганиш ва унинг айрим соҳаларини марксизм-ленинизм методологияси асосида тўла ишлаб чиқиш, ўзбек совет адабиётшунослигининг навбатдаги муҳим вазифаларидан биридир.

Қўлимиздаги бу асар XVIII асрнинг охири ва XIX асрнинг биринчи ярмида демократик, халқпарварлик фикрини тарғиб қилган, хон амалдорлари, ҳукмдорлар ва умуман эксплуататорларга қарши сатирик шеърлар ёзган шоир Махмурнинг ҳаёти ва ижодиётини ёритишга бағишланган. Қўқон шаҳрида яшаган ва ижод этган бу шоир тўғрисида узоқ вақтларгача етарли маълумот топилмаган эди. Адабиётшуносларга Махмурнинг фақат «Хапалак» шеъри маълум эди, холос[1].

Деҳқонларнинг ўша даврдаги оғир ҳаётини ҳаққоний акс эттирган шоирнинг ўз даврининг илғор фикрли кишиси эканлигини ифодалаган «Хапалак» шеъри китобхоннинг диққатига сазовор бўлди ва кўп тўплам ва хрестоматияларда нашр этилди.

Бу шеър биринчи марта «Гулистон» журналида босилиб чиқди.

---

1 Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси, т. II, б. 224, Тошкент, 1945

www.ziyouz.com kutubxonasi

Шундан кейин Махмур ижоди ўзбек мактабларининг адабиёт программасига киритилди ва олий ўқув юртлари учун тайёрланган «Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси» да[1], ҳамда «Ўзбек поэзиясининг антологияси» да[2] ҳам босилиб чиқди.

Унда «Махмур ҳақида жуда оз маълумотга эгамиз. Фазлий «Мажмуат-уш-шуаро» да Махмурнинг Умархон саройида яшаган машҳур олим ва шоир Акмалнинг ўғли эканини айтади. Махмурнинг ҳаёти тўғрисида бошқа маълумотларга эга эмасмиз»[3] деб айтилган.

ЎзССР да хизмат кўрсатган ўқитувчи Пўлатжон Қаюмов, халқ шоири Асқарали Ҳамроалиев (Чархий) ларнинг ёрдами билан 1950 йилда Қўқон шаҳарида шоир Махмурнинг девони топилди.

Янги топилган бу қўлёзма девон Махмурнинг ҳажвий, юмористик шеърлари, тарих ва қасидаларидан иборатдир.

Қўлёзмани кўчириб ёзган кишининг номи, шунингдек шеърларнинг ёзилган йили ва қўлёзманинг ёзилган ёки кўчирилган йили айтилмаган. Фақат бир шеърнинг ёзилган йили 1229 ҳижрий (1813—1814) деб кўрсатилган.

Бу девонда шоирнинг 3417 мисрани ташкил этган 69 асари бўлиб, улар мухаммас, мустаҳзод, ғазал, маснавий, рубоий, қитъа ва баҳри мадид шаклида ёзилган шеърлардир.

Бу девонда подшоҳ номига ёзилган ҳажв-тарих ҳам, қозилар, бойлар, амалдорлар номига ёзилган қаттиқ танқидий шеърлар ҳам, фалакдан, тақдирдан, замондан шикоятни ифодаловчи шеърлар ҳам, шу билан бирга подшоҳлар, уларнинг авлодлари номига ёзилган қасидалар ҳам учрайди. Демак, Махмурнинг янги топилган шеърлар тўплами (девони) унинг ижодини ҳартомонлама ўрганишда катта аҳамиятга эга бўлган манбадир.

Қўлёзма оддий қўқон қоғозига қора сиёҳ билан, шеърларнинг сарлавҳалари эса қизил сиёҳ билан ёзилган. Муқоваси йўқ. Хати насталик билан эътиборсизроқ ёзилган. Баъзи саҳифаларнинг четларида қалам, сиёҳ билан қилинган тартибсиз чизиқлар, хатлар ва ҳар турли доғлар учрайди, 69 варақ, ҳажми 16,5 X 27,5,

Махмур девонининг топилгани тўғрисида биринчи марта «Қизил Ўзбекистон» газетаси жамоатчиликни хабардор қилди[4]. Кейинроқ «Шарқ юлдузи» ва «Звезда Востока» журналларида Махмур ҳақида мақолалар босилиб чиқди.

---

[1] Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси, т. II, б. 224, Тошкент.
[2] Ўзбек поэзиясининг антологияси, Тошкент, 1948 й., б. 189.
[3] Ўша ерда
[4] «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 7/1—1951 й.

www.ziyouz.com kutubxonasi

«Звезда Востока» журнали 1951 йилда Махмурнинг рус тилига таржима қилинган шеърларидан бирнечасини ўз саҳифасида босиб чиқарди[1].

Ўзбекистон ССР Фанлар Академиясининг нашриёти 1951 йил ноябрь ойида Москва шаҳарида ўтказилган ўзбек адабиёти ва санъати декадаси муносабати билан Махмурнинг танланган шеърлар тўпламини ўзбек ва рус тилларида нашр этди[2].

Шундан сўнг ўрта мактаблар учун тузилган ўзбек адабиёти программасига унинг «Хапалак» шеъридан ташқари янги топилган «Мухаммас», «Абдулкарим Намангоний тўғрисида ҳажв», «Қози Муҳаммад Ражаб тўғрисида ҳажв», «Ҳожи Ниёз тилидан айтилган ғазал», «Итбоқар қози тилидан», «Дар сифати Ҳаким Туробий ҳазор халта будур» каби шеърлари киритилди ва шу шеърлар «Ўзбек адабиёти» хрестоматиясида нашр этилди[3].

Махмурнинг янги асарлари топилиши муносабати билан унинг ижодиётига бўлган қизиқиш ортди ва уни кенгроқ ўрганиш имконияти туғилди.

МАХМУРНИНГ АДАБИЙ МУҲИТИ

Махмур XVIII асрнинг охири XIX асрнинг биринчи ярмида Қўқон шаҳрида яшади ва ижод этди. Қўқон шаҳри бу вақтларда асосан Фарғона водиси ва унинг атрофидаги баъзи районларни ўз ичига олган хонликнинг маркази эди.

Қўқон хонлиги типик феодал давлати эди. Мамлакат хоннинг ўз мулки ҳисобланар, меҳнаткаш аҳоли шафқатсизларча эксплуатация қилинар эди. Бу вақтда демократик тартиблар тўғрисида ҳечқандай сўз бўлиши мумкин эмас эди. Ер асосан йирик феодаллар қўлида эди. Кам ер ва ерсиз камбағал деҳқонлар асосан феодалларнинг ерини ишлаб бериш билан оғир аҳволда тирикчилик ўтказар ва бунинг устига ҳаддан ташқари кўп солиқлар тўлаб, қийналар эдилар.

XIX асрнинг биринчи ярмида Қўқон хонлигида ҳам бошқа феодал давлатларидаги каби, феодал муносабатларнинг ҳукмронлиги мамлакат экономикасига салбий таъсир этди. Хонлар, феодаллар, бойлар, савдогарлар — умуман, эксплуататор синфларнинг вакиллари меҳнаткаш аҳолини ёвузларча эксплуатация қилар, уни очлик ва қашшоқлик билан кун

---

[1] «Звезда Востока» № 7, 1951 г. стр. 85—87

[2] Махмур, Танланган асарлар, ЎзССР ФА нашриёти, Тошкент, 1951 й.

[3] «Адабиёт хрестоматияси», ЎзССР Ўқув—педагогика нашриёти, Тошкент, 1952 й., б. 153—159.

www.ziyouz.com kutubxonasi

кечиришга мажбур этар эдилар. Шу сабабли эксплуатация қилинучи омма билан феодал эксплуататор гуруҳлар ўртасидаги синфий кураш кескинлашиб борар эди. Бу синфий кураш, шубҳасиз, адабий ҳаётда ҳам ўз аксини топди.

Бу даврда эксплуататор синфларнинг манфаатларига хизмат қилувчи, уларнинг ғояларини тарғиб этувчи реакцион феодал-клерикал адабиёт бор эди. Бу адабиёт вакиллари ҳоким синфларга мадҳиялар ўқир, уларни кўкларга кўтариб мақтар, хон ҳокимиятини мустаҳкам деб кўрсатар ва аҳоли ўртасида эксплуататор синфларга бўйсуниш ғояларини ёйиш учун хизмат қилар эдилар.

Бу адабиёт қаршисида меҳнаткаш аҳолининг оғир азоб-уқубатли турмушини акс этдирувчи, уларнинг феодал ҳукмронларига бўлган нафрат ва ғазабларини ифодаловчи илғор, прогрессив йўналишдаги адабиёт ҳам бор эди. Бу адабиёт вакиллари ўз шеър ва прозаик асарлари билан ҳаётни реал тасвирлар, феодализм давридаги меҳнаткашларнинг оғир аҳволини ифодалар эдилар.

Қўқон хони Умархон (1810—1822) барча феодал ҳукмронлари сингари шуҳратпарастлиги, хушомад ва лаганбардорликни севиши билан машҳур эди. У ўз саройига 70 дан ортиқ хушомадгўй, маддоҳ шоирларни йиғди. Реакцион сарой адабиётининг кўзга кўринган вакиллари-эксплуататорлар синфининг йирик намояндаси Умархон (Амирий), унинг вазири Қосим беклар-беги (Вазир), йирик аристократ Султонжон Тўра (Адо), хушомадгўй шоир Фазлий ва бошқалар ҳисобланар эдилар. Адо катта диний лавозимни эгаллаган эди. У дастлаб Самарқандда шайх-ул-ислом бўлган, сўнг Қўқон хони Умархон ҳузурида юқори мавқини эгаллаган. У Қўқон хони саройидаги шоирларнинг подшоҳи (малик-уш-шуаро) деб аталган. Бу шоирлар фақат Қўқон шаҳаридангина бўлиб қолмай, балки улар ичида бошқа шаҳарлардан келган шоирлар ҳам бор эди. Масалан, Адо Самарқанддан, Фазлий Намангандан, Хотиф Хўжанддан, Хижлат Тошкентдан, Зийнат, Манзур Андижондан борган эди ва ҳоказо.

Бу шоирларнинг шеърларини тўплаб, «Мажмуат-уш шуаро» («Шоирлар йиғилиши») антологиясини тузган Фазлий ўз сўзбошисида сарой шоирларининг кеча-кундуз подшо эшигида ётиб, унинг буйруғини бажарувчи, унга мақтовлар айтучи шахслар эканлигини айтади. Бу антологиянинг тузилиш тартиби шундай: дастлаб Умархоннинг шеъри келтирилади, сўнгра унга ёзилган назира шеърлар берилади. Назира ёзган шоир ўз шеърларининг вазни, формаси, қофияси ва асосий йўналишини Умархон шеърига мослаб ёзиши шарт эди. Масалан, Умархоннинг:

www.ziyouz.com kutubxonasi

«Эй зи қудрат соҳиби дил ҳамчу гул рангин қабо»,—деб бошланган шеърига Вазир, Адо,Нола, Маъюс, Ҳотиф, Ҳижлат, Рамзий, Афсус, Машраф, Росих, Фазлий, Беҳжат, Зоҳид, Қасратий, Ваҳший, Акмал, Ғозий, Музмар, Мутриб Хўжандий ва бошқа шоирларнинг назира қилиб ёзган шеърлари келтирилади. Шундай қилиб, сарой адабиётининг вакиллари фақат ғоявий жиҳатдангина эмас, балки шакл жиҳатидан ҳам тор рамкада ижод этганлар. Феодал-клерикал адабиётда мавжуд бўлган назирагўйлик тақлидчиликдан иборат яланғоч формализм, шеър санъатини тушкунликка, шоир ижодини қашшоқланишга олиб келган эди.

Феодализм даврида баъзан адабий-тарихий асарлар ҳам ёзилар эди. Бу асарлар хон ҳокимияти тарихини тасвирлаб, уни кўкларга кўтариб мақтайди. Бухорода Бухоро амири Ҳайдар (1800—1826) ҳукмронлиги тўғрисидаги «Фатҳномайи ҳоқоний»[1], Қўқонда Қўқон хони Худоёр ҳукмронлиги тўғрисида ёзилган «Тазкирайи султоний»[2] каби асарлар ана шулар жумласидандир.

Иқтисодий ва ижтимоий факторлар таъсири остида, феодал муносабатлар давр талабларига жавоб бераолмай инқирозга юз тутган эди. Шу сабабли феодал тузумининг маддоҳи бўлган реакцион феодал-клерикал адабиёт ҳам тушкунликка юз тутиб, ўлимга маҳкум бўлган эди.

Мамлакатнинг сиёсий ва ижтимоий аҳволи оғирлашган, меҳнаткашларнинг озодлик учун олиб бораётган курашлари кучайган, меҳнаткаш халқ билан феодаллар ўртасидаги синфий кураш кескинлашган бир пайтда, эксплуатация қилинувчи меҳнаткаш омманинг ҳаёт шароитлари илғор тараққийпарвар идеологияни, демократик руҳдаги адабиётни вужудга келтириши муқаррардир. Бу адабиёт намояндалари меҳнаткаш омманинг аҳволига ачинар, уларнинг эксплуататорларга бўлган ғазаби ва нафратларини ўз шеърларида ифодалар эдилар.

В. И. Ленин 1913 йилда бундай деб ёзган эди: «Ҳарбир миллий маданиятда иккита миллий маданият бор. Пуришкевичлар, Гучковлар ва Струвеларнинг великорус маданияти бор, аммо Чернишевский ва Плехановнинг номи билан характерланадиган великорус маданияти ҳам бор. Украинларда ҳам, шунингдек Германияда, Франция, Англия, яҳудийларда ва бошқаларда ҳам худди шундай иккита маданият бор»[3].

Ҳарбир жамиятда эксплуататор синф билан эксплуатация қилинучи меҳнаткаш халқ оммаси ўртасидаги синфий кураш натижасида, меҳнаткаш халқ оммасининг манфаатларини ифо-

---

[1] УзССР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмаси. № 601, II.
[2] Ўша ерда, қўлёзма № 629, II.
[3] В. И. Ленин. Асарлар, XX том, б. 8—9.

www.ziyouz.com kutubxonasi

да қилувчи илғор, прогрессив йўналишдаги адабиёт элементлари узоқ даврлар ичида яшаб, тараққий этиб келди. Шунингдек феодализм давридаги ўзбек адабиётида Амир Умархон, Вазир, Адо, Фазлийлар номи билан характерланучи феодаллар манфаатини куйловчи адабиёт вакилларига қарши Гулханий, Махмур каби меҳнаткаш деҳқонлар, ҳунарманд косиблар ва мазлум аҳолининг бошқа табақалари манфаатларини ифодаловчи илғор, прогрессив йўналишдаги адабиёт намояндалари ҳам мавжуд бўлган.

XIX аср ўзбек адабиётидаги прогрессив йўналишдаги адабиётнинг Қўқон шаҳридаги вакилларидан бири Муҳаммад Шариф Гулханийдир. Гулханийнинг қобилиятли шоир эканлигини, унинг шеърлари юксак бадиий маҳорат билан ёзилганлигини ҳатто реакцион феодал адабиёт вакиллари ҳам кўрсатиб ўтишга мажбур бўлганлар. Масалан, Фазлий Гулханийни қанча камситса-да, унинг ҳунар аҳлидан эканини, тожик ва ўзбек тилларида «латиф шеърлар» ёзган шоир эканини эътироф этган[1].

«Тухфатул-аҳбоб фи тазкират-ул асҳоб» асарининг автори Қори Раҳматулло Бухорий ҳам Гулханийнинг «камолотга етишган, юқори даражада илмий ва бадиий маҳорат эгаси» бўлганини кўрсатиб ўтади.

Оддий ҳаммомчи (гўлаҳ) ва сўнгра сарбоз бўлиб ишлаган Муҳаммад Шариф Гулханий ўзининг машҳур «Зарбулмасал» асарида феодализм ҳукмронлиги даврида мамлакатнинг вайронага айланганини ифодалади, ҳукмрон синф вакилларининг образларини чизиб берди ва фош этди.

Гулханий ўз асарларида меҳнаткашларнинг оғир ва машаққатли ҳаётини тасвирлади, уларга ҳайрхоҳлик билдирди, очкўз бойлар, судхўрлар ва феодал эксплуататорларнинг бошқа намояндаларини қаттиқ танқид қилди.

XIX асрнинг биринчи ярмида яшаган наманганли шоир Маъдан (1788—1856) ўз шеърларида ўша даврдаги эзилган меҳнаткашлар кайфиятини акс эттириб, «Жафо чеккан, алам тортган, ҳаловат кўрмаган жоним», деб шикоят қилади. Маъдан таҳаллусли Одина Муҳаммад Аваз Муҳаммад деган кишининг ўғли эди. У 12 ёшидаёқ подачилик қилиб юрган вақтларида шеър айтабошлаган эди. Кейинчалик деҳқончилик билан шуғулланади. Уни хон ўз саройига тортмоқчи бўлганда, «Шаҳарга ўзим сиғсам ҳам, менинг оҳу-фиғоним сиғмайди» деб хон саройига бориб, маддоҳ бўлиб яшашдан бош тортади[2].

---

[1] Мажмуат-уш-шуаро, Тошкент, 1320, б. 244.

[2] Пўлатжон Қаюм, Шоир Маъдан, «Гулистон» № 11, 1939 й. б. 27—28.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Гулханий, Маъдан каби шоирлар билан ҳамаср бўлган тараққийпарвар шоир Мужрим Обид ўзининг халқпарварлик ғоялари учун хон томонидан қувғин остига олинади[1].

Ўша даврда яшаган шоир Жунайдулло Ҳозиқ ҳаддан ошган ноҳақлик, адолатсизлик, зулм ва истибдод жабридан фаръёд қилиб аламли мисраъларни яратади. XIX аср ўзбек ва тожик адабиётининг бу йирик арбоби кўп шаҳарларни қонга ботирган Бухоро амири Насруллонинг юзига қараб «Сен қаддингга лаънатлардан шундай кийим тикдинг-ки, у сенинг устингда қиёматгача қолади» деб жасурона хитоб қилди.

Хон деспотизмига норозилик билдирган бу эрксевар шоир Бухоро амири Насруллонинг буйруғи билан ўлдирилди.

«Мунтахаб-ут-таворих» автори Ҳакимхон Тўранинг ёзишича, амир юборган қотиллар 1846 йилда Шаҳрисабзда Ҳозиқни ўлдириб, унинг бошини ўша вақтда Қаршида бўлган Насруллога олиб келганлар[2].

Прогрессив йўналишдаги адабиёт вакиллари меҳнаткаш аҳоли манфаатларини куйладилар, адабиётга реал ҳаёт воқилигини киритдилар, ўз асарларида феодализм тузумининг маразларини очиб кўрсатдилар. Лекин бу шоирлар ўз даврининг ижтимоий рамкаларидан ташқарига чиқаолмадилар. Улар меҳнаткашларнинг машаққатли ҳаётини кўриб, унга ачиниш билан чекландилар, лекин бу ҳаётдан қутилиш учун курашга чақирмадилар.

Шунга қарамай XIX аср феодализм давридаги ўзбек адабиётида мавжуд бўлган илғор, прогрессив йўналишдаги адабиётнинг ўзбек адабиёти тарихидаги ўрни ва аҳамияти каттадир.

Бу адабиёт XIX аср феодализм давридаги мамлакатнинг ижтимоий ва маданий ҳаётида қандай муҳим воқиалар юз берганини чуқур ўрганиш учун хизмат қилади, феодал эксплуатациясининг ёвузлигини очиб беради, мамлакатнинг сиёсий-ижтимоий ҳаётида давом этган кескин синфий курашнинг адабиётда ҳам ўз аксини топгани ва унга таъсир кўрсатганини билдиради.

Шоир Махмур XIX аср ўзбек адабиётидаги ана шу прогрессив йўналишдаги адабиёт вакилларидан биридир.

Феодал клерикал адабиётнинг вакиллари билан прогрессив йўналишдаги адабиёт вакиллари ўртасидаги қарама-қаршилик ва кураш, бу иккала адабиётнинг вакиллари Фазлий

---

1 «История народов Узбекистана», Тошкент, 1947, стр. 179.

2 Мунтахаб-ут таворих УзССР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмаси № 1560, варақ 214 а.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ва Махмур ўртасидаги муносабатларда айниқса яққол кўзга кўринади.

Шоир Фазлийнинг Махмурга нисбатан ғаразли муносабати ҳукмрон феодал гуруҳларнинг Махмурга бўлган муносабатини билдиради. Фазлий Махмурни «яхшилардан» паст туручи (Фазлийнинг тушунишидаги яхшилар сарой шоирлари — А. Қ.) шоир деб характерлайди. Махмурга нисбатан бўлган бу ҳақоратли муносабат Фазлийнинг бошқа изоҳларида ҳам аниқ сезилиб туради.

«Мажмуат-уш-шуаро» да Фазлий Махмурнинг «Тароғ» радифли шеърини келтирар экан, бундай деб изоҳ беради:

Хаёлоти Махмур бе марҳабост
Ҳижогўй ғайбат қалб ошносот.
Наёяд зи афъоли ў ғайри бад,
Бувад ҳарчи қавли ному тамад.

Шикоят кунад аз ҳамин бисъёр
Зи Махмурий нашъаи кўкнор.
Бувад шеъри он кўса аз лоғари
Зи оройиши реши саблат бари.
Ба зулфи сухан шона зад ончунин
Бувад шеъри хўби малиҳаш ҳамин[1].

Таржимаси:

Махмурнинг хаёлоти марҳаматли эмас,
Унинг ҳажвгўлиги ғийбат ва қаллобликка яқин,
Ҳаракатида ёмонликдан бошқа нарса келмайди.
Барча сўзига ишониш мумкин эмас.
Кўкнор нашъасига ҳумор бўлгани учун,
Бу мўлчиликдан шикоят қилади.
Бу кўсанинг шеъри ориқлиқ,
Ҳамиша соқол-мўйловга оро бериш тўғрисида бўлади.
Сўз зулфига шу равишда тароғ чекди
Унинг чиройли яхши шеъри бундайдир.

Бундай ҳақоратли изоҳ кетидан Махмурнинг «Тароғ» радифли шеъри келтирилади. Бу тасодифий ҳол эмас. Фазлийнинг ўз тўпламига, бадиий жиҳатдан бўш ва Махмур ижоди учун характерли бўлмаган бу шеърни киритишдан мақсади — шоир ижодини камситиш эди.

Аммо Махмур ҳам бу ҳақоратларга муносиб жавоб бериб келган. Фазлий номига ёзилган ҳажвий шеърларида Махмур

[1] Мажмуат-уш-шуаро, ЎзССР ФА ш. қўлёзмаси № 9139 варақ 271 а.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ҳоким табақанинг лаганбардори-шоир Фазлийни бундай деб таърифлайди:

Эй сияҳ деврoҳ исқотий,
Дузди нақди гуноҳ исқотий.
Дар жаҳаннам миёнаи жуҳало,
Садри олижаноб, исқотий[1].

Таржимаси:

Эй, қора дев йўлидан юручи исқотий
Нақд гуноҳнинг ўғриси, исқотий.
Жаҳаннамда жоҳиллар орасида,
Бош ўринни олар исқотий.

Исқотий деб ўлган кишиларнинг гуноҳларини марҳумнинг молларидан бир ҳиссаси бараварига ўз бўйнига олучи кишини атар эдилар. Демак, жамиятдаги энг текинхўр, ҳаромхўр кишилар исқотий деб аталар эди.

Шоир «Амаким» радифли шеърида Фазлийнинг Тўрақўрғон ва Наманганда исқотийлик касби билан ном чиқарганини эслатиб ўтади ва унинг ўлик чиқадиган жойни ахтариб юрганини заҳарханда билан ҳикоя қилади:

Тўрақўрғон билан Наманганда
Хуш эди мансаби равон амаким.
Кеча-кунлар сўраб юрар эрди,
Мурдалар жамъидан нишон амаким.
Бўлди зарб-ул масал бу боисдан
Пийри исқотийи замон амаким[2].

Махмур Фазлийга умумий характеристика бериб, унинг тўғрисида бундай деб ёзади:

Кўрунур базм аро мусоҳибга
Шакли монандаи илон амаким.
Кимки, олдида билмай ўлтурса
Чақди заҳри билан чиён амаким.
Даъби шулким, мудом еткурса
Халқ аро заҳмату зиён амаким[3].

Шоир Фазлийнинг хон олдида қиладиган лаганбардорлигини ҳам фош этади.

Шоҳи Султон Умарни йўлдан уруб,
Айлади шоири шаҳон амаким.

---

[1] Махмур девони, варақ 25 б.
[2] Ўша қўлёзма варақ 26 б.
[3] Ўша қўлъёзма, варақ 27 б

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ҳама ашъорини бериб анға,
Олди дунёни бегирон амаким[1].

Фазлий номига ёзилган «Улғай» (бўлгай) радифли шеърида Махмур бундай муттаҳам, ноинсоф, тубан ва лаганбардор шахсларга ўзининг нафратини йўллайди:

Тавқи лаънатни гарданига осиб
Боби заллатга номдор ўлғай,
Икки оламда бул мазаллатдин,
Қобили қаҳри кирдикор ўлғай[2].

Фазлийнинг бундай жазоларга йўлиқишини тилаш билан чекланиб қолмай, яна шоир унинг халқ ўртасида бутун қилмишлари билан шарманда бўлишини истайди:

Ботини халқ ичида эрди ало,
Зоҳири даҳр аро чифар ўлғай.

. . . .

Та абад нақди лаънату нафрин
Жами авқотига нисор ўлғай[3].

Махмур Фазлийнинг башараси ва кирдикорларини юқоридаги каби ўткир сатрларда бадиий воситалар орқали очиб ташлаган эди. Бу ҳар икки шоир орасидаги кураш ўша даврдаги феодал-клерикал адабиёт билан прогрессив демократик адабиёт орасидаги курашни яққол кўрсатади.

МАХМУР БИОГРАФИЯСИГА ОИД БАЪЗИ МАЪЛУМОТЛАР

Шоир Махмур Қўқон хонлигининг маркази бўлган Қўқон шаҳарида туғилди. Унинг туғилган йили ҳозирча аниқланган эмас. Лекин баъзи маълумотларга кўра, унинг XVIII асрнинг охирги чорагида туғилганлигини тахмин қилиш мумкин. Шоирнинг отаси Шермуҳаммад асли Қўқон шаҳари яқинидаги Бойтуман (ҳозир Фарғона область, Молотов райони территориясида) қишлоғидан эди. Мулла Шермуҳаммад Акмал тахаллуси билан шеърлар ёзган. Акмалнинг шеърлари Фазлий томонидан тузилган «Мажмуат-уш-шуаро[4] антологиясида ва Шарқшунослик институтидаги бошқа баёз ва тўпламларда учрайди.

---

[1] Махмур девони варақ 28 б.
[2] Ўша қўлёзма, ўша бет.
[3] Ўша қўлёзма, варақ 28 б.
[4] ЎзССР ФА Шарқшунослик ин-тининг қўлёзмаси. Инв. № 9139, б. 177 а, 193-б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Қўқон шаҳрида яшовчи хабардор кишиларнинг маълумот беришича[1]. Мулла Шермуҳаммад Акмал Қўқон шаҳридаги мадрасаи Мирда мударрислик қилган эди.

Шоир Акмал тўғрисида қисқача маълумот «Туҳфат-ул аҳбоб фи тазкират-ул асҳоб» асарида ҳам учрайди. Бу асарнинг автори Қори Раҳматулло Акмалнинг камолга етишган, талантли шоир эканини, унинг адабиёт аҳллари орасида анча обрўга эга бўлганини айтади. Бу асар авторининг кўрсатишича, Акмал тожик ва ўзбек тилларида ёзилган иккита девон тузган[2]. Лекин бу асарда Акмалнинг туғилган ва вафот этган йили кўрсатилмайди.

Айтишларига қараганда, Мулла Шермуҳаммад Акмал ўз даврининг танилган хаттотларидан Турдиалининг қизига уйланган. Хаттот Турдиали эса катта нақшдор ёзувлар ёзиш ишида шуҳрат топган киши бўлган.

Хаттот Турдиали асли, «Ҳапалак»[3] қишлоғидан бўлган ва Махмурнинг онаси эса ана шу қишлоқда туғилган. Шунинг учун Махмур Ҳапалак қишлоғига алоқаси борлигини таъкидлаб ўзининг «Ҳапалак» шеърига «Дар сифати қишлоғи Ҳапалак, ки Маҳдум Махмур тааллуқ ёфт», «Махдум Махмур алоқадор бўлган Ҳапалак қишлоғининг сифатида»)[4] деб сарлавҳа қўйган.

Махмурнинг асли номи Маҳмуд бўлиб, Махмур унинг адабий тахаллусидир.

Маҳмуд мадрасаи Мирда ўқиди. Шоирнинг болалик, ёшлик чоғлари тўғрисида етарли маълумотга эга эмасмиз. Лекин унинг ёшлик чоғларидаёқ адабиётга қизиққани, шеърлар ёзабошлагани ва унинг бу шеърлари адабиётшунослар диққатини ўзига жалб қилганлигига гувоҳлик берувчи далиллар бор.

Махмур ва унинг оиласи ҳаддан ташқари оғир иқтисодий қийинчиликларда, муҳтожлик билан яшаган. Болалари оч ва яланғоч яшаганлиги ҳақида Махмурнинг ўзи бир шеърида зорланиб бундай деб ёзади:

Ҳар се атфоли дуогўе, ки ҳазрат донанд,
Ҳар серо банда тасаддуқ кунам аз ҳазрати жон.
Рўзи ид аст надоранд либосе ҳар се,
Ончи зоданд замон нав ҳамон, тарз ҳамон[5].

---

1 ЎзССР да хизмат кўрсатган ўқитувчи П. Қаюмов.

2 Тухфат-ул ахбоб фи тазкират-ул асҳоб, Шарқшунослик ин-тининг қўлёзмаси, № 1857, варақ 15 а.

3 Ҳапалак қишлоғи ҳозирги Фарғона область, Горск районидаги Қум қишлоқ совети территориясидадир.

4 Махмур девони, варақ 49 а.

5 Ўша қўлёзма, варақ 22 а.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Таржимаси:

Бу дуогўйнинг ҳар уч боласики, ҳазрат биладилар, ҳар уччаласини мен жонимнинг энг қимматли жойларидан севаман.

Бугун — ҳайит куни ҳар уччовининг ҳам бирор кийими йўқ,

Қандай ҳолда туғилган бўлса, ҳозир ҳам ўша турда, ўша тарзда.

Шоир оиласининг иқтисодий қийинчилик ичида яшагани бирқанча шеърларида таъкидланади. Уйида егани овқати ҳам йўқлиги, бир ҳовуч ҳам ғалла қолмагани шоирнинг қуйидаги мисраларида баён қилинади:

Кечалар ётгани на қўшим бор
Кундузи ичгани на нўшим бор.
Бир ҳовуч на уйимда ғаллам бор,
Икки газ на бошимда саллам бор.
Бошима газ десамки, саллам йўқ
Салла десам, уйимда ғаллам йўқ[1].

Доимий муҳтожлик, очлик шоирни қаттиқ ранжитар, ўз болаларининг оч қолганини кўриб юраги эзилар, ўзининг қаттиқ муҳтожликлар ичида яшаганидан қайғирар эди.

Махмур ўзининг бир шеърида хон ўрдасида оддий сипоҳ бўлиб хизмат қилганини айтади. Бу ҳол шоир Махмур ва Гулханийнинг ҳар иккаласи бир хил даражадаги хизматда бўлганлигини кўрсатади. Чунки Гулханийнинг ҳам сипоҳ бўлгани маълум. Сипоҳлик хизматида Махмур хоннинг ҳар турли юришларида иштирок этишга мажбур бўлган.

Шоирнинг Қурама вилоятига атаб ёзган шеъри ана шундай сафарлардан бири вақтида ёзилган бўлса керак.

Махмур хоннинг вазири Қосим беклар-бегига ёзган ариза шаклидаги шеърида чидаб бўлмайдиган машаққатли турмушини акс эттиради ва оилани боқиш, оғир турмушдан қутилиш мақсадида вазирдан моддий ёрдам сўрашга мажбур бўлганини кўрсатиб бундай дейди:

Осафо, авқот илгида адо бўлдим вазир,
Муфлису каллошлиқдан ғамзадо бўлдим вазир,
Уч бола-ки нон тополмай бенаво бўлдим вазир,
Даргоҳингга шоятуллоҳ деб гадо бўлдим вазир,
Мисли сойиллар каби соҳиб нидо бўлдим вазир[2].

Шоир ўзининг бундай оғир аҳволидан қаттиқ ўкинади, ўзининг хўрлангани, тубанлар олдида тиз чўкишга мажбур бўл-

---

[1] Махмур девони, варақ 21 б.
[2] Ўша қўлёзма, варақ 18 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ганидан зорланиб, бошқаларнинг сира ҳам бундай аҳволга тушмасликларини орзу қилади, ўз турмушидан безиб, бундай деб ёзади:

Ҳеч киши оламда мендек толиби нон бўлмасин,
Нон сўроғида халойиқ ичра сарсон бўлмасин.
Хўмачини хони неъматбахши инсон бўлмасин
Нега кўрмай оқибатни қадхудо бўлдим вазир[1].

Махмур бу шеърида болаларининг очлик азобида қийналганини зўр юрак дарди ва алам билан тасвирлайди, бир қизи ва икки ўғлининг эрталаб уйқидан нон деб уйғонишини айтиб юраги эзилади:

Субҳ ким партав урар дахр ичра меҳри ховари,
Нон деб ўрнидан турар бир хоҳар, икки додари[2].

Махмур яна бошқа бир шеърида қаҳратон қиш кунларида уй-жойсиз қолганини, уйида на ун ва на яримта кулча ҳам йўқ эканини айтади.

Махмурнинг иқтисодий аҳволи ана шундай эди. Унинг фарьёдларига ҳечким қулоқ солмас, феодал аристократияси шоирни шундай муҳтожлик чангалида тутар, уни руҳан азоблар эди. Махмурнинг аянчли ҳаёти феодализм даврида яшаган илғор фикрли кишиларнинг кенг меҳнаткашлар оммаси билан бир қаторда кечирган оғир ҳаётининг яққол картинасидир.

Махмурнинг қаттиқ моддий қийинчиликларда яшагани, унинг хон амалдорлари томонидан ҳечқандай илтифот кўрмагани очиқ-ойдин кўриниб туради. Чунки сарой аҳли, юқори амалдорлар Махмурни ёқтирмаганлар ва унга ҳечқандай ёрдам бермаганлар.

Сарой шоирлари реакцион ҳоким табақанинг манфаатларини ҳимоя қилувчи асарлар ёзар эдилар, бу шеър ва қасидалари эвазига катта инъомлар олар ва шунинг ҳисобига яшар эдилар. Аммо Махмурнинг прогрессив идея нуқтаи назаридан ёзган шеърлари «юқори» табақага ёқмас, шунинг учун у оғир ва машаққатли турмуш кечиришга мажбур бўлар эди. Бу тўғрида унинг ўзи Умархонга ёзган бир шеърида бундай дейди:

На маро касб на дар даст ҳунар ғайр аз шеър
На маро ёваре, на додаре ғайр аз-шон
На маро ғалла зи аҳди ту расид, на жома
На маро боиси авқоти амал ҳаст аён[3].

---

1 Махмур девони, в. 18 б.
2 Ўша қўлёзма. в. 19 а.
3 Ўша қўлёзма, варақ 22 а.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Таржимаси:

Менинг шеър ёзишдан бошқа қўлимда на бир касб, на бир ҳунар бор,
Шундан бошқа менда на бирор ёвар, на қариндош бор.
Сенинг давлатингда менга на бироз ғалла, на устбош тегди,
На менинг умр ўтказишимнинг сабаби маълум бўлди.

Шоир Махмурнинг ўз шеърларини ўзбек ва тожик тилларида ёзиши унинг ҳар икки тилни ҳам мукаммал билганини кўрсатади. У ўз атрофини ўраган, жоҳил ва нодон кишиларга қаттиқ ғазаб билан қарар эди. Ўзининг Умархон номига ёзган бир шеърида сипоҳлик хизматидан безор бўлганини, унинг атрофини ўраган жоҳил кишилар муҳитидан безганини айтиб, шикоят қилади.

Агар ба гўшаи чашме ба сўи ман нигари,
Шавам саромади ақрону, сарвари фузало.
Шаҳо зи дасти камин банда ҳарчи меоянд
Зи илму фану, сипоҳи-ў, хоҳ ғайри ҳумо...
Агар амири жаҳонгир ҳастам фазоили ман
Шарик ёфта созанд розиам, аммо
Чунончи вай бувад аз ҳар фунун чу ман Вомиқ
Зи илми шеъру таърихи, дафтари имо[1].

Таржимаси:

Агар кўзингнинг учи билан менинг томонимга қарасанг,
Ўз тенгқурларимнинг кўзга кўрингани, фозилларнинг сарвариман,
Эй шоҳ, бу паст қулнинг қўлидан ҳар иш келади,
Ҳам илму фанда, ҳам сипоҳликда, ҳам бошқаларда...
Агар жаҳонгир амир менинг фазилатларимга
Шерик бўлаолучи кишини топса, розиман,
У ҳарбир фанда мен каби Вомиқ бўлса
Ҳам шеър, ҳам тарих, ҳам имо дафтарида.

Доимий муҳтожлик, машаққат ичида яшаб, оғир кулфатли ҳаётни бошидан кечирган шоир ундан қутилиш йўлини топаолмай, ўша ҳаётнинг қурбони бўлди. Унинг қачон вафот этгани шу вақтгача аниқланган эмас.

Махмур ижодининг гуллаган даври XIX асрнинг 20—45 йилларига тўғри келади. Чунки у Умархон (1810—1825), Муҳаммад Али хонлар (1825—1842) ҳукмронлик қилган даврда яшади ва ижод қилди. Янги топилган шеърлар тўпламида Қўқонда Бухоро ҳокимияти йиқитилгандан сўнг хон

[1] Махмур девони, варақ 44 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

қилиб кўтарилган Шералининг хизматчиларидан Азизбек хазиначи номига аталган бир шеър ҳам учрайди[1]. У шеър «Авсофи Азизбек хазиначи дар вақти Шер Алихон Мархумий» («Марҳум Шер Алижон вақтидаги Азизбек хазиначининг сифатлари») деб аталади. Маълумки, Шер Алихон 1845/1261 ҳижри) йилда ўлдирилган. Демак, бу шеърлар Шер Алихон ўлдирилгандан сўнг ёзилган. Бу эса, Махмурнинг 1845 йилда ҳаёт эканлигидан дарак беради.

МАХМУР ИЖОДИ

Маҳмур шеърларида меҳнаткашлар ва ҳунармандларнинг оғир ҳаёти ўз ифодасини топган. Бу жиҳатдан унинг «айладинг» радифли шеъри (муножот) диққатга сазовордир. Шоир унда муножотлардаги каби тангри номига мақтовлар айтиш ўрнига, шикоят ва нолиш мотивларини куйлайди.

Шоир яна бу шеърида Қўқон хонлигида ҳукм сурган феодал зулмининг картинасини ҳаққоний равишда очиб ташлайди, ўша пайтда ҳукм сурган тенгсизлик, ҳуқуқсизликдан, зулмдан ғазабланади, оғир турмушдан шикоят қилади. Махмур феодализм ҳукмронлиги даврида донолар жоҳиллар панжаси остида эзилган, тўтилар зиндонга ташланган, булбуллар бойқушларга қарам бўлиб қолган, илм-ҳунар аҳли жабру зулм остида хор бўлган деб фиғон чекади:

Доимий эҳсони вай бошад ба сўйи ағниё,
Қард донаён ба зери панжаи жоҳил фано.
Тўтиёнро сохта дар қайди зиндон мубтало,
Андалибонро мутеъи бўм карди, эй сабо.
Аҳли донишни забуни дасти нодон айладинг.
Хор қилдинг оқибат ҳаркимки эрди аржуманд,
Паст этдинг соядек, нахлики бўлди сарбаланд,
Барча феълинг носутуда, жумла васфинг нописанд.
Юсуфи Мисрийни айлаб чоҳи зиндон ичра банд,
Пири канъон манзилини байтулаҳзон айладинг[2].

Маъноси:

Ҳардоим унинг эҳсони бойлар томонида бўлди,
Доноларни жоҳиллар панжаси остида эзди.
Тўтиларни зиндон занжирларига мубтало қилиб,
Булбулларни бойқушларга бўйсундирдинг, эй сабо.
Илм аҳлини нодонлар қўлида ожиз қилдинг.
Кимки олижаноб бўлса, оқибат уни хор қилдинг,

---

[1] Махмур девони, варақ 66 а.
[2] Ўша қўлёзма 16 б, 17 а

www.ziyouz.com kutubxonasi

Эндигина бош кўтарган ниҳолни соядек паст этдинг.
Барча феълинг ярамас, ҳарбир сифатинг номақбул,
Мисрли Юсуфни зиндон чуқурида банд айлаб,
Пири канъоннинг манзилини ғам уйи қилдинг.

Махмур камбағал меҳнаткаш деҳқонларнинг кечираётган азоб-уқубатли ҳаётини кўриб, юракдан ачинди, феодализм тутқунлигида, хонлар ва бойлар зулмида эзилган меҳнаткаш деҳқонларнинг ҳолига хайрихоҳлик билан қаради, меҳнаткашларнинг машаққатли турмушини ўз шеърларида зўр қайғу билан тасвирлади. Унинг «Ҳапалак» шеъри бу жиҳатдан характерлидир. Бу шеър Махмур ижодиётида муҳим ўрин эгаллайди. Унинг халқпарвар, ўз замонининг илғор фикрли кишиси эканини кўрсатиб беради. Ҳапалак қишлоғи аҳолисининг қашшоқлиги, ҳаддан ташқари очлик ва муҳтожлик ичида яшаганлиги, уй-жой шароитининг жуда ҳам аянч аҳволда эканлиги қуйидаги мисраларда ёрқин ифодаланади:

Турфа қишлоқи ғазаб карда, ки паррандалари,
Товуғи игначи-ю, ўрдаги-ғози капалак.
Вори йўқ уйларини банда баён гар қилсам,
Бир катак, икки капа, уч олачуқ, тўрт каталак.
Дема уй балки замин, кундуз агар кирса киши
Ҳар тараф бетига ургайлар анинг кўршапалак[1].

Ҳисобсиз солиқларнинг солиниши хон амалдорлари томонидан турли ҳийла-найранглар билан охирги ҳовуч донларининг ҳам тортиб олиниши натижасида деҳқонлар оч-яланғоч умр кечирар эдилар. Ҳапалак қишлоғидаги меҳнаткаш деҳқонларнинг ана шундай оғир ва чидаб бўлмаслик даражадаги ҳолати шеърда бундай тасвирланади:

Халқини кўрсанг агар ўласи-ю, қоқу-хароб,
Очликдан эгилиб қомати мисли камалак[2].
Ажириғ томирини ўғурида майда туйиб,
Қайнатиб кунда ичар, отини дерлар сумалак[3].

Феодаллар ҳукмронлиги даврида кўпгина ҳосилдор ерлар сувсизликдан қақраб ётар, кўп қишлоқлар сув етишмаганлиги натижасида харобаланар, бузилиб вайрон бўлиб кетар эди. Хонлар, беклар, бойлар фақат меҳнаткаш аҳолини талаш билангина шуғулланардилар. Сувсизлик экинларни қовжиратибгина қолмай, ҳаёт шароитини ҳам чидаб бўлмаслик даражада оғирлаштира борар эди. Ҳапалак қишлоғи ана шундай

---

[1] Махмур девони, варақ 49 а.
[2] Ўша қўлёзма 49 а.
[3] Ўша бет.

www.ziyouz.com kutubxonasi

қишлоқлардан бири бўлиб, унинг аҳолиси сувсизлик азобидан ниҳоят қийналар эди. Махмур Ҳапалак қишлоғидаги сув танқислигини шундай тасвирлайди:

Гар таҳорат қи(л)са қавми сув тополмай ночор,
Бетини қум ила ю(ви)б, кўзига суртар гувалак[1].

Уйсиз, жойсиз, овқатсиз, очлик-яланғочлик билан сувсизлик азобида қийналиб яшаётган Ҳапалак қишлоғи аҳолисига хон томонидан яна «тилла пули» солиғи солинар, бу солиқ қишлоқ аҳолиси учун жуда зўр бахтсизлик устига келган муддиш бало ҳисобланар эди. Шунинг учун ҳам шоир:

Кеча ногоҳ эшитиб шуҳрати тилла пулини
Ҳапалак қўрқусидан учди мисоли капалак[2]. дейди.

Махмур меҳнаткаш халққа ёрдам қилишни, унинг оғир аҳволини қўлидан келганича енгиллатишни истади. У хондан Ҳапалак қишлоғига солинадиган солиқдан кечишни талаб қилди.

«Ҳапалак» шеъри феодализм давридаги камбағал деҳқонлар кечирган оғир ҳаётнинг реал картинасини чизиб беради. Ҳапалак Қўқон хонлигидаги қишлоқларнинг типик намунаси эди. Бошқа қишлоқлар ҳам Ҳапалак каби вайрон бўлган эди. У, қишлоқларнинг аҳолиси ҳам Ҳапалак аҳолиси каби феодал эксплуатацияси зулми остида эзилар эди.

Мамлакатда сувнинг танқислиги, ўлканинг хароблиги, аҳолининг табиат стихияси олдида ожиз эканлиги «Таърифи вилояти Қурама ва аз Давони Кандир гузаштан» шеърида очиқ ифода қилинади. Бу шеърда Махмур ўзининг Қурама районига қилган сафарини ҳикоя қилади ва бу райондаги Кандир довонидан қандай ўтганини сўзлайди.

Шоир бу вилоятнинг табиати, бу ерда сувнинг танқислиги тўғрисида гапиради. Қурама вилояти, ҳаддан ташқари иссиқ бўлиб, унумдор ерлар қақраб даштга айлангани тўғрисида шундай дейди:

Турфа шаҳрики, анинг сарсари монанди самум,
Куйдириб шиддати сармоси халойиқни чу мум,
Ҳартараф анда олиб хайли бало, фавжи ҳужум,
Суви заҳробайи ғам, чашмалари айни заққум,
Ҳосили маҳсули офоти бақойи Қурама[3].

Қурама вилояти деҳқонларининг аҳволи Ҳапалак деҳқонларининг аҳволидан яхши эмас эди. Сунъий суғориш система-

---

1 Махмур девони, ўша бет.
2 Ўша бет.
3 Ўша қўлёзма, варақ 64 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

си асосий суғориш усули бўлган ўлкада сув етишмаслиги аҳоли бошига битган энг оғир бахтсизликлардан бири эди. Чашмалари заққумдан иборат бўлган бу вилоятнинг сувгазорлигини ифодалаб, шоир «Тўла қатрони жаҳаннам ҳамасойи Қурама», деб ёзади.

Махмур ўз шеърларида феодал жамиятининг ҳартурли салбий элементларини қаттиқ танқид қилди. Унинг ҳажвларида феодализм шароитидаги эксплуататорларнинг хусусиятлари—манфаатпарастлик, ёлғончилик, товламачилик, очкўзлик, текинхўрлик, дангасалик, бировнинг ҳақини еб кетиш, виждонсизлик, такаббурлик, жоҳиллик, лаганбардорлик каби одатлар қораланди. Махмур феодализм жамиятидаги айрим вакилларни танқид қилар экан, шу образлар орқали ўша жамиятдаги маразларни очиб ташлади.

Хўжа Мир Асад деган кишининг номига ёзилган ҳажвий шеър ана шулар жумласидандир. Шоир шаҳарнинг катта бойларидан бири бўлган Мир Асаднинг ахлоқсизлиги, феъли-атвори, одобсизлигини, халққа дилозорлигини фош этади:

Аждаҳо пайкару масмум ҳақоратгари халқ
Мори ифритсифат, соҳиби дашному, изо.
Турфа бир хўжаки, ҳаргоҳ такаллум қилса,
Зан-у баччангини (ҳақорат-ла) қилар сўзни адо[1].

Сўнг шоир бу шеърини шундай давом этдиради. Хўжа Мир Асаднинг уйига яқинлашган сари унинг уйидан доду фиғон овозлари эшитиларди. Унинг барча оила аъзолари, хизматкорлари дод солиб йиғлайди. Шоир ҳайрон қолиб, нима воқиа юз берди, деб сўрайди. Унга хўжанинг дунёдан ўтганини айтадилар. Хўжанинг шоирдан қарзи бор эди. Лекин унинг ўлимини эшитиб Махмур қарздан воз кечади. Орадан бирнеча кун ўтгач:

Баъд чанде, ки ўро саломат дидам,
Гуфтам, эй рафтаи боз омада аз шаҳри фано?[2].

Таржимаси:

Бирнеча вақтдан сўнг уни яна саломат кўрдим,

Айтдим: эй кетган, фано шаҳридан яна келдингми? Хўжа бундай деб жавоб беради: Сенинг бир нарса талаб қилиб уйим томонга яқинлашганингни эшитишим билан жоним танимдан чиқиб кетди. Сен ўша нарсадан воз кечиб қайтиб кетганингдан сўнг жоним яна танамга қайтди.

---

[1] Махмур девони, варақ 39 а.
[2] Ўша қўлёзма, варақ 40 а.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Шоир улар диалогининг давомида Хўжа Мир Асаднинг хасислигини, очкўзлигини, муттаҳамлигини фош қилади. Хўжа Мир Асад феодализм шароити яратган типларнинг биридир. У арзимас фойда учун ҳар ишни қилишга тайёр, унинг учун шахсий манфаатни кўзлашдан юқорироқ нарса йўқ.

Махмур бу ҳажвда бойларнинг бахиллигидан қаттиқ кулади, ўзининг бу бойга бўлган чуқур нафратини ифодалайди.

Халқни алдовчи, мунофиқ, шубҳали ишлар билан шуғулланувчи бир муттаҳам кишининг образи «Авсофи ҳожи Ниёз...» сарлавҳали шеърда берилади ва унинг барча ярамас қилмишлари қаттиқ танқид остига олинади. Шоир ҳожи Ниёзни шундай тасвирлайди:

Зи бас лода, маъжуну, бадкайфдир,
Анга яхши мадҳу сано ҳайфдир.
Олиб неча пулни пайи нафси рев
Зиҳи макр-у найранги афсуни дев[1].

Бу ҳожининг кирмаган кўчаси йўқ, қайси ишдан манфаат чиқадиган бўлса, унинг яхши-ёмонлигидан қатъий назар, ўша томонга ўзини уради.

Шоир ҳожи Ниёзнинг ўз тилидан шеър ёзиб, унинг барча қилмишларини ўзига ҳикоя қилдиради. Унинг жаҳонда бор бўлган жиноятларнинг ҳаммасини қилганига, замона аҳли ичида энг қора юзли жиноятчи эканига иқрор қилдиради:

Даври жаҳонда қолмади мен қи(л)маган гуноҳи бад,
Хоси замона аҳлида осийи рўсиёҳ ўзим...
Журм десанг қабат-қабат, фисқ десанг сабат-сабат,
Наҳс десанг намат-намат, сўфийи хонақоҳ ўзим[2].

Ҳожи Ниёз хоннинг яқинларидан ҳисобланади, саройдаги базмларда қатнашади, Махмурнинг ғазабли ифодасича, у хон хизматида миршабликдан тортиб, энг паст вазифагача ҳамма нарсани адо этади.

Бу шеърнинг бошидан охиригача шоирнинг ҳожи Ниёзга бўлган чуқур нафрати сезилиб туради.

«Дар сифати ҳаким Туробий ҳазор халта» шеърида Махмур халқни алдовчи, илмсиз, жоҳил табибни фош қилади. Феодал тутқунлиги остида яшовчи меҳнаткаш халқ антисанитар шароитда, очлик, яланғочлик билан турмуш кечиргани ва энг оддий медицина хизматидан ҳам маҳрум бўлгани шубҳасиздир. Халқни даволашдек шарафли вазифани пул топиш воситасига айлантирган, даволаш ўрнига касалларни ўлдира-

---

[1] Махмур девони, варақ 56 а.

[2] Ўша кўлёзма, варақ 56 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

диган саводсиз, жоҳил табибни тасвирлашга киришар экан, Махмур ўқучига бу табибнинг саломига лаънат билан жавоб бериш керак эканини уқдириб ўтади ва уни қуйидагича характерлайди:

Ажаб бир ҳакими шақоват сиришт,
Мақомики, дўзах эрур сарнавишт.
Кезар дашту саҳро касал истабон,
Ажал орқасидин юрар қистабон.
Жаҳон ичра ул жоҳили нобакор,
Ажал илкидан олганға келгай дучор[1].

Шоирнинг айтишича, ҳаким Туробий ҳазор халта юз хил қалбаки усуллар билан халқни алдаб, ўзи тушунмаган ҳолда ҳартурли «дори» ларни нотоб кишиларга бериб юборабераdи ва уларнинг ўлимига сабабчи бўлади:

Келар олдига кимки, дору сўраб,
Ба аҳволи ранжур, дарди тааб.
Берар заҳрни нўш дору дебон
Ани ўлдуруб беажал шул замон[2].

Ана шундай жоҳил ва нодон бир шахс шаҳарнинг катта табибларидан ҳисобланади. Махмур бу табибнинг қилмишларини айниқса унинг тилидан ёзилган бир шеърида бадиий маҳорат билан очиб ташлайди:

Биҳамдиллаҳ табиби шаҳр Буқроти халойиқман,
Ажалдин ҳам бани одамни ўлдурмоққа лойиқман.
Табиби шаҳр номи ойда (бир) бемор ўлдирса,
Вале мен кунда юз беморни ўлдирмоққа ҳозиқман[3].

Шоир ҳаким Туробийнинг халойиққа бир жаллод эканини кўрсатиб, унинг тилидан бундай деб ёзади:

Ҳакими шаҳр деб олдимга ҳарший келди, ўлдурдим
Тариқи ростим шулдирки, жаллоди халойиқман[4].

Феодализм жамиятида дин эксплуататорлар синфи қўлидаги асосий қуроллардан бири бўлиб, бу қурол орқали улар кенг меҳнаткашлар оммасини нодонлик, жоҳиллик ва қоронғуликда тутар эди. Дин аҳллари эксплуататор синфларга хизмат қилар, уларга ўз зулм ва таланчилигини кенг равишда давом этдиришга ёрдамлашар ва ўзлари ҳам халқ оммасини ўшалар билан қўшилишиб талар эдилар.

---

[1] Махмур девони, варақ 58 а.
[2] Ўша қўлёзма, ўша бет.
[3] Ўша қўлёзма, варақ 58 а.
[4] Ўша қўлёзма, варақ 58 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Махмур ҳажвий шеърларининг кўпи ана шундай шариат ҳомилари деб аталган қозиларни танқид қилишга бағишланган. Қозилар мамлакатда ҳукм чиқарувчи ва жазоловчи органларни бошқарар ва феодализм тартибларини ҳимоя қилар, шариат қонунларининг амалга оширилишини контрол қилиб турар эдилар. Улар меҳнаткаш аҳолининг феодализм тартибидан норозилигини ҳар турли ҳийлалар билан босиб туришга интилар эдилар.

Шубҳасиз, меҳнаткашлар манфаатларига қарши қаратилган қонун-қоидаларни ҳимоя қилувчи, уларга риоя этишга мажбур қилувчи шахслар — қозиларни халқ ёмон кўрган, порахўр, ноинсоф қозилар тўғрисида жуда кўп латифа, эртак, мақоллар яратган.

Махмурнинг «Авсофи қози Муҳаммад Ражаб Авж» (Қози Муҳаммад Ражаб Авж сифатлари), «Ғазали қози Муҳаммад Ражаб дар бораи худ» (Қози Муҳаммад Ражабнинг ўзи тўғрисидаги ғазали), «Авсофи қози хўжа Сакбон», (Итбоқар хўжа қозининг сифатлари), «Авсофи қози Муҳаммад Зуҳур Заргар» (қози Муҳаммад Зуҳур Заргарнинг сифатлари), «Дар ҳажви Домулло Атойи Аштий» каби ҳажвий шеърлари ана шулар жумласидандир. Бу шеърларда қозиларнинг икки юзламачилиги, товламачилиги, маккорлиги ва риёкорлиги кескин равишда фош этилади.

«Қози Муҳаммад Ражаб Авж» сарлавҳали ҳажвий шеърида шоир ўзи андижонли бўлиб, Янгиқўрғонда турувчи ва Қоратепа деган жойда қозилик қилувчи Муҳаммад Ражабни танқид қилади. Дастлаб Махмур бу қозининг саводсизлиги, жоҳиллигини айтиб, унинг ҳурматга сазовор шахс эмаслигини кўрсатади.

Ажаб қозийи қоҳили жоҳили,
Бўлуб омилик илмига комили...
Тутар ўзини гоҳи шуҳҳоддек,
Қилар шаклини мисли уббоддек.
Гаҳи марди муллойи олим ўзи,
Гаҳи боби раддул-мазолим ўзи.
Гаҳи пешвойи сияҳномалар,
Гаҳи дохили базму ҳангомалар...[1].

Бу шеър Муҳаммад Ражаб қозини фош этувчи иккинчи бир шеърнинг муқаддимасидир. Унинг сўнгидан қози тилидан ёзилган шеър келади. Бу шеърда қози ўз турмуши, шубҳали ишларини ҳикоя қилади.

Шеър бошида қозини кишилар кўзига ваҳимали қилиб кўрсатувчи, салла унинг муттаҳамлигини, ифлос кирди-корларини

[1] Махмур девони, варақ 55 а. 55 б

www.ziyouz.com kutubxonasi

халқ кўзидан яшириб турувчи восита экани қозининг ўзига иқрор қилдирилади:

Гоҳким бошимда саллам бўлмаса улдам қараб,
Расми роҳи тўхмату шалтоқ кирдоримни кўр[1].

Сўнгра қозининг ўз мансабидан фойдаланиб, халқни талаш орқали қўлга киритган бойлиги тўғрисида сўз боради. Бу қозининг очкўз, текинхўр, халқни талаш ҳисобига яшовчи паразит эканини кўрсатиб, шоир қозининг тилидан бундай деб ёзади:

То адамдин азми дунё айладим юз войким,
Қўймадим оламда бир кун, нафси қаҳҳоримни кўр.
Бошланур боши сабоҳи уйқудан то ним шом,
Олти тешик, етти тешик нони нондоримни кўр.
Бир макарнажманки, юз минг аждаҳо гар учраса,
Айларам бир луқма деви жуи ашроримни кўр.
Гарчи мен қилдим тахаллус Авж олғондир ҳама,
Халқнинг остида қолган бахти жабборимни кўр.

«Дар сифати қози хўжа Сакбон» (Итбоқар қози тўғрисида) деб ёзилган шеър ҳам ана шундай шеърлар жумласидандир. Шоир ўша қози тилидан ёзади:

Ҳайли кўппакка пешво ман-ман,
Сарвару соҳиби ливо ман-ман...
Бўлмасам олдида замоний агар,
Тозилар қози қайда деб йиғлар...
Даври оламда қанчаким ит бор,
Ҳаммаси менгадур бурадару-ёр[2].

Итлар ичида юриб, қозининг ҳам итларнинг одатини ўрганганини, яъни ит каби ҳурганини «улар афғон гар этса, мен ҳураман» деган мисра орқали ифодаланади.

Шеърда шоирнинг қозига бўлган чуқур нафрати бутун кучи билан сезилиб туради. Унда итбоқар қозининг нақадар пасткаш, жирканч эканлиги, инсонлардан, жамият ҳаётидан ажралиб қолганлиги реал тасвирланади:

Нечаким мен ҳам ба жон итларга бошу раҳнамо,
Кеча-кун мендан аюрмаслар падархон деб ҳама.
Ошимиздур бир тубақда, бир ялоқда бошимиз,
Бир катакда ётамиз йўлдошу-ёрон деб ҳама...[3].

---

1 Махмур девони, варақ 55 б.
2 Ўша қўлёзма, варақ 61 а.
3 Ўша қўлёзма, варақ 61 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

«Авсофи қози Муҳаммад Зуҳур заргар» («Қози Муҳаммад Зуҳур заргар сифати») сарлавҳали ҳажвий шеърда Махмур ичкиликбоз, бузуқ қози образини кўрсатиб, унинг ярамас ҳатту ҳаракатини, аҳлоқсизлигини ва тарбия кўрмаган шахс эканлигини ҳажв этади ва қозини «Нодир-ул асри зино» (бузуқликда асрининг кам топиладиган нусхаси) деб атайди.

Феодализм жамиятидаги давлат машинаси эксплуататор синфларнинг намояндалари бўлган, ўша синф манфаатини ҳимоя қилучи хон амалдорларидан ташкил топган эди.

Махмур ўз ҳажвий шеърларининг кўп қисмини ана шундай амалдорларни танқид қилишга бағишлади.

«Ин ҳажв чор дар чор дар сифати Наврўз Меҳтари комкор гуфта шуда» («Бу чордарчор ҳажв Наврўз Меҳтар сифатига айтилди»), «Такаббур», «Дар сифати Давлат Келди хазиначи» («Давлат Келди хазиначи тўғрисида»), «Дар ҳажви Маҳмуд Қурама» (Маҳмуд Қурама ҳажви) кабилар ана шундай шеърлардандир.

Махмур ўзининг «Дар ҳажви Маҳмуд Қурама» сарлавҳали шеърида ана шу «сардорлар сарвари» Маҳмуд Қурама деган кишининг одамларни алдаб юручи муттаҳам, товламачи бир киши эканини кўрсатиб ўтади:

Гаҳи мунажжиму, гоҳ фолбину, гоҳ раммол,
Гаҳи муқаллиди қаллоби мардумон Қурама.
Қилиб дўконида дўкони сиккаи заррот,
Филуси танга уруб шаҳр аро аён Қурама[1].

Маҳмуд Қурама хоннинг илтифотига учраган шахс, у ҳали вакил, ҳали қози бўлиб хизмат қилади. У ҳатто оғалиқ даражасига кўтарилиб, ҳокимлар устидан бошлиқ бўлиб ҳам тайинланган:

Гаҳи вакилу, гаҳи муфтию, гаҳи қози,
Гаҳи оғолиқу, арбоби ҳокимон Қурама[2].

Хон амалдорлари тўғрисида ёзилган ҳажвий шеърлар ичида «Авсофи Каримқул меҳтар» сарлавҳали шеър ҳам бир мунча диққатга сазовордир. У биографик характерга эга. Бу шеърда шоирга бир сафар вақтида берилган от тўғрисида сўз боради. Маълум бўлишича, бу от Каримқул Меҳтар томонидан берилган. Шоир бу отнинг таърифини қилиб бундай ёзади:

Ҳам хариш, ҳам харобу, ҳам бадном,
Икки минг айб ангадур модом.
Кеча-кун беқарору лоғару қоқ,

---

[1] Махмур девони, варақ 31 б.
[2] Ўша қўлёзма, варақ 31 а.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Кеча-кундуз ажалгадур муштоқ.
Ҳеч донанда ёшини билмас,
Ему ўту маошини билмас.
Сув ҳам ичса тамоғига тиқилур,
Пашша гар қўнса ёлига, йиқилур...[1].

Отнинг «Даври Заҳҳок ёки Жамшид» да дунёга келганини, халқ орасидаги барча уласи отлар бунинг набираси эканини айтиб шоир унинг ҳатти-ҳаракатини оддий, аммо таъсирли воситалар билан тасвирлайди.

Гоҳи тишлаб, гаҳи тепар бу зор,
Гоҳ ҳўкуз сифат сузар бу зор.
Шохи йўқ, мисли қўчқор сузар,
Жони йўқ, кунда етти нўхта узар[2].

Шоир бу отдан сўнг яна бир отни тасвирлайди. Бу от билан олдинги отни бир-бирига таққослайди ва ҳар иккаласининг ҳам бир-биридан хароб эканини айтади:

Ул эди кунда роҳи йўртоқи,
Бул эрур қамчихўр, шаллоқи...[3].

Шоир отни тасвирласа ҳам шеърнинг сарлавҳаси Каримқул Меҳтар номига қўйилган. Шу сабабли шоир шеърнинг бошида Каримқул Меҳтарга мурожаат қилиб, бундай деб ёзади:

Эй сазовори давлати азалий,
Жомии лутфи ҳақ Каримқули.
Шаммаи вазъи одатингни дейин,
Тарзи хулқу иродатингни дейин[4].

Сўнгра Махмур ҳар иккала от таърифини бошлайди. Махмур отни ҳажв қилар экан, аслда кинояли, аччиқ ўткир ҳажвий мисраъларни Каримқул Меҳтарга қаратади. Шоир от ҳажвига киришмасдан бурун Каримқул Меҳтарга хитобан:

Мадҳи зотингни соати гўш эт,
Хуш агар келмаса, фаромуш эт[5],— деб ўтади.

Хоннинг энг золим амалдорларидан Навруз Меҳтар тўғрисида шоир нафрат билан тўлган ўткир бир шеьр яратган. Наврўз Меҳтар хон саройида шиғовуллик вазифасида ишлайди. Унинг феъли-атвори ярамас, ўзи эса, ғирт саводсиз эди. Махмур унинг пасткаш, золим, нодон тўқим табиат эканлигини чизиб, характеристикасини беради.

---

1 Махмур девони варақ 62 б.
2 Ўша қўлёзма, варақ 63 а.
3 Ўша қўлёзма, варақ 63 б.
4 Ўша қўлёзма, варақ 62 а.
5 Ўша ерда.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Хон амалдорларининг барча салбий сифатларини очиб ташлашда шоирнинг «такаббур» радифли шеъри ҳам диққатга сазовордир. Бу шеърнинг ҳажв объекти хон саройида офтобачилик лавозимида ишлаган бир шахсдир. Шоир унинг ўзини катта олиши, такаббурлигини қаттиқ масхара қилади:

Эй дўхта бар қадди ту ҳайёти такаббур,
Бар қомати ту рехта олоти такаббур,
Уфтода чу шайтон э—самовоти такаббур,
Мероси туро дод камолоти такаббур,
Гўянд аз ин боб туро зоти такаббур[1].

Таржимаси:

Эй, сенинг қаддингга тикувчи такаббурлик кийимини тиккан,
Қоматингга такаббурлик кийимлари ярашган,
Шайтон осмондан тушганда, эй такаббур,
Сенга такаббурликнинг камолоти мерос қилиб берилган,
Бу сабабли сени такаббур зотидан дейдилар.

Аммо у ўзини қанча юқори тутмасин, у тубан шахсдир. Узининг асосий ҳунари бангилик, иғвогарлик, туҳматчилик бўлиб, унинг атрофини ўзи каби ярамас шахслар ўраб олган.

Шоир такаббур деб лақабланган бу амалдорнинг кирдикорларини очиб ташлаб, унга ўз нафратини йўллайди.

Ниёзча оғалиқ ҳам ана шундай амалдорлардан бири эди. Махмур Ниёзча оғалиқни «насаби зодаи шайтон», деб атайди. Ниёзча оғалиқнинг хон амалдорларига хос ғазабли кўриниши, юзидан ёғилиб турган ғазаб, зулм ва зўравонликни бадиий ифодалаб, Махмур бундай деб ёзади:

Мунчаким дийдаи бинандагадир тархи совуқ,
Чунки юз чиллайи қиш рангида шоён пити-пит.
Ёғди муздек юзидан ёзу қиши қор-қиров,
Туғди совуқ суридин сарди зимистон пити-пит[2].

«Дар сифати Ниёзча оғалиқ» деб сарлавҳа қўйилган бу шеърда, Ниёзча оғалиқнинг очкўз, суқ экани тасвирланади. Шоир уни ёмон эшак деб атайди, бўйнига лаънат тамғаси осилган, еб тўймас аждаҳо деб характерлайди, бузуқлигини, номуссизлигини фош этади.

Ниёзча оғалиқнинг шилқим, сурбетлик хусусиятларини очиб ташлайди.

Шоир Махмур ўз шеърларида хонларнинг зулми ва золимлигини фош этади. Унинг Қўқон хони Олимхон вафотига ёзган шеъри ва Олимхон тўғрисидаги яна бошқа бир шеъри эътиборга сазовордир. Маълумки, Олимхон ўзининг меҳнаткашлар бошига туширган оғир кулфат ва азоблари, ҳаддан ошган зулми

---

[1] Махмур девони, варақ 23 а.
[2] Уша қўлёзма, варақ 67 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

эвазига халқ томонидан «Золимхон» деган лақабни олган эди. Ана шу золимхоннинг золимлиги ва қонхўрлиги Махмурнинг «Дар сифати амир Олимхон, таърихи ў» деб ёзилган шеърида аниқ кўзга ташланиб туради.

Махмур бу хоннинг зулмини ва у ҳукмронлик қилган пайтда аҳолининг оғир ва мусибатли турмушини тасвирлаб, бундай деб ёзади:

Шоҳе, ки хислати ў маъруф буд маълум,
Сангдон зи ҳайбати ў мегашт об чун мум.
Дар даври рўзгораш он қоҳири ягона,
Буданд халқи олам пайваста зору мағмум[1].

Таржимаси:

Подшоҳки, унинг хислати билинган ва маълум эди,
Унинг ҳайбатидан сангдон мум каби эриб кетар эди,
У ягона эзучининг даврида олам халқи буткул зорлик
ва ғамгинликда эди.

Халқнинг оғир турмуш кечирганини, унинг Олимхон зулми остида овқат ўрнига заҳар-заққум еганини шоир қуйидаги мисраларда тасвирлайди:

Дар аҳди ў риоё ҳар луқмае, ки мехўрд,
Буд он таом бар вай монанди заҳри заққум[2].

Хоннинг золимлиги ўз мамлакатидагина эмас, ҳатто бошқа мамлакатларда ҳам маълум эканини, жабр ва зулм бобидаги овозаси Мовароуннаҳрдан Хитой то Румгача етганлигини тасвирлайди.

Шоир ўзининг бу шеърида тарихий ҳақиқатни тўғри акс эттириб, халқни хору зорлик ва ғамгинлик ўтида ёндирган деспотнинг образини тўғри ва реал берган.

Махмур гуманист шоир сифатида бундай золимнинг жазоланишини истар эди, гарчи шоир уни куч билан ағдариб ташлаш керак эканини мутлақо тушунмаса ҳам, подшоҳнинг ўз жиноий кирдикорларига яраша жазо тортиши керак деб ўйлар эди. Шунинг учун ҳам Олимхоннинг ёвуз қилмишларига яраша жазо тортганини бундай ҳикоя қилади:

Чун шуд зиёда аз ҳад буғзу шарорати ў,
Дар бораи халойиқ аз авлиёю мазмум.
Ногоҳ қаҳри яздон гардид мусаллати ў,
Якбора сохт ўро аз мулку жоҳ маҳрум[3].

---

[1] Махмур девони, варақ 37 а.
[2] Уша қўлёзма, варақ 37 а.
[3] Уша қўлёзма, варақ 37 а.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Таржимаси:

Унинг халққа нисбатан ёвузлик алангаси ҳаддан ошиб кетгандан сўнг,
Тўсатдан худонинг қаҳри унинг устига ёпирилиб,
Бирдан мулк ва подшоҳликдан маҳрум қилди.

Бу шеър бир томондан, золим подшоҳнинг ёвуз қиёфасини очиб берса, иккинчи томондан, бошқа золимларни ҳам ўз зулмига яраша жазо тортишидан огоҳлантиради. Уларнинг ҳам молу-мулк, давлатдан айрилишлари аниқ эканлигини айтади. Махмурнинг Олимхонга бўлган муносабатини аниқлаш мақсадида унинг бу подшоҳ вафотига ёзган иккинчи бир шеърини келтириш мумкин. Бу шеър «Тарихи дуввуми амир Олимхон» («Амир Олимхонга иккинчи тарих») деб аталади. Қуйида бу шеърни тўлалигича келтирамиз:

Подшоҳиро, ки дарёи сифоташ кофтам,
Чуз хирад чизе надидам рўй аз он бартофтам,
Лек баъдаз мақтали ў дар сиёҳи номааш,
Золими мардуд тарихи вафоташ ёфтам[1].

Таржимаси:

У подшоҳнинг яхши сифатини синчиклаб қидириб чиқдим,
Ақлдан ҳечнарса топмадим, ундан юз ўгирдим.
Лекин у ўлдирилгандан сўнг унинг қора ёзмишида,
Рад этилган золим деб ёзилган вафоти тарихини топдим.

Шундай қилиб, Махмур ўз шеърларида бойлар, қозилар, хон амалдорларини, умуман жамиятдаги эксплуататорларни ҳажв қилиш билан чекланиб қолмади, балки уларнинг бошлиғи ва ҳомиси бўлган хоннинг золимлиги ва ярамас қилмишларини фош қилиб ташлади. Шоир хоннинг зулмини, халқ бошига келтирган оғир мусибатларини реал кўрсатиб берди.

Махмур ижодиёти ҳақида қуйидаги хулосага келиш мумкин:

Қасидагўйлик ва мадҳгўйлик билан шуғулланган реакцион сарой адабиёти реал ҳаётдан узоқлашган пайтда Махмур прогрессив йўналишдаги адабиётнинг йирик вакили сифатида социал аҳамиятга эга бўлган мазмундор асарлар яратди. У ўз шеърларида эксплуататор синфларнинг вакилларини қаттиқ танқид қилди.

Махмур шеърлари XIX аср бошларида Қўқон хонлигидаги ижтимоий ҳаётни, хонлар ва беклар зулмида эзилган меҳнаткаш деҳқонларнинг оғир аҳволини, кўп илғор фикрли кишиларнинг хору-зорликда яшаганини реал ва аниқ ифодалайди

---

[1] Махмур девони, варақ 37 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ва унинг халқпарвар шоир эканлигини кўрсатади. Махмур шеърлари феодализм шароитидаги мамлакат ҳаётини ўрганишга ёрдам беради.

Махмур шеърларидаги характерли хусусият шундаки у, айрим конкрет шахсларни танқид қилиш орқали ўзбек адабиёти тарихида типик салбий образлар яратди.

Гарчи Махмур ўз шеърларида феодализм тузумининг айрим нуқсонларини тўғри ва жиддий танқид қилса-да, у умуман феодализм тартибларини танқид қилиш даражасига кўтарилаолмади, у оғир ва машаққатли ҳаётнинг сабабларини тушуниб етмади, бу оғир турмушдан қутулиш чораларини топаолмади. Бу ҳол шоир Махмур дунё қарашининг чекланганлигини кўрсатади.

* * *

Махмурнинг лирик шеърлари жуда кам топилган. Юқорида эслатиб ўтилган «Мажмуат-уш-шуаро» антологиясида Махмурнинг бешта ғазали бор[1]. Улардан иккитаси ўзбек тилида, учтаси тожик тилида ёзилган бўлиб, 76 мисрадан иборат.

Махмурнинг бу антологияга киритилган ғазаллари алоҳида аҳамиятга эга бўлган оригинал шеърлар эмас, балки тақлид қилиб ёзилган шеърлардир. Лекин бунга қарамай гоҳо уларда Махмур ижодига хос бўлган ўз замонидан зорланиш ва мусибатли ҳаётга норозилик билдириш оҳанглари эшитилиб туради.

Масалан:

Чун хўрам ғам баҳри рўзе бо мани заҳроба нўш,
Ҳар саҳар аз хони қисмат заҳри мор омад бурун[2].

Таржимаси:

Доимо ғам ютишим сабабли мен заҳар ичучи учун нонуштага, ҳар саҳар қисмат дастурхонидан илон заҳари чиқиб келади.

Ёки:

Нашъаи сифатингга етмайин бўлиб Махмур,
Қилди хирқани пора маскан этди вайронлар.

Умуман олганда, «Мажмуат-уш-шуаро» да учрайдиган шеърлар Махмур лирикаси учун характерли эмасдир. Бу ғазаллар Фазлий томонидан атайин танлаб олинган бўлиб,

---

[1] ЎзФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалари, № 358, 1153, 1242, 1309, 2329, 2371, 4569, 5735, 6745, 7510, 9139.
[2] Қўлёзма № 2371 в. 266.

www.ziyouz.com kutubxonasi

улар юзаки, гоҳо мазмун ва шакл жиҳатидан шаблонлашган шеърлардир.

ЎзССР Фанлар Академияси Шарқшунослик институтининг № 2296 қўлёзмасидаги Ҳофизнинг машҳур «Агар он турки шерози ба даст орад дили моро» деб бошланадиган ғазалига Махмурнинг ёзган мухаммасини шоир лирикаси учун характерли мисол деб ҳисоблаш, фикримизча, тўғрироқ бўлар эди.

Ҳофиз реал инсоний муҳаббатнинг куйчиси эди. Унинг гўзал лирик ғазаллари инсон қалбининг энг чуқур жойларигача бориб етади ва қалб торининг энг нозик пардаларига таъсир этади.

Махмурнинг Ҳофиз ғазалига ёзган мухаммаси унинг жасурлиги, ўз бадиий маҳоратига ишонгани, шунингдек буюк шоирнинг юксак идеаллари уни илҳомлантирганини кўрсатади.

Махмурнинг мухаммаси, Ҳофиз ғазалининг ўзи каби жонлилигини, самимийлиги, нозиклиги билан диққатни жалб қилади. Шоир бу шеърида кишини ҳаяжонга солувчи, юракдаги энг самимий туйғуларни ифодалайди:

Биё, эй нўши доруи лаби лаълат мудоваро,
Ба жонбахши деҳад таълими анфоси масиҳоро,
Ба фарқи бандаги созам гулаҳ шаҳболи анқоро,
Агар он турки шерози ба даст орад дили моро,
Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухороро[1].

Таржимаси:

Эй, лаъл лабининг нўши беморлар учун даво бўлган (гўзал) кел,
(У нўш) жон бағишлашда масиҳонинг нафасига таълим беради,
Ўз қул бошимга Анқонинг парларидан гулаҳ кияман,
Агар у шерозли турк кўнглимизни олса,
Ҳиндича холига Самарқанд ва Бухорони бағишлайман.

Мухаммасда норозилик ва ўз оғир қисматидан шикоят мотивлари ҳам учрайди. Аммо шоир қайғуга берилиб кетмайди. Ҳофизнинг баланд кўтаринки руҳининг таъсири остида у ғаму андуҳдан қутилишга, ҳаётнинг барча лаззатларидан баҳраманд бўлишга чақиради:

Ғанимат дон дами имрўз, бо базми тараб кун рў,
Ҳадис аз мутрибу, майгуву, роз аз даҳр камтар жў
Чу кас накшуд, накшояд ба ҳикмат ин муамморо[2].

---

1 ЎзССР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмаси, № 2296, б. 93.
2 Ўша қўлёзма, б. 94 а.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Таржимаси:

Бу куннинг (ҳар бир) дамини ғанимат бил, юзингни шодлик базмига бургин.
Чолғучидан, май тутучидан (сўзла), дунёда сирларни камроқ қидиргин.
Чунки бу муаммони ҳикмат билан ҳечким ечаолмаган ва ечолмайди.

Сўнги сатрларда Махмур Ҳофизнинг шеърларини мақтайди, мисраъларнинг ўз ўрнида ишлатилгани ва бир-бирига моҳирона боғлангани тўғрисида сўзлаб, Ҳофизнинг:

Сухан гуфти-ю, дур суфти, биёю, хуш биҳон Ҳофиз,
Ки бир назми ту афшонад фалак иқди сурайёро[1].

Таржимаси:

Сўз сўйладингу, дур тўпладинг, кел хушовоз билан ўқи эй Ҳофиз,
Сенинг шеърларинг устига фалак юлдузлар тўксин—

деган мисралари учун самимий миннатдорлик билдиради.

Махмурнинг ўз мухаммасида яратган лирик қаҳрамони Ҳофиз лирик қаҳрамони каби жонли образдир; у муҳаббат, садоқат ва самимийлик билан тўла: у севади ва ҳижрон азобларига чидайди, шодланади ва ғам чекади, у турмуш ҳаяжонларини «нариги дунё» нинг лаззатларидан юқори қўяди.

Бошқача қилиб айтганда, унинг учун «яшамоқ—сезмоқ ва ва фикр қилмоқ, азобланмоқ ва роҳатланмоқ демакдир»[2].

* * *

Шоир Махмур ўз асарларини ўзбек ва тожик тилларида ёзди. Шунинг учун Махмур асарлари ўша даврдаги ўзбек ва тожик адабий тили билан танишишга имкон беради.

XIX асрда яшаган шоирларнинг кўпчилиги ҳар иккала тилни мукаммал эгаллаган бўлиб, ўзбек ва тожик тилларида асарлар ёзар эдилар.

Махмур бир шеърини ўзбек тилида, яна бошқасини тожик тилида ёзиш билан чекланиб қолмай, бир шеърни ҳар икки тилда ҳам эркин ёзаолади. Масалан, агар унинг баъзи мухаммасларида биринчи бешлик ўзбек тилида ёзилган бўлса, иккинчи бешликнинг тўрт мисраи тожик тилида, охирги мисраи ўзбек тилида ёзилгандир.

---

[1] Махмур девони, ўша бет.

[2] В. Г. Белинский, статьи и рецензии т. I ОГИЗ Москва 1948 б. 638.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Шуниси характерлики, у ёзган мухаммасларнинг деярлик ҳаммасида асосан биринчи бешлик ўзбек тилида, иккинчи бешлик тожик тилида ёзилган.

Баъзи шеърларда бошланғич мисралар ўзбек ёки тожик тилида ёзилган бўлишидан қатъий назар, ҳарбир байт ҳар икки тилда ёзилган .Масалан, Хўжа Мир Асад номига ёзилган ҳажвий шеърни олиб кўрайлик. Бу шеърнинг биринчи байти тожик тилида, иккинчи байти ўзбек тилида ёзилган:

Дўш рафтам ба гадо хонаи шайх-ул умаро,
Хўжаи Мир Асад абтари авлоди ано.
Кеча кўнглим қуши қилди тама бирла ҳаво,
Хўжаи Мир Асад даргаҳига айлади жо[1].

Бу шеърнинг характерли хусусияти шундаки, биринчи мисрада тожик тилида берилган фикр, кейинги мисрада ўзбек тилида бошқа иборалар билан ифодаланади. Демак, юқоридаги мисрада тожик тилида айтилган фикрнинг ўзбекча таржимаси иккинчи мисрада бадиий формада берилади.

Ўзбек ва тожик тилининг бир-бири билан чамбарчас боғланиб кетганлиги Махмур девонидаги мухаммаслардангина эмас, балки айрим байтларнинг ҳар икки тилда ёзилганлигидан ҳам кўриниб туради. Масалан, «Ғазали лову-бол дар борааи худ» сарлавҳали шеър бундай бошланади:

Фиғон зи гардиши айём толеи вожун,
Ба бори фоқа алиф қоматимни айлади нун.
Замона ичра чунон нотавони маълумам,
Қаерда менга дучор ўлса занғари малъун[2].

Умуман, ўзбек тилида ёзилган шеърларда тожик сўзларининг ишлатилиши Махмур шеърларидан кўп учрайдиган ҳолдир. Бирнеча мисоллар келтирамиз:

«Сакпадар икки қуррат-ул-айни,
Икки бозандаи қимор ўлғай».

. . . .

«Зоти манхус кулфат олуди,
Луқмаи мўру, нўши мор ўлғай»[3].

. . . .

«Турфа қишлоғи ғазабкарда ки паррандалари.
Товуғи, игначию, ўрдаги, ғози, капалак»[4]
«Агар соҳиби аслдир нисбати,
Нахоҳад ки Занғар бўғай қисмати»[5].

1 Махмур девони, варақ 39 а
2 Ўша қўлёзма, в. 57 б,
3 Ўша қўлёзма, варақ 28 а
4 Ўша қўлёзма, варақ 49 а
5 Ўша қўлёзма, варақ 55 а

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Бу мисоллар Махмурнинг ўзбек ва тожик тилларини мукаммал билганидан, улардан ҳардоим фойдаланганидан дарак беради.

Шуни кўрсатиб ўтиш керакки, гарчи Махмурнинг ўзбек тилида ёзилган шеърларида тожикча сўз ва ифодалар кўплаб ишлатилган бўлса ҳам, шоирнинг соф ўзбек тилида ёзган содда, равон, енгил тушунарли мисралари ҳам бор:

Амаким халқ ичида бор ўлғай,
Лек мухтожу, хору-зор ўлғай,

. . . .

Қариликда қароқчилик қилсин,
Токи бўйнига чўб дор ўлғай[1].

. . . .

Я н а:

Бир ҳовуч на уйимда ғаллам бор,
Икки газ на бошимда саллам бор.
Бошима газ десам-ки саллам йўқ,
Салла десам уйимда ғаллам йўқ...»[2].

«Ҳапалак», «Дар сифати қозии Хўжа Сакбон», «Ғазали ҳожии Хўжа Сакбон», «Авсофи Каримқул Меҳтар», «Дар сифати ҳаким Туробий ҳазор халта», «Дар сифати ҳаким Туробий ҳазор халта будур» шеърларида ҳам ана шундай енгил ва тушунарли сатрлар бор.

Махмур ўз шеърларида халқ тилидан фойдаланди, баъзи сўзларни халқ талаффузида ишлатди.

Масалан, феъл сўзларини ишлатишда Махмур «бўлғай» ўрнига «бўғай», «келгай» ўрнига «кегай» деб ёзади ва ҳоказо.

«Бир авқотига то ба рўзи жазо,
Дамодам бўғай лаънати ҳақ фидо»[3]

Я н а:

«Шеъру китоб айтар то отим ўчмагай деб,
Мендин кегай жаҳонда боқи низом занғар»[4].

«Гар таҳорат қиса қавми сув тополмай ночор,
Бетини қум ила юб (қўлига) суртар гувалак»[5]

---

1 Махмур девони, варақ 28 *а*.
2 Ўша қўлёзма, варақ 21 *б*.
3 Ўша қўлёзма, варақ 60 *а*.
4 Ўша қўлёзма, варақ 59 *б*.
5 Ўша қўлёзма, варақ 49 *а*.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Махмур ўз шеърларида оддий халқ ўртасида ишлатиладиган сўзларни адабий тилга киритди. Масалан, унинг «Ҳапалак» шеърида ўша даврда адабий тилда кам ишлатиладиган «товуқ», «игначи», «ўрдак», «капалак», «кўршапалак» каби ҳайвон ва ҳашаротларнинг исмлари, «катак», «капа», «олачуқ», «каталак», «гувалак», «сумалак», «ажириғ», «ўғур» каби турдош отлар, «ўласи», «қоқ» каби сифатларни ишлатилганини кўрамиз. «Авсофи қози Муҳаммад Ражаб» шеърида «Андижон», «Янгиқўрғон», «Қоратепа» каби жой номлари, «қишлоқ», «патта», «латта», «мардикор», «тешик», каби турдош от, «узун», «девранг», «дастори зор» каби сифатлар ишлатилган. Бундай сўзлар бошқа шеърларда ҳам кўплаб учрайди.

Махмур бу билан чекланиб қолмади, балки халқ тилидаги айрим ифодаларни ҳам адабий тилга киритди. Шоир ўз асарларида баъзи фикрларини халқ оғзидаги турли ифодалар орқали билдиради.

Масалан, «Авсофи қози Муҳамад Ражаб» шеърида қозининг мутлақо саводсиз, авом эканини халқ оғзидаги «қорнини ёрсанг алиф ҳам чиқмайди» деган ифода билан билдиради:

«Ани кўксини чоқ қилсанг ҳама,
Ғилу ғашини пок қилсанг ҳама,
Адамдир алиф анда кўп излама,
Бу нар харни қози дебон сизлама»[1].

Халқ ичида ишлатиладиган «қўрққанидан капалаги учиб кетди» деган образли ифода орқали шоир Ҳапалак қишлоғининг солиқ дарагини эшитгандан кейинги аҳволини билдиради:

«Кеча ногоҳ эшитиб шуҳрати тилло пулини
Ҳапалак қўрқусидан учди мисоли капалак»[2].

Шунингдек, танқид қилинган шахсларнинг ҳатти-ҳаракатини тасвирлашда халқ оғзида кенг ишлатиладиган ифодаларни қўллайди:

Ду чашми ўст чун балғам,
Сараш монандаи шалғам»[3].

«Кимки олдида билмай ўтирса,
Чақди заҳри билан чиён амаким»[4].

[1] Махмур девони варақ 55*а*.
[2] Ўша кўлёзма, варақ 49*а*.
[3] Ўша қўлёзма, варақ 15 *а*.
[4] Ўша қўлёзма, варақ 27*а*.

www.ziyouz.com kutubxonasi

«Журм десанг қабат-қабат, фисқ десанг сабат-сабат,
Наҳс десанг намат-намат сўфийи хонақоҳ ўзим»[1].

Бундай мисолларни шоирнинг ҳарбир шеъридан топиш мумкин.

Махмур халқ тилида кенг қўлланадиган, аммо адабий тилга кирмаган сўзлар, ифодаларни ўз шеърларида ишлатиш орқали адабий тилни халқ тилига яқинлаштиришга, унинг бойишига маълум даражада хизмат қилди.

Махмурнинг қатор асарларида тил, услуб, ифода жиҳатидан анча ғализлик ҳам бор. Умуман олганда, Махмур шеърларининг тили анча оғир ва уларда тушунилиши қийин бўлган сўзлар, иборалар кўп учрайди. Салбий образларнинг характеристикасини берганда, уларни кўпроқ диний ҳикояларнинг салбий қаҳрамонлари билан тенглаштиради, ўшаларнинг номи билан атайди.

Уларнинг Шимр, Бужаҳл, Булаҳаб, каби диний ҳикояларнинг салбий образлари билан ҳамдам ва бирдам бўлишини тилаб, унга бўлган чуқур нафратини ифодаламоқчи бўлади. Ҳозирги замон ўқувчисига ёт ва тушунарли бўлмаган бу иборалар ўша даврда энг чуқур ғазаб ва нафратни англатар эди. Шунинг учун ҳам Махмур уларни ишлатади.

«Дар сифати Ниёзча оғалиқ» шеърида ҳам шундай мисоллар бор:

«Эй оғалиқ насаби зодаи шайтон пити-пит,
Қуррат-ул айни лаин мункири имон пити-пит.
Бениёз аз ғазаби Акбару, Жаббору, Аҳад,
Сарфароз аз асари лаънати Яздон пити-пит[2].

Махмур шеърларида диний иборалар, ифода ва терминларнинг кўп ишлатилиши, шеър тилини оғирлаштиради ва шубҳасиз, шоир ижодиётининг камчиликларидан ҳисобланади.

Махмур ўз ҳажвий шеърларида танқид қилинучи шахсларнинг салбий хусусиятларини фош қилар экан, уларга нисбатан ғазабини ифодалаш мақсадида ҳақоратли ибора ва ифодаларни ҳам ишлатиб юборади. Айниқса Махмур бу шахсларнинг маиший бузуқлиги, ахлоқсизлиги, виждонсизлиги, номуссизлигини ифодаламоқчи бўлганда ўзини тутаолмайди.

Шоир адабий тилда қўлланилиши лозим бўлмаган бундай ифодаларни ишлатар экан, баъзан уларни ўринсиз, бўлар бўлмасга ишлатабермайди. Балки шоир шундай иборалардан тан-

---

[1] Махмур девони, варақ 56 б.
[2] Ўша қўлёзма, варақ 67 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ҳид қилинувчи шахсларнинг сирини тўла фош этиш, уларнинг тилини аниқроқ бериш учун фойдаланади. Масалан, «Дар ҳажви Хўжа Мир Асад» шеърида Мир Асаднинг тарбия кўрмаган, ахлоқсиз киши эканини кўрсатиш мақсадида унинг ҳарбир гапи «хотининг ва болангни... (ҳақорат қилиш) билан тугайди» деб ёзади. Шоир келтирган жумла Хўжа Мир Асаднинг ўзидан келтирилган кўчирма гапдир. Шу кўчирма гап орқали Мир Асаднинг тили берилади, унинг аҳлоқсиз киши экани кўрсатилади.

Махмур девонидаги шеърларнинг деярли ярми тожик тилида ёзилгандир. Бу шеърлар шоир томонидан анча бадиий усталик ва маҳорат билан ёзилган. Бу шеърларнинг тили равон содда ва тушунарли.

Шоирнинг ўзбек тилида ёзган шеърларининг баъзи мисраларини ўзбек ёки тожик тилида ёзилганини ажратиб олиш анча қийин.

Масалан:

Зеҳи лаиму—сияҳ номаи замон Қурама,
Жаҳаннами-ю шароратгари жаҳон Қурама[1].

Бу мисралар тожик тили қоидаларига асосланиб (изофа, яъни нисбат) ёзилган. Ўша даврдаги ўзбек адабий тилида изофа кўп ишлатилар эди, ҳозир истемолдан чиқиб кетган баъзи чет сўзлар юқорида айтиб ўтилган сабабларга биноан қўлланилар эди. Шу сабабли бу мисрани ҳам ўзбек тилида, ҳам тожик тилида ёзилган деб ҳисоблашимиз мумкин.

Бу мисол ўзбек тилида ёзилган шеърда тожик тили ибораларининг кўп ишлатилишини кўрсатади. Энди тожик тилида ёзилган бир шеърни олиб кўрайлик:

Тамоми балдаи Фарғонаро зеру забар карда,
Ба дод омад зи дасти зулми бедодаш мусулмонон[2].

Бу шеърда тожик тилига кирган бирорта ўзбек сўзини учратаолмаймиз.

Махмурнинг янги топилган девонидаги ўзбек ва тожик тилида ёзилган шеърлари билан танишиб чиқиш натижасида шундай хулосаларга келиш мумкин.

1) Махмур ўз даврининг ўқимишли кишиси ва талантли шоири бўлиб, ўша даврдаги ўзбек ва тожик адабий тилларини мукаммал билган ва ҳар икки тилда асарлар яратган.

2) Махмурнинг ўзбек ва тожик тилларида ёзган шеърлари XIX асрда ўзбек ва тожик тилларининг ҳолати ва уларнинг луғат состави ҳақида маълумот беради.

---

[1] Махмур девони, варақ 31 *а*.
[2] Ўша қўлёзма, варақ 14 б

www.ziyouz.com kutubxonasi

3) Махмур ўз шеърларида халқ оғзида ишлатиладиган турли ифодалар, сўзларни қўллайди. Бу ҳол шоирнинг адабий тилни халқ тилига яқинлаштириш учун маълум даражада хизмат қилганини кўрсатади.

4) Махмур ўз ҳажвий шеърларида танқид қилинувчи эксплуататорларнинг сирларини фош қилишда ўшаларга хос ифода ва ибораларни усталик билан ишлатди, ҳоким табақага хос кишиларнинг маънавий қиёфасини очишда, уларнинг тил хусусиятларидан тўғри фойдаланди ва шу орқали образларнинг реал ва жонли бўлишига эришаолди.

5) Ўша даврдаги адабий тилда кўп учрайдиган диний хурофий ибораларнинг таъсири Махмур асарларининг тилида ҳам очиқ сезилиб туради. Улар Махмур шеърларининг тилини оғирлаштирган ва тушунилишини қийинлаштирган. Бу ҳол шоир Махмур асарларининг тил хусусиятларига оид камчилигидир.

6) Махмурнинг ҳажвий шеърлари чуқур ва ҳаққоний идея билан суғорилган. Танқид қилинган салбий шахсларга нисбатан шоир раҳмсиз равишда кескин ифодаларни ишлатади, ҳатто вульгар ибораларни ҳам қўллайди. Аммо Махмур ҳажвий шеърларида вульгаризм гоҳо ҳақоратли сўзлар, ҳаддан ташқари бепарда жумлалар билан олмашиниб кетади. Бу ҳол шоир ижодини камситувчи ҳодисадир.

* * *

Махмур ўз шеърларини аруз вазнида ёзди. У аруз вазнининг мураккаб йўлларини эгаллади ва улардан фойдаланди. Махмур шеърлар тўпламида ғазал, маснавий, мухаммас, мусаддас, мусамман, мустаҳзод, қитъа, баҳри тавил усулида ёзилган шеърлар учрайди.

Ғазал одатда муваффақиятсиз муҳаббатнинг аламларини куйловчи шеърий форма деб ҳисобланар эди. Ғазал жанри орқали фақат тор ҳиссий кечинмаларни ифодалаш мумкин, у ички ҳисларни берувчи шеърий шакл деб қаралар эди.

Ҳақиқатан ҳам ғазал жанри вужудга келган даврдан бошлаб ана шундай ички кечинмаларни ифодаловчи шеърий шакл бўлиб хизмат қилди (Ҳофиз, Саъдий ва бошқалар), ҳатто XIX асрдаги ўзбек адабиётида ҳам ғазал тор ички кечинмаларни ифодаловчи шаблон шакл бўлиб қолди.

Махмурнинг кўп шеърлари, масалан, «Ҳапалак», «Қози Муҳаммад Ражаб», «Ҳожи Ниёз» тилидан ёзилган шеърлари ва бошқалар ғазал шаклида ёзилган. Лекин уларда тор ҳиссий кечинмалар, муваффақиятсиз муҳаббатнинг аламлари

www.ziyouz.com kutubxonasi

эмас, балки хон амалдорлари, феодализм жамиятининг вакилларига нисбатан ғазаб ва нафрат ифодаланган.

Махмур прогрессив йўналишдаги адабиёт вакили бўлганлиги учун эски адабий шакл-ғазалдан ўзининг халқпарвар фикрларини тарқатиш учун фойдаланди. Ғазалга янгича мазмун киритди ва бу усулни кенг қўллади. Ғазал энди фақат ишқий ва ҳиссий кечинмаларни куйловчи тор бадиий шакл бўлибгина қолмай, балки эксплуататорлар зулми остида эзилган халқнинг оғир турмушини бадиий равишда ифодаловчи, ҳоким синф вакилларининг жиноий антиморал кирдикорларини фош қилувчи, уларга нисбатан ғазаб ва нафратларини билдирувчи шакл ҳам бўлиб қолди.

Махмурнинг кўп шеърлари мухаммас шаклида ёзилган. «Муножот ба даргоҳи қози-йўл-ҳожат», «Қосим беклар-беги вазир сифатида» сарлавҳали, «такаббур» радифли, «Домулла Атойи Аштий»[1] ва бошқа шеърлар яна шулар жумласидандир. Махмур бу шеърларда юқорида айтилгани каби, хон амалдорларини танқид қилади. Феодализм давридаги оғир ҳаётни реал тасвирлайди. Мухаммас шакли Махмур ижодида тор ишқий мавзулардан юқори кўтарилиб, социал мавзуларни ифодалаш учун хизмат қилади. Махмур ўз халқпарварлик ғояларини ифодалашда бу шаклдан ҳам фойдаланди.

Шундай қилиб, Махмур мавжуд бадиий шакллардан ижодий фойдаланиб, кўп ҳолларда улар орқали янгича мазмунни ифодалади.

Махмурнинг бир қатор шеърлари маснавий шаклида ёзилган. Маснавий шакли ўзининг равонлиги ва ўнғайлиги жиҳатидан бошқа шакллардан фарқ қилади. Шу сабабли Махмур ўзининг Қози Муҳаммад Ражаб ҳақидаги ҳажвий шеърини, Ҳожи Ниёз Итбоқар қози ҳажвий шеърларини ана шу маснавий шаклида ёзди. Маснавий одатда бирор ҳикоя ёки воқиани тасвирлашда кўпроқ ишлатилар эди. Махмур томонидан танқид қилинган шахслар, шоирнинг айтишича, ҳарбири ўз ҳолича шеър ёзишга уриниб юрган кишилар бўлган. Шунинг учун ҳам Махмур уларни фош қилувчи кўпгина шеърларини ўша шахсларнинг ўз тилидан ёзган. Шоир бу шеърларни ёзишдан олдин уларнинг ҳар бирига маснавий шаклида изоҳ бериб ўтади. Махмурнинг бу ҳажвий шеърлари бир цикл шаклида ёзилган бўлиб, бу ўша давр адабиётида янги ҳодисадир. Бу цикл шеърларни бошловчи биринчи «Авсофи қози Муҳаммад Ражаб Авж» сарлавҳали шеър маснавийда ёзилган ва шоир унда қозига қисқача характеристика бериб ўтади. 7 шахс тўғрисидаги шеърларнинг ҳаммаси аввало масна-

[1] Махмур девони, варақлар 16 *а*, 18 *б*, 22 *б*.

www.ziyouz.com kutubxonasi

вий шаклида ёзилган изоҳ, сўнгра ўша шахслар тилидан ёзилган шеърлардан иборатдир.

Махмур ижодининг бадиий хусусиятлари тўғрисида сўзланганда ўз давридаги адабий ҳаракатчиликда янги бадиий усул яратганини эътироф этиш мумкин. Бу усул сюжетли шеър усулидир. Умуман, ўзбек поэзиясида сюжетсиз шеър кенг тарқалган бўлиб, сюжетли шеър оз ёзилар эди. Махмур ана шундай традиция ҳукм сурган вақтда ўзининг сюжетли шеърларини яратди.

Бунга «Хўжа Мир Асад ҳажви» сарлавҳали шеъри айниқса характерли мисол бўлаолади.

Ўзининг оригинал бадиий тузилиши орқали «Ин ҳажв дар сифати Наврўз Меҳтар комкор гуфта шуда» («Бу ҳажв мақсадга етган Наврўз Меҳтар сифатида айтилди») сарлавҳали шеъри айниқса диққатни ўзига тортади. Бу шеър 12 қисмдан иборат бўлиб, ҳарбир қисми алоҳида қофияланади.

Бу шеър ўзининг тузилиши жиҳатидан тамомила оригинал шеърдир. Ҳарбир 12 банд икки қисмдан иборат бўлиб, иккинчи қисми биринчи қисмининг шарҳидир. Бундай бадиий ифода усули шеър мазмунини кенг очишда ўнғайлик туғдиради ва равон ўқилади. Махмур бу шеърни «чор дар чор» деб атайди.

Шундай қилиб, Махмур сюжетли шеърлар, цикл шеърлар усулини яратди, янги бадиий шакллар вужудга келтирди. Бу шаклий янгиликлар унинг ифодаламоқчи бўлган мазмунини ўқучига етказишга енгиллик туғдирар эди.

* * *

Махмурнинг янги топилган девонидаги шеърлар тўпламида унинг тасвир воситаларини кенг қўллайолувчи, бадиий талант эгаси эканига гувоҳлик берадиган шеърлар кўп учрайди. Шоирнинг шеърларида усталик билан қўлланилган ўхшатиш, метафора, гипербола, муболаға, киноялар ва бошқа адабий приёмлар жуда кўп.

Кеча гўё эшитиб шуҳрати тилла пулини,
Ҳапалак қўрқусидан учди мисоли капалак[1].

Ҳапалак қишлоғи аҳолисининг солиқдан қанчалик қўрқиб кетганини кўрсатиш учун шоир уни қўрқишдан учиб кетган капалакка ўхшатади. Бу ўхшатиш ўринли ва шеърнинг олдинги мисраларидаги бадиий приёмлар билан логик жиҳатдан бир-бирига боғланади. Чунки олдинги мисралардан бирида бу

---

[1] Махмур. Танланган шеърлар, Тошкент, 1951 йил, бет 17.

www.ziyouz.com kutubxonasi

қишлоқнинг «товуғи, ўрдаги-ғози капалак»[1] экани айтилар ва қишлоқ аҳолисининг «ўласию, қоқу, хароб; очлигидан эгилиб қомати мисли камалак»[2] бўлгани кўрсатилган эди. Қашшоқлик ва ожизлик натижасида шу қадар ҳолсизланиб қолган халқнинг солиқ дарагини эшитиб, капалак каби қўрқиб кетиши шубҳасиздир. Демак, Махмур бу ўхшатиш орқали Ҳапалак қишлоғи аҳолисининг аянч ва ачинарли аҳволини тўғри ва таъсирли равишда ифодалаган. Метафоралар шоирга ўз фикрини янада образлироқ ифодалашга ёрдамлашади:

Синалар маъмурасини селдек қилдинг хароб,
Аҳли дил бағрини ҳасрат ўтида этдинг кабоб[3]

«Юрак-бағрини ҳасрат ўтида кабоб этдинг» деган ифодани шарқ поэзияси учун шаблон ифодалардан деб ҳисоблаш мумкин. Лекин бу ифода ҳар доим «ишқу-муҳаббат» ёки ҳижрон ўтидан «кабоб» бўлган юраклар тўғрисида ишлатилар эди. Махмур ана шу ифодани олиб, уни социал ҳуқуқсизлик замонида ҳукмрон бўлган феодал зулми натижасида «кабоб» бўлган дилларга татбиқ қилди, шу сабабли ҳатто бу шаблонлашган ифода ҳам ўша зулм ва оғир ҳаётни ифодалашга хизмат қилди. Бу шеърнинг биринчи мисраида ҳам шоир бадиий тасвир воситаларидан тўғри фойдаланган. У зулмнинг шиддати ва кучини селга ўхшатиб, ўша зулм сели остида эзилган ва барбод бўлган кишиларнинг кўксини сел остида қолиб кетган иморатларга ўхшатади.

Яна:

Наҳли Идборинг уза мурғи ки қўйди ошиён,
Тухми анжум гардишидан санги борон айладинг[4]:

Бу мисраларда фалак орқали замонада ҳукм сурган ноҳақлик, зулм акс эттирилади. Бу даврда яшовчи киши қушдек кўрсатилиб, унинг ҳаёт учун ясаган уяси идбор (орқага кетучи, зулмга юз тутган) дарахтга қўйилгани айтилади. Бу ёмонлик дарахтига қўйилган қушнинг уясини яна ўша фалак тошбўрон остига олиб ҳалок қилади. Мамлакатдаги оддий меҳнат аҳлининг машаққатли ҳаёти ва омонсиз зулм остида қолганини Махмур ана шундай бадиий тасвир орқали образли ифодалайди. Бундай мисолларни Махмур шеърларидан анча келтириш мумкин.

Салбий образларнинг каррикатурасини беришда Махмур муболаға приёмини ишлатади:

---

1 Махмур, Танланган шеърлар, Тошкент, 1951 й., бет 15.
2 Шу асар, ўша бет.
3 Шу асар, бет 19.
4 Шу асар, бет 19

www.ziyouz.com kutubxonasi

Чиқиб ар-ари қадди чандон узун,
Бўлур сақфи гардунга қилсанг сутун.
Кесиб бир шитолангни ҳам икки йўл,
Равон айла Жайҳуну Сайҳунга пул[1].

Бу мисраъларда шоир танқид қилинувчи қозининг бўйини «осмонга устун» бўладиган даражадаги терак каби узунлигини, унинг ҳар икки оёғининг бармоғини кесиб Амударё ва Сирдарёга кўприк ясаш мумкин эканлигини айтади: Бу муболаға анча оригинал бўлиб, шоирнинг ҳажв объектига нисбатан бўлган кучли нафратини ҳам билдириб туради.

Каррикатурани давом этдириб, Махмур қозининг савлатини бундай тасвирлайди:

Дами гар бузулса бу достори зор,
Тузатмоққа солгай анга мардикор.
Буриб жумла дарвозаи салласи,
Эшикларин вайрон қилар калласи[2],

Шоир қозиларнинг ташқи кўринишини тасвирлаб, улардан кулади. Аччиқ кулги, киноя, истеҳзо, ғазаб шоирнинг ўша даврдаги ҳукмрон табақаларга қарата ёзган шеърларида кўп учрайди.

Шоир баъзи шеърларида ҳажв қилинувчи субъектлардан жуда қаттиқ ғазабланганини ҳеч яширмайди. Ана шундай шеърлардан бири тожик тилида ёзилган Домулло Атоий Ашти тўғрисидаги ҳажвдир.

Махмур бу шахснинг ёмон ниятли қора кўнгил киши эканини нафрат билан тасвирлаб, ўзининг кучли бадиий маҳорат эгаси эканини намоён қилади. Яна шундай ғазабли ва ўткир ифодалар шоирнинг «такаббур» радифли мухаммаси, Наврўз Меҳтор ҳажви, хўжа Мир Асад ҳажви бошқа ҳажвий шеърларида кўплаб учрайди.

Шоир Махмур шеърларининг бадиий хусусиятлари билан танишиб чиқиш натижасида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1. Махмур мураккаб шеърлар ёзиш техникаси (қоидалари)ни, арузни мукаммал билган, ундан тўғри фойдаланиб, бадиий-шеърий асарлар яратган шоирдир.

2. Махмурнинг баъзи социал аҳамиятга эга бўлган ҳажвий-танқидий шеърлари ғазал шаклида ёзилган. Бу эса XIX асрда илғор шоирларнинг социал мазмун ва аҳамиятга эга бўлган шеърлар яратишда ғазал шаклидан фойдаланганлигини билдиради.

---

[1] Махмур. Танланган шеърлар, Тошкент, 1951 й. бет 19

[2] Махмур девони, варақ 55 б.

www.ziyouz.com kutubxonasi

3. Махмур баъзан сюжетли шеърлар ёзди, цикл шеърлар яратишга уриниб кўрди. Бу унинг ижодиётидаги ижобий ҳодисадир.

ХУЛОСА

Шоир Махмур XIX асрнинг биринчи ярмида Қўқон шаҳарида яшади ва ижод қилди. Унинг яшаган даврида мамлакатда феодал ишлабчиқариш усули ҳукмрон эди. Феодал тартибларнинг ҳукмронлиги мамлакат экономикаси ва маданиятининг ўсишига халақит берар, хон ва бекларнинг тўхтовсиз олиб борган урушлари халқ хўжалигини тамомила хароб қилган эди. Бу даврда эзилган меҳнаткаш халқ оммасининг шафқатсиз феодал эксплуатациясига қарши кураши давом этди. Эксплуататорлар синфи билан эксплуатация қилинувчи халқ оммаси ўртасида давом этган бу кескин синфий кураш адабиётда ҳам ўз ифодасини топди. Бу даврда эксплуататор синфлар манфаатини ҳимоя қилувчи феодал-клерикал адабиёт ва кенг меҳнаткашлар оммасининг манфаатларини ифодаловчи прогрессив йўналишдаги адабиёт бор эди. Феодал-клерикал адабиёт феодал ҳукмронлигини гўё мустаҳкам ва барқарор деб тасдиқлаш, меҳнаткашлар оммасининг эксплуататорларга қарши курашини бўшаштириш, уларнинг диққатини синфий курашдан четга тортиш мақсадларига хизмат қилар эди. Бундан ташқари, бу адабиётда, тақлидчилик ва назирагўйлик жуда кўп қўлланилгани сабабли, у бадиий қашшоқликни бошидан кечирмоқда эди. Феодал-клерикал адабиётнинг ҳам мазмун, ҳам шакл жиҳатидан тамомила тушкунликка юз тутганлиги, умуман феодал тартибларининг тушкунликка учраганидан дарак бериб турар эди.

Прогрессив йўналишдаги адабиёт намояндалари Махмур, Гулханий ва бошқалар ўз асарларида халқ оммасининг эксплуататор феодаллар зулми остида кечираётган уқубатли ҳаётини реал тасвирладилар. Феодализм жамияти келтириб чиқарган адолатсизлик, жоҳиллик, иккиюзламалик, таланчилик, порахўрлик каби ҳоким синф вакилларига хос бўлган хусусиятларини фош этдилар. Улар феодализм жамиятининг маразларини очиб ташладилар, меҳнаткашлар оммаси тарафида туриб, ҳаётни ҳаққоний равишда тасвирладилар.

Аммо бу прогрессив йўналишдаги адабиёт том маънодаги демократик адабиёт даражасига кўтарилаолмаган, ҳали етарли даражада шаклланмаган эди. Меҳнаткашлар оммасининг оғир ҳаёт кечираётганлигининг сабаби — мамлакатда феодализм тартиблари эканлигини бу адабиёт вакиллари тушуниб етмадилар. Улар ўз асарларида умуман феодал тартибларини танқид қилиш даражасига кўтарилаолмадилар.

www.ziyouz.com kutubxonasi

XIX аср бошларидаги прогрессив йўналишда бўлган адабиётнинг йирик вакилларидан бири-шоир Махмурдир. Махмур ижодиёти бу адабиётнинг ҳам кучли, ҳам кучсиз томонларини яққол кўрсатиб беради.

Махмур ўз шеърларида меҳнаткаш деҳқонларнинг хонлар ва беклар зулми остида кечирган машаққатли ҳаётини реал тасвирлади. Махмурнинг кўп шеърлари ўша даврдаги меҳнаткашлар ва илғор фикрли шахсларнинг қанчалик қийинчилик, заҳмат ва машаққатлар ичида яшаганини, хонлар, феодаллар уларни тўхтовсиз азоб-уқубатларга дучор қилганини ҳаққоний реал сатрларда акс эттирди.

Махмур ўз шеърларида ҳукмрон феодал синф вакиллари, уларнинг малайлари-қозилар, ҳартурли амалдорларнинг ифлос башараларини очиб ташлади, ёвуз кирдикорларини фош қилди.

Махмур ўз ҳажвий шеърларида ҳоким синф вакиллари ва уларнинг малайларига нисбатан чуқур нафрат изҳор қилади. Бу нафрат шоирнинггина эмас, балки барча халқпарвар шахсларнинг нафратидир.

Махмур ўз давридаги ижтимоий ҳаётни, деҳқонлар ва илм аҳлининг аҳволини тасвирлади, лекин ўша оғир ҳаётнинг сабабчиси бўлган ҳукмрон синфларга қарши кескин курашга чақирмади, унинг ўрнига оғир турмушдан зорланиш билан чекланди. Шунинг натижасида хоннинг бош эксплуататорлардан бири эканини онглайолмай, хондан ўз оғир турмушидан қутилиш учун ёрдам сўради. Ҳатто моддий ёрдам олиш мақсадида хон ва баъзи амалдорлар номига қасидалар ҳам ёзди.

Бу ҳол шоир Махмур ижодидаги камчилик бўлиб, унинг дунёқарашидаги чекланганликнинг натижасидир. Лекин унинг ижодидаги бундай камчиликлар у яшаган давр ва муҳит таъсири натижасида вужудга келган эди.

Махмурнинг ўз шеърларида феодализм маразларини очиб ташлаганлиги феодал-клерикал адабиётга қарама-қарши равишда адабиётга халқпарварлик ғояларини олиб кирганлиги, эксплуататор синф вакилларининг ифлос кирдикорларини фош қилганлиги XIX аср бошларидаги Қўқон хонлиги территориясидаги ижтимоий ҳаётни ўрганишга ёрдам беради.

Буюк гуманист шоир ва мутафаккир Алишер Навоийнинг «Золим подшоҳлар тўғрисида», «Риёли шайхлар тўғрисида», «Мени ишқдан мань этар сода шайх» каби шеърларидаги танқидий мулоҳазаларни XIX аср бошларида давом эттирувчи шоир Махмур бўлди. Махмурнинг Олимхон тўғрисидаги ва бошқа ҳажвий-танқидий шеърларининг юзага келишида Навоий ижодининг таъсири шубҳасиздир. Махмурнинг ҳажвий-танқидий шеърлари ўзбек адабиётида сатира жанрини анча бойитди, бу

www.ziyouz.com kutubxonasi

жанрнинг янада ўсишига имконият яратиб берди. Махмур асарларининг таъсири XIX ва XX аср бошларидаги демократ шоирлар ижодида яққол сезилиб туради. Бунинг энг ёрқин мисоли демократ-шоир Муқимий шеърларида кўринади. Муқимийнинг кўп ҳажвий-танқидий шеърларида Махмур ижодининг таъсири бор. Махмурнинг халқпарварлик ғоялари Муқимийнинг Махмур ёзган «Ҳапалак» шеърига боғлаган муҳаммасида ўзининг реал мантиқий давомини топди. Ундан ташқари, Муқимийнинг «Танобчилар», «Тўйи иқон бачча», «Баччағар», «Авлиё» ва бошқа кўп ҳажвий шеърларида Махмур ижодининг таъсири очиқ кўринади. Муқимийнинг замондошлари ва дўстлари Фурқат, Завқийлар ҳам, ўз ҳажвий-танқидий шеърларини ёзишда Махмур ижодидан озми-кўпми фойдаланганлар.

Махмурнинг кўп ишлатган адабий усули-танқид қилинувчи шахснинг ўз тилидан шеър ёзиш приёми отоқли ўзбек совет шоири Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ижодиётида ҳам учрайди. Ҳамза Ҳакимзоданинг «Азимхўжа эшоннинг оғиз боғлашлари» сарлавҳали шеъри ана шу усулда ёзилгандир.

Махмур ижодиётини ўрганар эканмиз, унинг ҳажвий шеърлар ёзишда камолатга етишган шоир эканини кўрамиз. Бу ҳол унинг ўзбек адабиётида сатира жанрининг йирик вакили эканидан дарак беради ва унинг ўзбек адабиётидаги ўрни ва аҳамиятини белгилайди.

Махмур ўз ижодий фаолияти билан ўзбек адабиёти тарихининг ривожланиши учун солмоқли ҳисса қўшган сатирик шоирдир.

www.ziyouz.com kutubxonasi

www.ziyouz.com kutubxonasi

МАХМУР АСАРЛАРИДАН НАМУНАЛАР

www.ziyouz.com kutubxonasi

www.ziyouz.com kutubxonasi

МУНОЖОТ БА ДАРГОҲИ КОЗИ-ЮЛ-ҲОЖОТ

(Ҳожатларни чиқарувчи Қози даргоҳига муножот)

Дар сипосу шукр маънои ту мо бечораем,
Солу моҳ андар тариқи ин талаб овораем,
Дар миёни мавжаи хавфу ражо хунхораем,
Дар дили гирдоби ғамҳо бо дили садпораем,
Абри раҳматдин иноят, бўйла уммон айладинг[1].

Мо гунаҳкори жаройим пешаҳои шармсор,
Бар умиди баҳри бепоёни лутфи кирдигор,
Дар паноҳи зилли алтофи ту, эй парвардигор,
Мо заллилу, хору, зору, хокисору, бемадор
Журми осийлар учун файзингни борон айладинг[2]

Амри наҳйинг роҳи ботил узра эрмиш ёдимиз,
Кечау кундуз сифотингдир бизи арзоқимиз,
Сендин эй халлоқ йўқдир нолау фаръёдимиз,
Лек чархи кажравишни дастидиндир додимиз,
Сенки лутф айлаб анинг дастури даврон айладинг.

Доимий эҳсони вай бошад ба сўи ағниё,
Кард доноён ба зери панжаи жоҳил фано,
Тўтиёнро сохта дар қайди зиндон мубтало,
Андалибонро мутеи бум карди, эй сабо,
Аҳли донишни забуни дасти нодон айладинг[3].

Хор қилдинг оқибат ҳаркимни эрди аржуманд,
Паст этдинг соядек, нахлики бўлди сарбаланд,
Барча феълинг ностуда, жумла васфинг нописанд,
Юсуфу Мисрини айлаб чоҳи зиндон ичра банд,
Пири канъон манзилини байтул аҳзон айладинг.

Эй фалак дар бораи мо зулми беҳад то ба кай?
Мо асирон дар тилсими мардуми бад то ба кай?
Бар сари мо ростон шамшири чун мад (~) то ба кай?

www.ziyouz.com kutubxonasi

Як алам дар бораи мо сохтан сад то ба кай ?
Эй ситампарвар юраклар таҳбатаҳ қон айладинг[4].

Қайси бир зулминг этай теъдод, эй гардуни дун,
Ким сенинг бедоду жавринг ҳадди ғоятдин бурун,
Беҳунар жоҳилга бердинг беадад дунё-у дун
Жамъи доноларни қилдинг ҳолини зеру забун,
Зоғни аъло қилиб, тўтини нодон айладинг.

Токай эй гардуни дун дунро риоят мекуни?
Чанд боҳам номи худ лутфу иноят мекуни?
То ба кай аз мо ба жамъи худ шикоят мекуни?
Чанд бо ин аблаҳон нақли ҳикоят мекуни?
Ҳамсифат ҳамном учун дунларга майлон айладинг[5].

Синалар маъмурасини селдек қилдинг хароб,
Аҳли дил бағрини ҳасрат ўтида этдинг кабоб.
Феълу атвор(инг) мукаддар, гуфти-гўйинг носавоб,
Лутфинг эрмас беғараз, инъоминг эрмас беҳисоб,
Тифлдек бўлдинг пушаймон кимга эҳсон айладинг?

Алғиёс, эй аз ситамҳои спеҳри бад шиор,
Дар дили мо нест акнун тоқату, сабру қарор,
Алъамон гўён ба олам нолам аз дасти ту зор,
Алҳазар гўён гурезам аз ту дар шаҳру диёр,
Ким кўнгил мулкин бузиб ер бирла яксон айладинг[6].

То қалам чекти қазо ловҳи вужуди кунфакон,
Келмади бир ростлиқ нақлингда эй қаж достон,
Мумтаҳандирсан ёмонлиғда на ҳожат имтиҳон,
Нахли идборинг уза мурғики қўйди ошиён,
Тухми анжум гардишидан санги борон айладинг.

МАЪНОСИ

1 Биз бечоралар сенинг маънонгда шукр ва миннатдорчиликдамиз,
Йиллар ва ойлар шу йўл, шу талабда оворамиз,
Хавф ва умид тўлқинлари орасида қон ютамиз,
Ғам гирдоблари остида дилларимиз юз пора бўлган,
Уммон каби раҳм булутидан иноят қилдинг.

2 Биз гуноҳкорлармиз, гуноҳларни ҳунар қилган шармсорлармиз,
Яратучининг чексиз лутфидан умидвормиз,

www.ziyouz.com kutubxonasi

Эй парвардигор, сенинг лутфларингнинг соясида,
Биз тубанлаштирилганмиз, хору зормиз, тупроқ билан баравар қилинганмиз, мадорсизмиз,
Гуноҳкорларнинг гуноҳлари учун (уларга) файзингни ёмғурдек ёғдирдинг.

3 Доимо унинг эҳсонлари бойлар томонига бўлди,
Доноларни жоҳиллар панжаси остида йўқ қилди,
Тўтиларни зиндон қайдига мубтало қилиб,
Эй сабо, булбулларни бойқушларга қарам этдинг,
Илм, фикр аҳлини нодонлар қўлида хор қилдинг.

4 Эй фалак, бизга бу чексиз зулминг қачонгача давом этади?
Биз ёмон кишиларнинг тилсимига қачонгача асир бўлиб турамиз?
Биз тўғрилар бошида қайрилма қамчилар қачонгача синади?
Токайгача бир аламни биз учун юз алам қиласан,
Эй золим, юракларни қатма-қат қонга айлантирдинг.

5 Эй пасткаш дунё, токайгача пасткаш кишиларга риоя қиласан?
Сенга ҳамном бўлган пастларга қачонгача лутфу иноят қиласан?
Қачонгача биздан ўз аҳлларингга шикоят қиласан?
Қачонгача бу бирнеча аблаҳларга ҳикоялар нақл қиласан?
Ҳамсифатинг, ҳамноминг бўлгани учун пасткашларга майл кўрсатдинг.

6 Ёмон шиорли осмоннинг стамларидан дод!
Дилимизда ортиқ тоқат, сабру қарор қолмади.
Сенинг дастингдан алъамон деб йиғлаб нола қиламан,
Алҳазар деб шаҳарларда сендан қочаман,
Чунки сен кўнгил мулкини бузиб ер билан яксон қилдинг.

---

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР СИФАТИ ҚИШЛОҚИ ҲАПАЛАК ҚИ БА МАҲДУМ МАХМУР ТААЛЛУҚ ЁФТА

(Махмур маҳдум алоқадор бўлган Ҳапалак қишлоғининг сифатида)

Эй жаҳондори зафар кавкабаи даври фалак,
Гўш қил қиссаи қишлоқи хароби Ҳапалак.

Турфа қишлоқи ғазаб карда ки паррандалари,
Товуқи игначи-ю, ўрдагу ғози капалак.

Вору йўқ уйларини банда баён гар қилсам,
Бир катак, икки капа, уч олачуқ, тўрт каталак.

Дема уй, балки заминкандир, агар кирса киши,
Ҳар тараф бетига ургайлар анинг кўршапалак.

Халқини кўрсанг агар ўласи-ю, қоқу-хароб,
Очликдан эгилиб қомати мисли камалак.

Ажириғ томирини ўғурида майда туюб,
Қайнатиб кунда ичар, отини дерлар сумалак.

Гар тоҳорат қиса қовми сув тополмай ночор,
Бетини қум била юб (кўзи) га сургай гувалак...

Ҳазрати хондин тилла пулисини талаб қилгани:

Эй фалак қадри адолат шийаму мулки малак,
Марҳамат чоғида раҳм айла ба ҳоли Ҳапалак.

Кеча гўё эшитиб шуҳрати тилла пулини,
Ҳапалак қўрқусидан учди мисоли капалак.

Ҳимматинг йўлида бир тепа каромат қилгин,
Капалак боз қўниб жойига бўлгай Ҳапалак.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ТАЪРИФИ ВИЛОЯТИ ҚУРАМА ВА АЗ ДАВОНИ КАНДИР ГУЗАШТАН

(Қурама вилояти ва Кандир довонидан ўтишнинг таърифи)

Эй кўнгул, айлама минбаъд ҳавойи Қурама,
Бўлмагил боз гирифтори жафойи Қурама,
Маҳв қил фикр замиридаги ройи Қурама,
Ганж бод овар агар бўлса садойи Қурама,
Борма зинҳор суйи хотами тойи Қурама.

Шарҳ айлай сифати ҳодисаи даҳр дигар,
Қиссаи бул ажабу ҳодисаи шаҳр дигар,
Дашт саҳройи дигар, баҳри дигар, наҳри дигар,
Обу оши ҳама заққуму, суви заҳр дигар,
Арзу афлок дигар, давр бинойи Қурама.

Самадо, сахла дигар бора кировчи йўлидин,
Солма ёдимга ани дашт қиёмат чўлидин,
Талхком айлама лутфинг била аччиқ кўлидин,
Шиквагар то бўмайин қавми қароқчи чўлидин,
Бир юриб йўлида минг сўкма саройи Қурама.

Турфа шаҳри-ки анинг сар-сари монанди самум,
Куйдирур шиддати сармоси халойиқни чу мум,
Ҳар тараф анда олиб хайли бало, фавжи ҳужум,
Суви заҳробаи ғам, чашмалари айни зақум,
Ҳосили маҳсули офоти бақойи Қурама.

Ёзу-қиш ўру, яланғоч нару-модасидир,
Мода зоди галаи хирс соғин подасидир,
Олти хуржинни олиб бўйнига озодасидир,
Сар-сари од дами субҳни шаббодасидир,
Дема тўфон ки насими зурафойи Қурама.

Менки юрдим Қурама ичра босиб қору-қиров.
Кўрмадим анда башар синфини ғайр аз хару-гов,

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бойини чиннийи жононасидир эски ликов,
Жоми Жамшидисидир бийларини куҳна сулов,
Қопи минг йилгиси мирзойи қабойи Қурама.

Мавзуъи ким бўса моҳияти исми Қурама,
Қурусин оти анинг, исмини мандин сўрама,
Бир кўруб бори дигар ёнига ҳаргиз йўлама,
Йўласанг ташна бўлиб йўлида андин сулама,
Тўла қатрони жаҳаннам ҳама сойи Қурама.

Оқибат чарх налар солмади бошимга мени,
Қилди сарсон само заррада бошимга мени,
Осмон устида тош айлади бошимга мени,
Солди туз ўрнига қум, кўк уза ошимга мени,
Бу сазо бирла жазо азми ҳавойи Қурама.

Дея кўрма Қурама, хўб ани, ҳокими хўб,
Хўблар топмаса кандир ани йўлида чўкуб,
Берса Эшонқули юз йилқини олдимга суруб,
Арзимас, тоати ҳар ранжига, ҳуррам бўма кўп,
Филмасал берса агар дема ҳавойи Қурама.

Тоқи айвонки ани қуллаи кандир дерлар,
Осмон остида кўталча сифат қир дерлар,
Устини халқ қараб остида пир-пир дерлар,
Тоқлар жумла бу кандир олида ер дерлар,
Манзари марги муаллақ ба самойи Қурама.

Тоқи шоҳинийи кандир дема Мири ғазаби,
Бўлди бу ҳужжат илан офати дунё сабаби,
Бўлмасин нега муни марги халойиқ талаби,
Ҳасоби мири ғазаб, мири ажалдир насаби,
Модари фавж бало ҳодиса зойи Қурама.

Қимки кандирдан ошиб ер юзига боз келар,
Баҳудо шаҳри фанодин ба бақо соз келар,
Токи ҳифзи самади олдида мумтоз келар,
Ё магар лашкари қудси анга ҳамроз келар,
Чунки меърожи қазодир бу қуройи Қурама.

Чарх еттинчи-ки кандирни фурумоясидир,
Саъд акбар фалакий минбари шаш поясидир,
Осмони қамари соясининг соясидир,
Одам ўлдирмоқ ани робитаи доясидир,
Қилма умрингни ҳабо баҳри ғинойи Қурама.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Жазм қилсанг, анга чиқмоқни жаҳондан кеча кўр,
Ўлтириб устида аввал кафанингни бича кўр,
Йўлда қанча сув агар бўлса ани сен ича кўр...

. . . . .

Бормау, кўрма дуюм бора қаройи Қурама

Субҳ кандирда насими-ки, ўтар ул саҳари,
Ул насими саҳарий, дема самуми сақарий,
Совуғи заҳри сақар, иссиғи дўзах шарари,
Турфа тоғи-ки, баси одама шоён зарари,
Қуллаи қийриқадар баҳри фазойи Қурама.

Чиллау-қишда ким ул ким қиса кандирда юруш,
Айлагай ул киши бешак жули астарни бадўш,
Олғай андин асари шиддат сармо дилу-хуш,
Ул замон дўзах агар бўлса қилур дар оғуш,
Мисли маҳбуби пари талъати моҳи Қурама.

Фарқи кандирда гаҳи ким мен эдим бо дили чок,
Топмайин тушгани бу ҳоли табоҳ ҳийла-ҳалок,
Келди олдимға-ки, ул фахри ҳама хилқати хок,
Абду Қодир насаби асл абан анжади пок,
То кировчи бўлиб ул роҳи намойи Қурама.

Токи бордим бу равиш ҳол ки мақсадга қарин,
Юз надомат била юз фавж ғаромат ба камин,
Тани Мажнуни алам, қомати монанди нигин,
Тушуб-он васли жалолотга йироқ ғамга яқин,
Шукр кўрдим басиҳат ҳукми равойи Қурама.

Лиллаҳ алҳамдуки Махмур саропо юрдим,
Боши авлуқ, оёғи шаҳр ҳаёни кўрдим,
Неча кун ҳокимини олдида якто юрдим,
Ворича давлати айёмни боҳам сурдим,
Шунча бас, қилма дуюм бора ҳавойи Қурама.

www.ziyouz.com kutubxonasi

АРЗИ ҚИШЛОҒИ ҲАПАЛАҚ БА ЖАНОБИ САИД УМАР СУЛТОН

Шаҳо, камина дуогӯи ибни Акмалро,
Зи рӯи лутф тараҳҳум зи ғусса соз риҳо.

Ба мисли мазҳари покат замонаро шоҳи,
Надида чашмаи хуршеду, гумбази мейно.

Зи чокарони дари туст қайсару ҳоқон,
Бувад зи жамъи ғуломат Скандару Доро.

Ба даври чун то жаҳонгир қай раво бошад,
Камина бандаи дойи фитад зи ғам аз по.

Гирифта домани ин бандаро ду дасти лаин
Яки тавил, дигар кӯр, мекашанд, аз жо.

Яки аст Аҳвали уъчибаи абул жин зод,
Дигар з-Ож Ануқ гашта дар жаҳон пайдо.

Яки аз насли Арожифи кӯраки бадтол,
Яки аст сухраи ҳақ зоҳираш зуҳури бало.

Якист си-ки якиро чаҳор пиндорад,
Дигар жаҳулу ҳаюлои масхи қаҳри худо.

Яки талош кунад баҳри як-ду ман арзан,
Дигар зи ман талабад ирси Одаму, ҳавво.

Яки низо намояд, ки ман шарики туям,
Агарчи аҳвалу, кӯрам баробарам ҳоло.

Аз ин намат шудам охир батар ба ҳайронӣ,
Ба ин чигуна шавад зиндагониям бар по?

www.ziyouz.com kutubxonasi

Агар шарикии Аҳвал, шаҳ қабул кунам,
Тамоми умр асокаш шавам ба ин ағмо.

Бадин сабаб мутарассид шудам ба ваҳму хаёл,
Намудам арз ба даргоҳи Хисрави воло.

Агар ба давлати султон камина бошам кӯр,
Шарики бандаи ман кӯр агар кунанд бажо.

Вале ду чашми дуогӯ ду шаъми тобонаст,
Чаро қабул кунам ман шарики Аҳволро.

Бадин далоили ҳужжат ки мансаби шоҳӣ,
Расидаст ба ҳар кас ба қадри иззу-ало.

Чунонки ҳамдами осаф бувад вазиру-дабир,
Дигар мусоҳибу, хожиб бувад ба деҳ вало.

Нишаста бар дари султон тамом қисмати хор,
Шарики жумла сазовор хештан ҳамаро.

Бағайр бандаи донъи ки чархи дӯлоби,
Шудаст бо мани дилхаста душману аъдо.

Фалак аз ин ҳама илми фазоилӣ ки марост,
Зи рӯи кина ярико надод нашъу намо.

Агар ба гӯшаи чашме ба сӯи ман нигарӣ,
Шавам саромади ақрону, сарвари фузало.

Шаҳо зи дасти камин банда ҳарчи меояд,
Зи илм-фану, сипоҳию ҳақ ғайри ҳумо.

Ба рӯзи жанг далиру диловарам, лекин,
Дар он замон ки шавад нашъаам чаки осмо.

Агар амири жаҳонгир ҳам фозоили ман,
Шарик ёфта созанд розиям аммо.

Чунонки вай бувад аз ҳар фунун чу ман вомиқ,
Зи илми шеър, зи таърих дафтари имо.

Варо бувад падараш мисли ман падар Акмал,
Варо бувад гуҳараш мисли ман ғулом аммо.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бадин намуна касеро ба мулки мискини ман,
Агар шарик кунандаш деҳам ба сидқи ризо.

Вагар на ман кию ҳам қисми кўраки ҳези,
Чигуна об ба оташ шавад ба якжо жо.

МАЪНОСИ

Эй шоҳ, Акмалнинг ўғли мен дуогўни—
Лутф-тараҳҳум йўли билан ғуссадан қутқор.

Сенинг замона шохлигидаги пок кўринишингни,
Қуёш кўзи осмон гумбази кўрмаган эди.

Қайсар ва ҳоқон сенинг эшигингдаги хизматчилардандир,
Искандар ва Доро сенинг қулларинг тўдасидандир.

Сендек жаҳонгирнинг даврида қандай раво бўлиши мумкин-ки,
Мен дуогўй қул ғам орқасида оёқдан йиқилиб қолсам.

Бу қулнинг этагини икки лаънати қўлига ушлаб,
Бири новча, бири кўр, тортмоқдалар.

Бири—Аҳвалдир-ки, алвости, жинлардан туғулган,
Иккинчи—Ож Ануқдан дунёга келган.

Бири—Арожиф кўр бадтолнинг наслидан,
Бири—ҳақиқий сиҳргарлардан бўлиб, туриш-турмуши балонинг ўзгинасидир,

Бири-биридан тўрт мартаба ошиб тушади,
Бошқаси жоҳил, масхарабоз, худонинг қаҳри,

Бири бир-икки ман тариқ учун мен билан талашади,
Бошқаси мендан Одам Ҳавво уруғини талаб қилади.

Бири мен сенинг шеригингман, гарчи кўр Аҳвал бўлсам ҳам,
Ҳозир сен билан бараварман, деб жанжал қилади.

Бу ишлардан охир жуда ҳайронликда қолдим,
Бу аҳволда менинг тирикчилигим қандай кетаолади.

Агар Аҳвалнинг шериклигини, эй шоҳ, қабул қилсам,
Бутун умр бу кўрга асокаш бўлиб қоламан.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Шу сабабли ваҳима ва хаёл билан кутабошладим,
Буюк Хисрав даргоҳига арз қилишни,

Агар султон давлатида мен кўр бўлсам эди,
Мен қулни кўр билан бир жойга қўйсалар (бўлар эди).

Аммо (бу) дуогўйнинг икки кўзи ёниб турган шамдек,
(Шунинг учун) нега мен Аҳвалнинг шериклигини қабул қилайин.

Бу ҳужжат ва далиллар-ки шоҳнинг берадиган мансаби,
Ҳар кишининг қадри, иззати ва ўрнига қараб бўлади.

Масалан, Осафнинг ҳамдами вазиру-дабир бўлади,
Бошқаси мусоҳиб, ҳожиб қишлоқ бошлиғи бўлади.

Султон эшигида бутун хорлик қисмати бўйича ўлтирдим,
Ўзимни ҳаманинг шериклигига сазовор қилдим.

Ундан ташқари дуогўй қулга,
Мен дилхастага фалак чархи душман бўлиб қолган.

Фалак мендаги илму-фазилатларнинг ҳаммасидан,
Душманлик юзасидан бирортаси учун ҳам нашъу-намо бермади,

Агар кўз қири билан менинг томонимга қарасанг (кўрасан-ки),
Ўз тенгқурларимнинг кўзга кўрингани, фозилларнинг сарвариман.

Эй шоҳ, бу паст қулнинг қўлидан ҳархил иш келади,
Ҳам илму фанда, ҳам сипоҳликда, ҳам бошқаларда.

Жанг кунида ботир қаҳрамонман, лекин,
Ўша онда нашъам жойида бўлса.

Агар жаҳонгир амир мен каби фазилатларга эга,
Кишини топа олиб менга шерик қилаолса розиман, аммо,

У киши ҳар илмда мен каби Вомиқ бўлсин,
Ҳам шеър илмида, ҳам имо дафтарини таърифлашда.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ҳам унинг отаси менинг отам Акмал каби бўлсин,
Унинг ўзи ҳам мен каби қул бўлсин.

Ана шундай кишини мен мискиннинг мулкига,
Шерик қилсалар сидқи дилдан розиман.

Бўлмаса мен киму, ҳез кўр ким?
Қандай қилиб сув билан ўт бир жойда жойлашаолади?

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР СИФАТИ ҚОСИМ БЕКЛАР БЕГИ

(Қосим беклар беги сифатида)

Осафо, авқот илкида адо бўлдим, вазир,
Муфлису қаллошликдан ғамзадо бўлдим, вазир,
Уч болага нон тополмай мен гадо бўлдим вазир,
Даргаҳингга шайъа лиллаҳ деб гадо бўлдим, вазир,
Мисли соиллар каби соҳиб нидо бўлдим, вазир.

Субҳдам алломаҳо оянд саф-саф қўйи ту,
Аз хумори нашъаи лутфи лаби ҳақгўи ту,
Офарин бо тинати поки хисоли хўи ту,
Ҳар ки як раҳ дид аз жон шуд ғуломи қўйи ту,
Банда умри дур, ки маъмури дуо бўлдим, вазир[1].

Ҳеч киши оламда мендек толиби нон ўлмасун,
Нон сўроғида халойиқ ичра сарсон ўлмасун,
Матбахи осаф аро ҳар кеча товон ўлмасун,
Хуша чийни хони неъматбахши инсон ўлмасун,
Нега кўрмай оқибатни кадхудо бўлдим, вазир.

Тавба кардам баъд аз ин ҳаргиз накардам гирди зан,
Чун шудам аз боиси авқоти ў гарди михан,
Рўзҳо гаштам асири яъс, дар байтул ҳазан,
Шуд сиришки ман зи дидор чашм чун дурри адан,
Уч бола деб поймоли юз бало бўлдим, вазир[2].

Субҳ ким партав урар даҳр ичра меҳри ховари,
Нон деб ўрнидан турар бир хоҳар, икки додари,
Уч юҳо эжоди аждар нафси одам манзари,
Маҳз авқоти бўлур деб йўх бу чархи чанбари,
Қулзуми чоҳи жафога мубтало бўлдим, вазир.

Қай раво бошад ба аҳди чун ту олий ҳазрати,
Уфитад чун ман зи дарди фоқа соҳиб мидҳати,
Дар замони шоҳи динпарвар мусулмон ҳашмати,

www.ziyouz.com kutubxonasi

Шуд ба номат хатми оини Низом-ул-миллати,
Баҳри авсофингда лабрези фано бўлдим, вазир[3].

Баҳри алтофи худованди тамоман сандадур,
Офтоби раҳматинг Хўқанд аро тобандадур,
Даргаҳингга доимо фатҳу зафар тобандадур,
Ким-ки инсондур санга жондин асиру бандадур,
Шукрилиллаҳ қулларингни хайли жо бўлдим, вазир.

Дўш мекардам хаёли назми ҳежои пари,
Он замон дар раҳ дучорам гашт яллои пари,
Бас ба раҳ ғалтид чандин руқъа каллои пари,
Чун зи уфтодан дар охир ланг шуд ҳои пари,
Дастгир айлаб парини мен асо бўлдим, вазир[4].

МАЪНОСИ

1 Эрталаб олим кишилар саф-саф бўлиб кўчангга келадилар,
Сенинг ҳақгў лабинг лутфининг нашъасига хумор (бўлиб келадилар).
Пок табиатинг, феълу-хўйингга офарин,
Ким-ки, бир мартаба йўл кўрди, жонидан кўчангнинг ғуломи бўлиб қолди
Узун умрим бўйича сенинг дуонгни қилучи қул бўлдим вазир.
2 Тавба қилдим бундан буён ҳеч уйланишни ҳавас қилмайман,
Чунки унинг овқати учун ошхонанинг кулига айландим,
Кунлар (бўйи) ғам уйида қайғуга асир бўлдим,
Кўз ёшларим кўзимдан юзим (бўйлаб) адан гавҳарларидек тизилди),
Уч бола деб юз балолар остида паймол бўлдим.

3 Сен каби олий ҳазратнинг даврида мен каби мактаб эгаси қашшоқлик дардида йиқилиб қолиши қандай қилиб раво кўрилади,
Мусулмонлиқ ҳашамати, динпарвар шоҳ замонасида,
Низом-ул-миллат қоидаси сенинг номингга хатм қилинди,
Мақтовинг денгизида йўқликка чўкиб кетдим, вазир.

4 Кеча парининг ҳажв шеърини тузишни хаёл қилдим,
Ўша замон йўлда парининг ялласини эшитдим,
Йўлга пари калласининг парчалари юмалади,
Йиқилгандан сўнг парининг шовқини охир тўхтади,
Парини қўлидан ушлаб мен асо бўлдим, вазир.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ТАЛАБ ҚАРДАНИ МАХМУР АЗ АМИР УМАРХОН ПУСТИН

(Махмурнинг Амир Умархондан пўстин сўрагани).

Подшоҳо, чашмайи жудингни жўшон айладинг,
Қиш ичида лашкарингни пўст пўшон айладинг.

Вор умидим ҳазратинг алтофидин, эй шаҳриёр,
Эйки Махмуринг майи мадҳингга нўшон айладинг.

Лутф қил бир пўстин бул доиъий маддоҳинга
Сен-ки мавруси қулум деб халқагўшон айладинг.

Оҳуни девон юзидек юнги йўқ ярғоқни,
Дар маҳал бергилки, сардидин хурушон айладинг.

www.ziyouz.com kutubxonasi

АРЗ ҚАРДАНИ МАХМУР БА ЖАНОБИ АМИР УМАР СУЛТОН

(Махмурнинг Амир Умар Султонга арзи)

Эй жаҳонгири дину-дунё ҳам,
Берди ҳақ дину давлатингни баҳам.

Арз этар хокисор Махмуринг,
Банда зоди залили маҳжуринг...

Бу йил алтоф илан шаҳи жамжоҳ,
Қилди бул бандазод қулни сипоҳ.

Айлади давлатида лашкар рав,
Бошими даргаҳингга берди гарав.

Жисм аро энди то ҳаётим бор,
Хоҳ агар бўлса қавл, хоҳ шикор...

Бўлди шуҳрат бу дам-ки хони замон,
Азм айлаб шикори Шаҳрихон.

Эшитиб бу хабарни ҳайронман,
Турфа ҳайрону, зор-у сарсонман.

Кечалар ётгани на қўшим бор,
Кундузи ичгани на нўшим бор.

Бир ҳовуч не уйимда ғаллам бор,
Икки газ не бошимда саллам бор.

Бошима газ десам-ки саллам йўқ,
Салла десам, уйимда ғаллам йўқ.

Неча йўл ҳазратим иноятидин,
Хони соҳибқирон муруватидин.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ҳама тўн олди, якка ман қолдим,
Ҳама тўқ эди, якка мен қолдим.

Ҳама инъоми ҳазратимни олиб,
Банда маъюс доимона қолиб:

Шаҳриёро, ба жони озодинг,
Бирав они саиди аждодинг.

Арзи ҳолимни шаммаи билгил,
Бандазодингга марҳамат қилгил...

---

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР ҲАЖВИ ХУЖА МИР АСАД

(Хўжа Мир Асад ҳажвида)

Дўш рафтам ба гадо хонаи шайх-ул-умаро,
Хўжаи Мир Асад абтари авлоди Або.

Кеча кўнглим қуши-ким қилди тама бирла ҳаво,
Хўжаи Мир Асад даргоҳига айлади жо.

Аждаҳо пайкари масмум ҳақоратгари халқ,
Мори ифритсифат соҳиби дашному изо.

Турфа бир хўжа-ки ҳар гоҳ такаллум қилса,
Зану баччангни (ҳақорат-ла) қилур сўзни адо.

Манбаи жаҳлу, макони ғазабу, маъдини қаҳр,
Хилқати жавр, вужуди ситаму, жисми жафо.

Заъфарондек ўзи, зарних юзи, жўша кўзи,
Қаҳрабодек тани, олтин бадани, зоти тило.

Падари хоси сариқ сўфию, ҳам зарғалдоқ,
Валади айнийи Маймунаки бузина раво.

Тарзи насронилар(а) турфа мушобиҳ тушти,
Сундуруси мижаси, қоши сариқ, хожи аҒо.

Чун шудам дохили даргоҳи қаҳатпешаи ў,
Ногаҳон хост зи дорул-ҳарамаш вовайло.

Токи еттим ани даргоҳига дармонда бўлиб,
Чиқти якбора уйидан йиғию вовайло.

Навҳау, нола-ю, ошубу, ҳаё-ҳўи касон,
Қафи афсус гирибонвари-ю, чоки қабо.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ҳама навкарлари деворлара бошини уруб,
Бириси ёқаси чок-у, бириси бети қаро.

Наърау, ғулғулау, оҳ Асад, вой дариғ,
Рафт аз сатҳи замин то сари то тоқи само.

Ончунон чўри билан чулғалари қилди фиғон,
Гўши афлок бу шовқунда бўлиб кар қатаға.

Он яки рўй канон в-он дигари жома дарон,
В-он дигар хок ба сар, он дигар уфтода зи по.

Ғолиб ўлди менга ул дамда таҳайюр чандон,
Дедим, оё бу нучук ғўру, на шўру, на садо?

Бехабар то ки чунин ҳавл маро рўй намуд,
Хондамаш ояти ло ҳавла ва ло қувватаро.

Дархури лойиқи авқоти бу мотамкада деб,
Айладим сурайи таббат била қулъёни адо.

Чун зи ҳайронии худ воқеи ин ҳодисаро,
Жустам охир зи яки навҳагари бе сару по.

Гуфтам: эй мотамии ҳасратии рўйхирош,
Ин чй ошўбу, чй ғавғою, чй шўру, чй бало?

Дедим: эй бети қаро бўлғану саққол юлғон,
Бу на воқе, на хабар бул, на мусибат, на азо?

Ёки дажжол аломат шуда ҳойил ба дарун,
Ёки андар ҳарами хўжа бувад рўзи жазо?

Ёки яъжуж била маъжуж кириб ўрдасиға,
Қилдилар шўриши оҳанги қиёмат барпо?

Гуфт: эй шоири Махмур туро нест хабар,
Хўжаи Мир Асад шуд зи фано сўи бақо.

Деди: эй ҳайрати гўё сенга етмади хабар?
Хўжамиз қилди фано мулкидан оҳанги бақо.

Зин сухан пур (ба) таажжуб шуда мондам ба шигифт,
Чунки дидам пагаҳй дар забари аспи ало.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Кўнглима келди-ки, ё марги муфожотдир ул,
Ё кесиб бошини якборага шамшир ва ё.

Ман-ки навмид шудам аз карами зиндагияш,
То зи ҳайроти вафоташ шавам исқоти рубо.

Мени ким айлади маъюс Асаднинг ўлиги,
Самадо, манзили маъвосини қил дўзаҳ аро.

Чун маро кард зи сад ваъда ба уммед гузашт,
Ёраб аз раҳмати худ дур кун он мумсикро.

Эмди ким, ўлдию, тегмас менга инъомлари,
Ҳарна исқотидан олсам ҳам эрур менга раво.

Ё ба уммеди кафан турбати вайро пўям,
То стонам ба шаби жомаи амвоташро.

Кетмайин холию пойлаб гўрини ҳар кечаси,
То ани мурдасидан етти қат ул тарҳи қабо.

Баҳри ин жамъи ғуломон шуда бо нолау оҳ,
Гуфтамаш, ҳайф аз он хўжаи бе хайру саҳо.

Йиғлаб он қуллари бирлан дедим, эй воҳ хўжам,
Кетди афсус ўлиб ваъдаси ялғон Асадо.

Ҳайф аз он хўжаи бе файзи футуҳу шумраҳ,
Ҳайф аз он сайиди бе важҳи ҳақоратгари мо.

Водариғо ки қаён кетти ўшал мазҳари жаҳл,
Доғ, дардо ки адам бўлди имом-ул жуҳало.

Чанд рўзе ки шудам бар дари ў марсияхон,
Лек зоҳир нашуд аз мурдаи он ҳеч ато.

Неча кун манзилида руҳига қуръон ўқидим,
На ўлик менга аён бўлди, на тобути манго.

Шуд яқин бар дили ман он ки магар авлодаш,
Карда андар ҳарамаш марқади марҳумийро.

Кўнглума рост бу сўз бўлди-ки, фарзандлари,
Кўмдилар хўжаи бечорани қазноқи аро.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Оқибат кэнда ба якбора зи вай риштаи оз,
Зи азохона бадар омадам аз баҳри ғизо.

Баъд чанде ки варо боз саломат дидам,
Гуфтам, эй рафтаи боз омада аз шаҳри фано.

Неча кундин кейин они-ки саломат кўрдим,
Дедим, эй хўжайи ўлган бу на аҳвол санго?

Ё туро мўъжизи Исо ба жаҳон боз овард,
Ё Сирафил ба ҳашри ту садо кард наво?

Ёки мункар била сотури накир зарбатидин,
Қўрқуб-он азми жаҳон айладинг, эй хок рабо.

Ба ман он мурдани аз сидқи яқин дод жавоб,
Бо ту гўям сухана, гўш кун, эй мадҳсаро.

Рости бирла боқиб менга деди хўжа Асад,
Ботиним сирридин айлай сенга бир лафз бажо.

Гуфт он дам-ки ту рафтӣ ба тама аз карамам,
Зи истимои қадамат шуд зи танам руҳ жудо.

Деди, ул вақт-ки даргоҳимаординг ба тама,
Кетти жоним хабарингни эшитиб тандин аро.

Чун зи мотамкадаям он-ки ту рижъат кардӣ,
Боз жон омада дар маскани худ кард бақо.

Кетти леб токи эшитдим сени маҳрум нечадин,
Шул замсн руҳ дуюм бор менга берди шифо.

Гуфтам, эй хўжа бидеҳ ваъдау пеш аз дами марг,
Номи худ шуҳра макун мурд фалонӣ рафазо.

Дедим, эй хўжа ки аввалда қима ваъдайи хом,
Гар қисанг, охири эттил анга бир нарса вафо.

Гуфт бо қаҳр ки, эй хотами моли дигарон,
Ман ба як ҳабба кунам зиндагии хеш фано

Дедим, эй хўжа ҳазар сен каби байталмондин,
Сенки бир ҳабба учун жон берасан, вой санго.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Дедим, эй хўжа сенга хатм эрур мурданийлик,
Сенки бир пулга қилиб жавҳари жонингни фидо.

Гуфтамаш гар надеҳӣ жез ба вассофии ман,
Бидеҳ он ужраи марсияи манзуми маро.

Дедим, эй мурданий вергил силаи марсиями,
Чунки эрди сани ёнингга тамоман букро.

Гуфт, хушнуд шав аз манки, туро ғўза диҳам,
Соли оянда дар он дам-ки пазад памбаи мо.

Деди, инъом қилурман сенга бир мушт уйда,
Уни ҳам балки агар уйдагилар берса ризо.

Боди таҳсин ба мубоҳоти каломат ҳама дам,
Офарин бар карами оми, ту эй шоҳу гадо.

Ҳаббазо, қимматй зотингга сени ҳамма ялон,
Марҳабо жуди каломингга сени жумла хато.

Баъд аз ин ҳарки равад бар дари ту бо уммед,
Сабр аз Айюб талаб созад, аз Нуҳ бақо.

Ким-ки минбаъд амал қилса сени ваъдангга,
Вожиб эрмиш анга луқмон замони абадо.

Х-ў туро ҳиммати олӣ ба чунин ҳол равад,
Вой бар ҳоли сано густару, маддоҳи туро.

Мунча-ким хўжанидир ваъдаси пуч, эй Махмур,
Қила кўр васфига сар дафтари ҳежо иншо.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР ҲАЖВИ ДОМУЛЛО АТОИ АШТИ

(Домулла Атоий Аштий ҳажвида)

Ҳажви Атои порахӯр айни савоби акбараст,
Ҳарки бувад ба ин равиш хизрпеши раҳбараст,
Зиҳӣ ифрит азрақчашм, хасми мазҳаби нуъмон,
Ба яғмои ваколат карда мулки шаръро вайрон.

Кӣ бошад он ки шуҳрат дода ришватро дар ин даврон,
Атои порахӯри рӯӣ сиёҳи хаттаи Турон.
Ба рӯзи ҳашр гардад суврати ӯ, масхи чун шайтон.

Бувад доим ба дайри ин барахман мажмаи Тарсо,
Бувад яжужиён маддоҳи ӯ дар кӯҳи Жобилқо.
Бувад дар миллати ӯ то абад дажжоли бо ӯъро,
Бувад аз жумлаи шогирди ӯ зардушту барсисо,
Ба олам бадният ботил шуд аз вай шуҳраи даврон.

Дар овонӣ ки мавсуми ваколатро ба бар карда,
Ба яғмо мӯъимони шаҳрро бе болу пар карда,
Ба найранги фунун ин порахӯр то ришва сар карда,
Тамоми балдаи Фарғонаро зеру забар карда,
Ба дод омад зи дасти зулми бедодаш мусулмонон.

Ҳануз авроқи олам буд бо шерозааш табъам,
Ки буд иблисро ин раҳнамои муршиди аъзам,
Ҳануз ин зоти зардаш буд хориж аз сари шалғам,
Ҳанузаш руҳи ин ногашта бо тасвири тан ҳамдам,
Мунаққаш дар жабинаш буд доғи лаънати хузлон.

Зиҳи гардунфарози осиёни асрӣ бе исмат,
Зиҳи раъяттирози куфру, ширку бидъату, туҳмат.
Агар созанд таклифаш ба садри дӯзаху жаннат,
Кашад сӯи жаҳаннам ин шақиро жавҳари тинат,
Ки буд тахмири зоташ дар азал аз оташи сӯзон.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Қунун таърифи тавсифи шиғоли қозиён созам,
Зи атвори шиори раҳнамои зониён созам,
Занодиқ зодаиро якбаяк зодаш баён созам,
Ба назди аҳли олам асли ажзодаш аён созам,
Падар ғӯласт, модар деву, аб дажжол, жад шайтон.

Фусуни банди ин ханносиёнро карда бечора,
Зи байни ришваташ данносиён гаштанд оввора,
Ба оҳанги тамасхур шакли инро соз наззора,
Чилипори меночашми вақти хӯрдани пора,
Заған минқору, каркасхор калби кӯҳии туркон.

Қиром-ул—котибин андар азал чун дид дар дафтар,
Гуноҳи ин сиёҳи номаро пӯшида сар то сар,
Зи даври аҳли одам то ба ин овон баҳру бар,
Назод аз модари айём мисли ин касаф манзар,
Фарангӣ шакл, занжи зот, ғундизодаи рӯшон.

Ба яздон карда даъвои улуҳият зи бардастӣ,
Ба шайтон карда ғавғои садорат дар забардастӣ,
Гумурад асли милоди худ аз батни хар даштӣ,
Таносух мазҳаби ботин қиёси ғалчаи аштӣ,
Қадам каъбу, назар наҳсу, муборак марги беимон.

Зеҳи тасвири рангомез бо ин саллау калла,
Гаҳи сурху, гаҳи зарду, гаҳи шингарф, гаҳ малла,
Гаҳи дар суврати бузғола, гаҳ монанди гӯсола.
Зи шакли масхи ин уъжубаи ақрон муодаллаҳ,
Ту гӯи омад аз мултон, ба Турон шоҳи маймунон.

Ба қавми Нобиён ин ғалча худро ҳукми шаҳ карда,
Ба жои тож аз (пои) зани худро кулаҳ карда,
Ба азми жанги дини ҳақ вакилонро сиёҳ карда,
Ба ин ошуб шарти аҳмади мурсал табаҳ карда,
Бувад безор аз ӯ пайғамбару, ношод аз ӯ раҳмон.

Фиғон аз шева ин доғулии найранги яғмойи,
Ба сар дастори насронӣ, ба каф тасбеҳи тарсойи.
Агар хоҳӣ саломат аз газанди дину дунёйи,
Марав дар назди қозӣ, даргузар аз моли даъвойи,
Зи жои доми ин хунрез бигурез алҳазар гӯён.

Дами охир саги нафси дили ин хӯрда тавҳидаш,
Накиру мункир аз кирдори ин дар қабр тарсидаш,
Чу шакли ин ду маъмури азоби ийзади дидаш,

www.ziyouz.com kutubxonasi

Зи ҳавли гурзу, оташ ин кафандӯз дар кафан ридаш,
Ба гардан, ғӯл ба по занжир ҳарсӯ гашта бигурезон.

Илоҳи беху бунъёди вакилонро зи бун баркан,
Нишони номи ин ришватпазирон жумла барҳам зан.
Хусусан сарвари эшон Атой асфали маъман,
Зи рӯи порахӯрӣ гашта бо дину набӣ душман,
Илоҳи дар жаҳаннамсоз жои ин дили ғазбон...

Намудам шаммаи Махмур шарҳи марди Чукасро,
Ғуломи бидъатангези залолат пири нокасро,
Ба мадҳи ҳасати домондаи чӯбони афласро,
Расонидам ба нуздаҳ банд назми ин муҳаммасро,
Бад инжо хатм кардам дар сифоти пири каззобон.

МАЪНОСИ

Атойи порахӯрга ҳажв ёзиш энг катта савобдир,
Кимки бу йӯлга тушса хизр унга раҳбар бӯлади.
Нуъмон мазҳабининг душмани энг ёмон, кӯккӯз дев
Вакилликдаги таланчилиги билан шариат мулкини
вайрон қилган,

Бу даврда пора билан шуҳратланган Турон мамлакатининг
қора юзлиси Атойи порахӯрдир,
Қиёмат куни унинг афт-башараси шайтон каби бӯлсин.
Бу барақманнинг бутхонаси динсизларнинг доим йиғилиш
жойи бӯлди,

Яъжуж тарафдорлари уни Жобилқо тоғида махтайдилар,
Дажжол у билан бир миллатдадир,
Зардӯшт ва Барсисо унинг шогирдлари жумласидандир,
Оламга ёлғончилар мазҳаби ӯшанинг давронида ёйилди.
Вакиллик номини олганда

Шаҳардаги яхши кишиларни талаб, қанотсиз қилди,
Турли найранглар билан бу порахӯр пора олишни бошлади
Бутун Фарғона шаҳарларини остин-устин қилди,
Мусулмонлар унинг зулми қӯлидан дод дедилар.
Ҳали олам варақлари ӯзининг жиягига тикилаётган пайтда

Бу иблисларга энг катта йӯлбошчи эди.
Унинг сариқ зоти шалғам бошидан чиқаётганда,
Ҳали руҳи тан тасвирига ҳамдам бӯлган бир пайтда
Пешонасига хорлик лаънатининг доғи нақш қилинган эди.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Нопок, замона гуноҳкорларининг энг қаққайгани
Унинг кўриниши жиноят, ёмонлик бидъат ва туҳмат билан
нақшланган,
Агар дўзах ёки жаннатнинг тўрига таклиф қилсалар,
Бу гуноҳкор табиатининг жавҳари дўзах томонга судрайди,
Чунки бунинг зотининг хамири азалдан куйдирувчи оловдан
ясалган.

Энди қозилар бўрисининг таъриф ва тавсифини қиламан,
Бузуқ фоҳишалар бошлиғининг феълу-атворини баён
қиламан.
Бу динсиздан туғилганнинг зотини бирма-бир баён қиламан,
Олам аҳли олдида унинг ота-боболарининг аслини очиб
ташлайман.
Падари жин, онаси дев, отаси дажжол, бобоси шайтон.

Унинг сеҳри, жодугарлиги алвостиларни чорасизлантириб
қўяди.
Унинг пораси ваҳмидан ифлос кишилар овора бўлиб
юрадилар,
Масхара қилиш учун бунинг шаклига назар сол
Пора еяётган вақтида соқоли аралашиб, кўзлари кўкариб
кетади.
Қарға тумшуқ, ўлимтикхўр, туркларнинг тоғ ити.

Буюк котиб азалда дафтарда кўрган замон
Бу қора нома эгасининг гуноҳини бошдан-оёқ ёзди,
Одамзод яратилгандан бери то ҳозирги вақтгача, на сувда,
на қуруқликда
Бирор онадан бундай касофат кўринишли нарса туғилмади
Фаранг шакл, занжий зотли, шулардан туғилганлиги
равшан.

Қўли баландликдан худога қарши илоҳлик даъво қилади,
Забардастликда шайтонга вазирлик даъвосини қилади,
Асли келиб чиқишини дашт эшагидан ҳисоблайди
У Ашт ғалчасининг бузуқ мазҳаби таноҳус мазҳабига
ўхшайди,
Қинғир қадам, наҳс юзли, унга беимон ўлиш муборак
бўлсин.

Бу салла ва калла ўз суратини безаган:
Гоҳо қизил, гоҳо сариқ, гоҳо қизғимтир, гоҳо малла,
Гоҳо такача суратида, гоҳо бузоқдек
Замондаги бу ажойиб (шахс) шаклининг ўзгариб турниши-
дан худога паноҳ (қиламанки),
Гўё Мултондан Туронга маймунларнинг шоҳи келган.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Нобиён қавмига бу ғалча ўзини шоҳ ҳукмида тутади,
Тож ўрнига хотинининг пайтавасидан салла қилиб олган,
Ҳақ ва дин учун кураш деб (бошқа) вакилларни қора
қилади,
Бу фитна ичида пайғамбар шариатини бузди,
Ундан пайғамбар ҳам безор, Раҳмон ҳам ношод бўлган.

Бу таланчи доғулининг найрангли одатларидан дод,
Бошида насронийлик салласи, қўлида тарсолар тасбиҳи
Агар дину дунёни саломат сақлашни хоҳласанг
Қозининг олдига борма, молу-даъвонгдан кеч.
Бу қон тўкувчининг доми қўйилган жойдан алҳазар деб
қочгин.

Охирги дамда унинг ит нафс дили тавҳидини еди,
Унинг кирдоридан мункар-накирлар қабрда қўрқиб кетди,
Бу худонинг икки азоб маъмурини кўргач,
Гурзи ва ўтдан қўрқиб бу кафан ўғриси кафанини ифлос
қилиб қўйди,
Бўйнида ғул, оёғида занжир ҳар томонга қочди.

Эй худо, вакилларнинг илдизи-ю, вужудини тегидан
йўқотгин,
Тамом порахўрларнинг ному нишонини қуриттин.
Айниқса уларнинг бошлиғи, дўзахнинг энг тегида жойла-
шишга сазовор
Порахўрлик юзасидан Наби динининг душманларидан
бўлиб кетган тош кўнгилли серғазаб Атойининг
Илоҳи жойини жаҳаннамда қилгин.

---

www.ziyouz.com kutubxonasi

АВСОФИ ҚОЗИ МУҲАММАД РАЖАБ АВЖ

(Қози Муҳаммад Ражаб Авж сифатлари)

Бу мажмуа солори воло ҳасаб,
Сазовори қози Муҳаммад Ражаб.

Эрур Андижон анга асли ватан,
Вале холиё Янги Қўрғонда тан.

Қаротепанинг қозийи акбари,
Бўлиб қовму қишлоғининг раҳбари.

Абан анжадин Андижон шаҳридин,
Эрур Янги Қўрғон макону макин.

Агар қозини изласанг қайдадир,
Қоратепа, ё Янги Қўрғондадир.

Ажаб қозийи, коҳили, жоҳили,
Бўлиб омилик илмига комили.

Анинг кўксини чок қилсанг, ҳама,
Ғилу ғишини пок қилсанг ҳама.

Адамдир алиф анда кўп излама,
Бу нар харни қози дебон сизлама.

Лақаб ҳофиз, Авж оти анинг,
Ҳайуло сувар шакли зоти анинг.

Магар келди Мозандарондан бу дев,
Жаҳон рангидан қўрқиб айлар ғирев.

Насаб Ож ибни Ануғдин эрур,
Ҳасаб ғул ё асли муғдин эрур.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Чиқиб ар-ари қадди чандон узун,
Бўлур сақфи гардунға қилсанг стун.

Кесиб бир шитолангни ҳам икки йўл,
Равон айла Жайҳуну Сайҳунга пул.

Терибдирким офоқдан паттани,
Йиғиб кўчадин лакбуриш латтани.

Қийим паттани жамъи пайванд этиб,
Ани устидин латтани банд этиб.

Қилиб тул дасторини юз қулоч,
Вале эскиликдин эди минг умоч.

Дами гар бузулса бу дастори зор,
Тузатмоққа солгай анга мардикор.

Буриб жумла дарвозани салласи,
Эшикларни вайрон қилар калласи.

Жаҳон ичра бу қозийи девранг,
Эрур мазҳабу миллати регранг.

Тузар ўзини гоҳи зуҳҳоддек,
Қилар шаклини мисли уббоддек.

Гоҳи марди муллои олим ўзи,
Гоҳи боби раддул-мазолим ўзи.

Гоҳи пешвои сияҳномалар,
Гоҳи дохили базму ҳангомалар.

Юрар гоҳи дар суврати шайху-шоб,
Гаҳи зуфнун шакли закки жаноб.

Гаҳи толиби базлау ҳарзагўй,
Гаҳи нозими назми берангу-бўй.

Магар бу ғазални сифоти учун,
Қилиб машқ тавсифи зоти учун.

---

www.ziyouz.com kutubxonasi

ҒАЗАЛИ ҚОЗИ МУҲАММАД РАЖАБ АВЖ ДАР БОРАИ ХУД

(Қози Муҳаммад Ражаб Авжнинг ўзи тўғрисидаги ғазали)

Келгил, эй аҳбоб, аввал тарзи рафторимни кўр,
Баъд даври гумбази дастор давворимни кўр.

Кимки дасторимни кўрса, ўрни (дан) қўрқиб **(турар)**,
Бетаҳорат айлаган оламни мурдоримни кўр.

Гоҳким бошимга саллам ўлмаса, улдам қараб,
Расму роҳи, туҳмату шалтоқ кирдоримни кўр.

Қозиликда жамъи қилган пулни савдо айласам,
Асфаласофил деган даврида бозоримни кўр.

То адамдан азми дунё айладим юз вой ким,
Қўймадим оламда бир кун нафси қаҳҳоримни кўр.

Бошланур боши сабоҳи уйқудин то ним шон
Олти эшик, етти тешик нону нондоримни кўр.

Бир магармажман ки юзминг аждаҳо гар учраса,
Айларам бир луқма деви жуъи ашроримни кўр.

Гарчи мен қилдим тахаллуС Авж ёлғондир ҳама,
Халқнинг остида қолган бахти жабборимни кўр.

www.ziyouz.com kutubxonasi

АВСОФИ ҲОЖИ НИЁЗ. . .

(Ҳожи Ниёз сифатлари)

Учинчи эрур ҳожийи (бад бурут),
Бўлур етти бошлиқ юҳо, икки пут.

Тутар ўзини ҳожийи макка ҳам,
Бориб ман дегай Маккага якка ҳам.

Нишонида йўқ зарраи файзи ҳаж,
Ани ҳожи десанг эрур бул ҳараж,

Гумонимга ҳаж қилмаган бўлса ул,
Тариқи ҳарам билмаган бўлса ул.

Қиган бўлса мақбули ҳақ бўлмаган,
Дуоси ижобат қарин бўлмаган.

Магар йўлда ул жиннийи рўсиёҳ,
Сотиб ҳажни харж айлаган ул бароҳ.

Зи бас лода, маъжун, бадкайфдир,
Анго яхши мадҳу, сано ҳайфдир.

Олиб неча пулни пайи нафси рев,
Зеҳи макру, найрангу афсуни дев.

Кўринг меваи ризқ исботини,
Билинг доми тазвири авқотини.

Гаҳи ҳожийи фавжи фарзоналар,
Гаҳи жиннийи жамъи девоналар.

Гаҳи миришаб, гаҳ сипоҳи будир,
Гаҳи осилар рўсиёҳи будир.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Гаҳи дохили садр аҳли сулук,
Гаҳи қобили базми тож-ул-мулук.

Гаҳи амри айёру, гаҳ доғули,
Гаҳи навбаҳори, гаҳи омули.

Гаҳи соҳиби ганж асрор ҳам,
Гаҳи толиби шеъри ашъор ҳам.

Йиғиб неча кун хотири каъбидин
Туғиб бу ғазал мочаи табъидин.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ҒАЗАЛИ ҲОЖИ НИЁЗ

(Ҳожи Ниёзнинг ғазали)

Даври фалакда дўстлар, сар-сари танги роҳ ўзим,
Гирди жаҳонни чарх уриб сайқали меҳру моҳ ўзим.

Баски пиёда йўл юриб, яхши-ёмонни кўп кўриб,
Маккада неча йил юриб фазлахўри илоҳ ўзим.

Ўзими сода ҳам десам, жиннийи лода ҳам десам,
Кетима хада ҳам десам ҳожийи қиблагоҳ ўзим.

Даври жаҳонда қолмади мен қилмаган гуноҳи бад,
Хос замона аҳлида осийи рўсиёҳ ўзим.

Ҳожийи (бадбурут) десанг, бўзахўри ўғит десанг,
Олтию, тўрт ғўрт десанг, рост ўзим, гувоҳ ўзим.

Поча талаши каллалар заллакаши маҳаллалар,
Ўғрийи эски саллалар шом ўзим, пагоҳ ўзим.

Ҳажини сотай йўлда деб, ўлмайин ўлда-чўлда деб,
Менга киройи кўлда деб муътарифи гуноҳ ўзим.

Журм десанг қабат-қабат, фисқ десанг сабат-сабат,
Наҳс десанг намат-намат, сўфийи хонақоҳ ўзим.

Шукрки мунча ҳол илан, хотири пур малол илан,
Нафси саки вубол илан, тозийи шайху шоҳ ўзим.

Барча вужудим (бе субут), жисмими бори етти пут,
Абу жадим саку сафут бе шаку иштибоҳ ўзим.

Менки тамага бандаман, халқи жаҳонда гандаман,
Нарса тиларга рандаман, хоҳ ўзим нахоҳ ўзим.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Субхдами силаб юриб, ҳимматим олти(ман) қурут,
Ўтига етти турба тут, луқмахўри пагоҳ ўзим.

Шоҳи жаҳон паноҳга, довари додхоҳга,
Хэни зафарсипоҳга чокари хайрихоҳ ўзим.

Гоҳи Хўқанда миришаб, гоҳи харамда ҳақталаб,
Гоҳ кулуҳи мустаҳаб бул ажаби гиёҳ ўзим.

Шоири ганда бех деган, шоири кўҳу рех деган,
Қомида меху сех деган тамахўри гуноҳ ўзим.

Хатми ғазални айлаган, белни хатога бойлаган,
Оши каварни пойлаган ҳофизи садригоҳ ўзим.

(Бесубути) ягонаман, тантанаи замонаман,
Жиннийи жовидонаман масхара дастгоҳ ўзим.

www.ziyouz.com kutubxonasi

АВСОФИ ЛОВУБОЛ УРАТЕПАГИ

(Беайб ўратепаликнинг сифатлари)

Аён исми тўртинчиси ловубол,
Вубол анга ашъор, ҳежо хаёл.

Зи бас ким эрур марди фарҳунда рўй,
Тариқи латойифгару базлагўй.

Ҳама боиси шоди фарҳунда ул,
Қилар жони ғамгинни фарҳунда ул.

Эрур марзи озодаи пок таб,
Вужуди ҳама баҳри, идрок таб.

Ба зоҳир агар истаравшанлик ул,
Ба ботин гулистону, гулшанлик ул.

Агар истаравшанда ҳам бўлса ул,
Таба кийн[1] эмас очидин ўлса ул.

Забони зуҳури фасоҳат билан,
Баёни камоли балоғат билан.

Басуръат деди мантиқи томаси,
Рақам айлади бир ғазал хомаси.

---

[1] «Тамагир» бўлса керак А. К.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ҒАЗАЛИ ЛОВУБОЛ ДАР БОРАИ ХУД

(Беайбнинг ўзи тўғрисидаги ғазали)

Фиғон зи гардиши айём толеи вожун,
Ба бори фоқа алиф қоматимни айлади нун[1].

Фузун гар ўлса халойиқни ҳоли ҳар лаҳза,
Қаро бўлиб мани бахтим валек кундан-кун.

Манам-ки нақли фалокатга соҳиби сомон,
Манам-ки ганжи шақоватга мунъиму мамнун.

Манам-ки зиллати лаънатга мисли анқоман,
Ягона сониййи шайтону, дуйюм қорун.

Ҳисоби журмими билсанг шумори йўқ қумдин,
Гуноҳдин сўрасанг санги хорадин афзун.

На манда ҳужжати иймону, давлати ислом,
На манда хилқати ақвом, суврати маъзун.

Замона ичра чунон нотавони маълулам,
Қаерда менга дучор ўлса занғари малъун.

Латифа баҳс қилиб ҳолима мени қўймас,
Ёриб бошимни яна доманимни манбаи хун.

Нучук қилай-ки талош айласам кучим етмас,
У мисли дев, манам ловуболи зору забун.

---

[1] Кунларнинг айланишидан ва паст толеъимдан дод! Ғам юки остида алифдек қоматимни нун қилди.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР СИФАТИ ҲАКИМ ТУРОБИЙ ҲАЗОР ХАЛТА

(Ҳаким Туробий ҳазор халта сифатида)

Бешинчи табиби Туробий эрур,
Саломига лаънат жавоби эрур.

Ажаб бир ҳакими шаковат сиришт,
Мақомига дўзах эрур сарнавишт.

Кезар дашту-саҳро касал истабон,
Ажал орқасидин юрар қистабон.

Жаҳон ичра ул жоҳили нобакор,
Ажал илкин олганга келди дучор.

Ёзиб олдига икки минг халтани,
Йиғиб эски юз лак тугун латтани.

Терибдир дўконига тўқсон тубак,
Солиб ҳар тубак ичра ўн уч сумак.

Кими-ким тубакдан талаб қилса нўш,
Берур нўш дору дебон маргимуш.

Эрур ранги қиш чилласидан совуқ,
Ҳақоратга бопу, сўкарга ёвуқ.

Анга бори заллат тўшатсанг савоб,
Юзига таҳорат ушатсанг савоб.

Кўрарман они гоҳ дўконида,
Туриб икки шайтон ани ёнида.

Келар олдида кимки дору сўраб,
Ба аҳволи ранжур дарду тааб.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Берар заҳрни нўш дору дебон,
Ани ўлдириб беажал шул замон.

Жаҳон ичра бул аблаҳи пур фусус,
Қилур ўзини сонийи Жолинус.

Юрар гоҳ ҳикмат усулида ул,
Гаҳи муддаи шеър йўлида ул.

Тариқи ҳазоқат билан ул жаҳул,
Топиб бу ғазални зи роҳи усул.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР СИФАТИ ҲАКИМ ТУРОБИЙ ҲАЗОР ХАЛТА БУДИР

Биҳамдилло табиби шаҳри буқроти халойиқман,
Ажалдин ҳам бани одамни ўлдирмоққа фойиқман.

Табиби шаҳр номи ойда бир бемор ўлдирса,
Вале мен кунда юз бемор ўлдирмоққа ҳозиқман.

Мени бадбахт то зарб-ул-масал бўлдим табибликда,
Жаҳон ворича акнун кўп ҳақоратларга лойиқман.

Ҳакими шаҳр деб олдимга ҳар шай келди ўлдирдим,
Тариқи ростим шулдирки, жаллоди халойиқман.

Эрур кўп ноҳақ (ишлар) гарданимга тавқи лаънат ким,
Жаҳаннам садрига бу журм илан сардори собиқман.

Адамдин то келибман даври оламда ҳисолим шул,
Мусулмонларга ҳосидман, мунофиққа мувофиқман,

Туробий қайда борсам нозанин рўйи мураббақни,
Анга бир пулни кўрмай мушт нонхўрларга ошиқман.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР СИФАТИ МУЛЛА ЯҚУБ ХУЖАНДИИ

(Мулла Яқуб Хўжандий сифатида)

Тариқи хато бирла бул баччағар,
Қезар кўча-у, шаҳр, кўю, гузар...

Бир авқотига то ба рўзи жазо,
Дамодам бўғай лаънати ҳақ фидо.

Таажжубки бул жиннийи дўзахи,
Хари осиён жоҳили барзахи

Зи фикри шарофат гару шуъла зор,
Қилиб васфига бир ғазал ошкор.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ҒАЗАЛ ГУФТАНИ МУЛЛА ЯҚУБ ДАР СИФАТИ ХУД

(Мулла Яқубнинг ўзи тўғрисида ғазал айтгани)

Жоно, сазойи нори жаҳаннам манам-манам,
Муставжиби азоби жаҳаннам манам-манам.

Фиравнга муқорину, Намрудга надим,
Шаддодга мусоҳибу, ҳамдам манам-манам.

Қўймоққа боп кундаи дўзаҳ ўзим-ўзим,
Ҳамхоби нори аждари арқам манам-манам.

Дунёда қанча бўлса агар хайли дўзахий,
Саркардаи маосийи олам манам-манам.

Ёлғуз на ман-ки хотунуму, ўғлиму, қизим,
Дўзахда ҳам буларга мусаллам манам-манам.

Уммийдим ул-ки гардиши даврони даҳр аро,
Сонийи ибни мулжаму митъам манам-манам.

Бир далламан-ки шуҳратим офоқни олиб,
Даллоли (безориларам) манам-манам.

Суллоҳман-ки ўмани ҳар шайни ушласам,
Бер менга танга деб анга тавъам манам-манам.

Мендек ягона мушрифи жони қани-қани,
Куфрий десанг замонада ман ҳам манам-манам.

Шилқим гадойман-ки олиб хурма бўйнимга,
Оламни чарх уриб ҳама кам-кам манам-манам.

Ман бормаган эмас ҳама шаҳр ичра косиби,
Таммои турбу, сабзию, шалғам манам-манам

www.ziyouz.com kutubxonasi

Устимга гоҳ хирқау пашмини бўязит,
Бўйнимга гоҳ тавқи ғазаб ҳам манам-манам.

Шоҳид ўзим-ки мунча гуноҳим-ки айлабон,
Мажму дўзахига муқаддам манам-манам.

Бадбахту шуми шуҳраи охир замон десанг,
Бужаҳлу, Булаҳабга мукаррам манам-манам.

Бу мунча куфр илан яна найрангу макр учун,
Шайтонга ҳам ҳикояти, маҳрам манам-манам...

---

www.ziyouz.com kutubxonasi

АВСОФИ МУЛЛА ЯҚУБ ХУЖАНДИИ

(Мулла Яқуб Хўжандийнинг сифатлари)

Эрур исми еттинчисидир насаб,
Хўжандий, ҳасаб номи занғар лақаб.

Худо тепасидин ани урмаса,
Тариқи шақоватга ул юрмаса,

Буларму эди оти занғар анинг,
Халойиқ қилиб занғари хар онинг.

Олар ўзини одами зода ул,
Валекин ажаб содаи лода ул.

Агар соҳиби аслдир нисбати,
Нахоҳад ки занғар бўғай қисмати.

Қилар гоҳи даъвойи маъсумлик,
Нажодига ижоди марҳумлик.

Агарчанд маъсум ҳам бўлса ул,
Або жадди марҳум ҳам бўлса ул.

Валекин бу занғар мусаммоси ҳам,
Жаҳон ичра мансуб расвоси ҳам.

(Улар) номи маъсумлик комига,
Сияр коми марҳумлик номига.,

Қаерда агар топса бул беҳаё,
Вужуди фано ловуболи вабо

Кўриб нотавон ҳол бул Аҳраман,
Ба ҳангомаи базму, лутфу, сухан.

Олиб қўйниға икки ман тошини,
Уруб бе муҳабо ёрар бошини.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Вужуди эрур баски сомону, қум,
Аён икки азрақ кўзи кони қум.

Зи бас ким ҳама ичра кўп ўлтириб,
Хирад аҳлини қуйини бад кўриб.

Ба миқдор фаҳму, ба қадри хирад,
Олиб яхшилар суҳбатидин мадад.

Билиб зиндаги назми ашъорини,
Забон бирла ўз нутқи, гуфторини.

Басе саъй илан ўз сифотига ул,
Қилиб бул ғазал занғар отига ул.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ҒАЗАЛИ МУЛЛА ЯҚУБ

(Мулла Яқубнинг ғазали)

То бўлди расм отим оламда ном занғар,
Машҳур бўлди исмим то хосу ом занғар.

Кайфияти бу исмим аз роҳи авжи шуҳрат,
Даврон юзини айлаб то масти жом занғар.

То вора, вора чандон маъруф ўлиб зиёда,
Мобайни рубъи маскун дар ҳар калом занғар.

Гоҳи бу отга йиғлаб кай шукр айларам ман,
Аз баски шуҳратим вор дар ҳар мақом занғар

Шеъру китоб айтар то отим ўчмагай деб,
Мендан кегай жаҳонда боқи низом занғар.

Дунёда мендин ўзга йўқтур бу исмга мансуб,
Бу нави лаънати ном махсус ком занғар.

Ҳардам топиб тараққий, гардунга етди фарқи,
Айвондин ўтди фавқи бўлди аном занғар.

Ҳар ерда бўлса моча ул менга мисли оча,
Уч хотиним оғоча ул издиҳом занғар.

Маҳдум нисбатини, мансуб қисматини,
Маъсум нисбатини айлаб ҳаром занғар.

То айлади мени ҳақ бу исми бадга мансуб,
Ҳам вора заҳру заққум андар таом занғар.

Қочсам қутулмадим ман, ёнсам айилмадим ман,
Учсам айилмадим ман аз қайди дом занғар.

Яқуб занғарам ман, мафлук лоғарам ман,
Бадмаст соғарам ман, беҳуд зи жом занғар.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР СИФАТИ ҚОЗИЙИ ХЎЖА САГБОН

(Итбоқар хўжа қозининг сифатида)

Шаҳриёро, камина сагбон ман.
Пешвои сипоҳи ҳандон ман.

Асли отим агарчи қозидир,
Қозийи қавми шаҳри тозидир.

Итбоқарлик эрур мени(нг) ҳунарим,
Боиси ризқи модару, падарим.

Ота-бобомни касбидир бу ҳунар,
Катта бобомни расмидир бу ҳунар.

Хайли кўппакни толибидирман,
Жами сагбонни ғолибидирман.

Лашкари итга пешво ман-ман,
Сарвару соҳиби ливо ман-ман.

Дема ҳандон ки ёри жонимдир;
Маҳраму, муниси маконимдир.

Кечалардир тамом қўйнимда,
Думу, боши, оёқи қўйнимда.

Ёзу қиш бир катакда ётармиз,
Бир буриш нонни бирга тотармиз.

Ошимиз бир ялоқдадир модом,
Бошимиз бир тубак ичида мудом.

Шом тентиб сабоҳ ухлармиз,
Хайли суллоҳ, жами суқлармиз.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бизни дайдию, дарбадар дерлар,
Маргимизни моҳи сафар дерлар.

Бўлмасам олдида замони агар;
Тозилар қози қайда деб йиғлар.

Чунки жондин бўлар(ни) беҳ кўраман,
Булар афғон гар этса ман хўраман.

Даври оламда қанчаким ит бор,
Ҳамаси менгадир буродару ёр.

Қарри кўппак масобаи падарим,
Гуржийи ёш додару, жигарим.

Ола тўрт кўз буродари айним,
Қора қанжиқ заифаи қайним.

Тозилардир рафиқу-йўлдошим,
Хайли хандон эрур қариндошим.

Даври даврони шаҳриёримда,
Асри султони комиронимда.

Ҳама семирди, қоқ ман қолдим,
Ҳама жуфт ўлди, тоқ ман қолдим.

Ҳама қиз олди насли одамдин,
Манга қанжиқ тегиб насибамдин.

Шукрлиллоҳки энди ақронлар,
Менга хотин топиб қадрдонлар.

Бор умидим ани жамалғасидин,
Қафшу, тумору, тўйу ғалласидин.

Ё илоҳи ҳамиша ҳазратни,
Маъдину кони фатҳу нусратни.

Ўз паноҳида то ба рўзи қиём,
Жовидон сақла, эй худои аном.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ҒАЗАЛИ ҚОЗИЙИ ХЎЖА САГБОН

(Итбоқар хўжа қозининг ғазали)

Шаҳриёро, қозийи бечора султон деб ҳама,
Хос сагбон бўлдим охир амру фармон деб ҳама.

Хоки даргоҳингни сурдим кўзга эй соҳибқирон,
Тўтиёи сурмаи санги Сулаймон деб ҳама.

Пушти по урдим халойиқ ичра шарму орни,
Хайли тозиларга бўлдим пешвоён деб ҳама.

Гарчи одам зода эрдим қўшилиб ит фавжига,
Муттаҳам ўлдим масал тозийи хандон деб ҳама.

Аслими ҳарчанд одам зода дерлар хосу ом,
Банда дерлар кучуку, сўзимни ялғон деб ҳама.

Нега ким мен ҳам бажон итларга бошу раҳнамо,
Кеча кун мендан аюрмаслар падархон деб ҳама.

Ошимиздир бир тубакда, бир ялоқда бошимиз,
Бир катакда ётамиз йўлдошу ёрон деб ҳама.

Вақти уйқумда мени киргай тамоман қўйнума,
Бағрима мен ҳам қиларман жойи жонон деб ҳама.

Шомдин то субҳдам ҳолимга қўймай тозилар,
Айтурар афсоналар пийри сухандон деб ҳама.

Айни ғафлат ҳар тараф ўрнимда ётгай чирмашиб,
Боши қўйнимда, думи бўйнимда печон деб ҳама.

Қўши чиқмас хайли хандонларни мендан ўзгага,
Яхши кўргайлар мени сардори чўпон деб ҳама.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бўлмасам ман нон емаслар, юнди ичмаслар мудом,
Излашиб чарлар мени қозийи сарсон деб ҳама.

Гўйё мен пиру, кўппаклар муридимдир тамом,
Қайда ким борсам юрар орқамда эшон деб ҳама.

Хайли тозиларни менгаончунон ихлоси бор,
Индамаслар гарчи ўлдирсам қадрдон деб ҳама.

Азм қилдим уйланай деб шаҳр ёрим даврида,
Менга қиз бермай халойиқ жумла сагбон деб ҳама.

Юз яшар кампири ожизларга толиб гар бўсам
Кўзга илмаслар мени ғўли биёбон деб ҳама.

Мисли Сайидхон пучуқдек бевани қўйсам киши,
Қозидин ул ҳам қочар қанжиққа (посбон) деб ҳама.

Мода саклардин хотин қилсам бўлиб юз доғдин,
Халқ кўп лаънат дегайлар рост ҳайвон деб ҳама.

Боридин ўз халқимиздин бандага гаҳ-вора бахш,
Ул қимас номус мандин хешу ақрон деб ҳама.

Лек қозидин тилар тўйу никоҳи маҳрдин,
Мен тиларман ҳазратимдин шоҳи шоҳон деб ҳама...

---

www.ziyouz.com kutubxonasi

АФСОФИ ҚОЗИ МУҲАММАД ЗУҲУР ЗАРГАР

(Қози Муҳаммад Зуҳур заргарнинг сифатлари)

Эй буродар, бишнав аз ман қиссаи нопок ғабр,
Хамрхўру, шурбию, беқайд, беидрок ғабр[1].

Не худо-у, не паямбардин эрур андишаси,
Не атоу, не онадин тарсу, бийму, бок ғабр.

Гар бимонад як дам аз (бадхўйию), дур аз жимо
Мефишонад бар сари худ тўдаҳои хок ғабр[2].

Уч ҳунарга зуфунуни аҳддир Хўқанд аро,
Нодирул-асри зино, ҳам заргари ҳаккок габр.

Айни йўл юрганда кўргил ҳар тараф мўйи лаби,
Кўчани айлар шупургудек саросар пок габр.

Хоҳ масту, хоҳ агар ҳушъёр ҳар шаб бешаки,
Мекунад аз шоша бистарҳои худ намнок габр...[3].

Дар тариқи ношуносои ажойиб аблаҳест,
Сурма гўён союд андар дидаи худ зок габр...[4].

Бўза бирлан бодаи ангур чандон қилди нўш,
Ҳам жувори дода келди дастидин ҳам ток габр.

Нест дар олам ҳарифе ҳам ба зидди ў касе,
Баҳри ин дорад хаёли жанг бо афлок габр[5].

Қору-бори заргариро ў ба рўпастӣ нишонд,
Ҳарчи созад андарунаш пур кунад аз лок габр[6].

Хеч чизи қолмади даврон (аро) ул қилмаган,
Ўзига балдир гувоҳи ҳосили нопок габр.

Манки эй Махмур, ўз амри билан васфин дедим,
Мунчалик бирлан эрур бул доимий ғамнок габр.

www.ziyouz.com kutubxonasi

МАЪНОСИ

1) Эй буродар мендан ифлос,
Ичадиган, бўзахўр, жиловсиз, идроксиз габрнинг қиссасини эшит.

2) Агар бирор кун бузуқлик ва фаҳишликдан қолса,
Бошига тупроқ уюмларини сочади бу габр.

3) Хоҳ маст бўлсин, хоҳ ҳушъёр бўлсин ҳар кеча, шубҳасиз,
Ўз кўрпасини ҳўл қилиб чиқади.

4) Номуносиб ишларда у ажойиб аблаҳдир-ки,
Сурма деб кўзига зокни қўйди, габр.

5) Оламда унга ҳарифлик қилучи ва бас келучи киши йўқ,
Шу сабабли осмон билан жанг қилишнинг хаёлини қилади.

6) Заргарлик ишини остин-устун қилди,
Нимайики қилса, уни лок билан тўлдирди у габр.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР ҲАЖВИ МАВЛОНО ФАЗЛИЙ САРОМАДИ ШЕЪР МУСАММО АБДУЛ ҚАРИМ НАМАНГОНИЙ

(Абдул Карим Наманганий деб аталган шеър бошлиғи Мавлоно Фазлий ҳажвида)

Эй сияҳ девроҳ исқотӣ,
Дузди нақди гуноҳ исқотӣ.

Мушриконро ба роҳи асфали нор,
Муршиди қиблагоҳ исқотӣ,

Шуд яқин он ки уфти ба ҳажийм,
Гар нахоҳию, хоҳ исқотӣ.

Қарда унвони дафтари худро
Аз хато ифтитоҳ исқотӣ.

Ба гузофу дурӯғи девонаш,
Ҳама олам гувоҳ исқотӣ.

Рӯзи маҳшар ба мажмаи шуаро,
Бошадаш рӯсиёҳ исқотӣ.

Дар замони ҳукумати боён,
Дошт ҳоли табоҳ исқотӣ.

Ғайри исқот дар замона надошт,
Таъмаи, солу моҳ исқотӣ,

Дуюм аз пушти мурдагон кушта,
Буд бо оҳу-воҳ исқотӣ.

Луқмаи худ зи жисми аҳли қубур,
Қарда шому пагоҳ исқотӣ.

Инчунин ҳар тариқи қаллошӣ.
Ноядаш ҳежгоҳ исқотӣ.

Жома бар дар танийди аз пари коҳ,
Хӯрда беҳи гиёҳ исқотӣ.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бо шубушкҳои кишвари баданаш,
Шуда лашкарпаноҳ исқотӣ.

Гашта бо қалбҳои пираҳанаш,
Шоҳи соҳибсипоҳ исқотӣ.

Аз камоли жароиму исъён,
Маъсият дастгоҳ исқотӣ...

То нагардад мукаррару макруҳ,
Сифати иззу жоҳ исқотӣ.

Созам аз матлаи дигар ирод,
Қиссаи интибоҳ исқотӣ.

Бори дигар китоби исқоташ,
Бо ту хонам зи боби исқотӣ.

Аз ғаму рашки давлати дигарон,
Доим андар азоб исқотӣ.

В-аз бадандешию, ҳасадгирӣ,
Шуда қоқу хароб исқотӣ.

Шом то субҳ чун саги дайду,
Гашта бо сад шитоб исқотӣ.

Чун шавад рӯз аз паи ором,
Рафта дар жома хоб исқотӣ.

Баста дар гарданаш паи як пул,
Баҳри куштан таноб исқотӣ.

Гар кунад харж хаббаи созад,
Дилу жонҳо кабоб исқотӣ.

Гашта зарбулмасал залолати ӯ,
Зарра то офитоб исқотӣ.

Шаб з илми касофаташ гирад,
Ламъаи моҳитоб исқотӣ.

Хари дажжолу астари шаддод,
Саки афросиёб исқотӣ.

www.ziyouz.com kutubxonasi

У фитода ба дайр то пирӣ,
Аз замони шабоб исқотӣ.

Мекунад дамбадам васиятҳо,
Пеши ғассали об исқотӣ.

Баъд мурдан магар варо шўяд,
Ба сабуи шароб, исқотӣ.

То ба садсола ки нарафтӣ яке,
Дар тариқи савоб исқотӣ.

Дар жаҳаннам миёнаи жуҳало,
Садри олижаноб исқотӣ.

Бод бар вай мубораку маймун,
Лақаби хар, хитоб исқотӣ.

Эй сияҳбахти маъсият кешон,
Карда соҳиб туро бадандешон.[1]

* * *

Назми турки билан баён, амаким,
Сифатингни қилай, аён амаким.

Сени мадҳингдин ўзга қоғозга,
Чекмайин бир нуқат нишон, амаким.

Отани ганжи баски якбора,
Кетди қўлдин баройигон амаким.

Бўлмайин сендан ҳам дебон маъюс,
Айларам мидҳатингни жон, амаким.

Қилди тасниф кеча дафтари фаҳш,
Мушикофу дақиқадон амаким.

Шеър бозори ичра бори-йўхи,
Босгани тургани ялон, амаким.

Неча йил хўжаларнинг давлатида,
Қилди исқота хў ёмон, амаким.

Тўрақўрғон билан Намангонда,
Хуш эди мансаби равон, амаким.

Кеча-кунлар сўраб юрар эрди,
Мурдалар жамидан нишон, амаким.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бўлди зарбулмасал бу боисдин,
Пири исқотийи замон амаким.

Кўринур базм аро мусоҳибга,
Шакли монандаи илон, амаким.

Кимки олдида билмай ўлтирса,
Чачти заҳри илон, чиён амаким.

Даъби шулким мудом еткурса,
Халқ аро заҳмату зиён амаким.

Хам юҳо, ҳам магарнажи даръё,
Аждаҳо ишкаму жиён амаким.

Шоҳи султон Умарни йўлдин уриб,
Айлади шоири Шаҳон амаким.

Ҳама ашъорини бериб анга,
Олди дунёни бегоран, амаким...

* * *

Дар жувоний ба дайри аҳли фужур
Буда сардафтари муғон, амаким.

Қўҳна бобои бангиён бошад,
Дар хароботи сирриён, амакам.

Пешвои тамоми аҳли жуҳул,
Ҳодии жумла фосикон, амакам.

Гашта шаб то саҳар даруни қумош,
Бо шубушҳои худ шубон амакам.

Субҳдам мушт банги қилёнро,
Гўр созад ба тафтдон амакам.

Чун шавад гарм реза карда варо,
Созадаш луқмаи даҳон, амакам.

Рафта умраш агарчи дар як лак,
Аз чунин банги навжувон, амакам.

Ҳар ду дар остони ҳазрати шоҳ,
Дар шабу рўз посибон, амакам.

Ҳама доим ба фикру шеъру китоб,
Ҳам ҳикоёти достон, амакам.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ту зи инъоми омӣ султонӣ,
Баҳра дар рӯз хом шабон, амакам.

Бандаро он амири зиллуллоҳ,
Надиҳад жуз дуои жон, амакам.

Жам созад ба рӯз сарқутҳо,
Шаб кунад жумла нӯши жон, амакам.

На маро, балки дар ҳақи фузало,
Пур бадандишу бадзабон, амакам.

Бошад ақраб сифат ба жони башар,
Соҳиби заҳмату зиён, амакам.

Гарчи дорам амак ба даҳр басе,
Набувад чун ту қадрдон, амакам.

Баҳри қиссаи сифотатро,
Сохтам назм дар баён, амакам.

Зери ин нуҳ спеҳри зангори,
Набувад чун ту боби хон, амакам[2].

* * *

Амаким халқ ичида бор ўлғай,
Лек муҳтожу хору зор ўлғай.

Аввали касби эрди исқотий,
Оқибат ҳам ўшал шиор ўлғай.

Сакпадар икки қурратул-айни,
Икки бозандаи қимор ўлғай.

Қиссалар бирла топган амволи,
Жумла торожи рўзгор ўлғай.

Бори исқотиликни пеша қилиб,
Обу оши каварга зор ўлғай.

Қарриликда қароқчилик қилсин,
Токи бўйинга чўб дор ўлғай.

Гўри торикини дуо айлай,
Ўғрилар қабрига қатор ўлғай.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Зоти манҳус кулфат олуди,
Луқмаи мўру, нўши мор ўлғай.

Садри дўзахда — жойи аълоси,
Асфалас софилийни нор ўлғай.

Шумру, Бу жаҳлу, Бу лаҳаб мунга,
Ҳамдаму, ҳамнишину ёр ўлғай,

Икки ўғли раҳи жаҳаннамда,
Отамиз деб хачирсувор ўлғай.

Иккилари бу Фазлий отани деб,
Гардани хирсу-харга бор ўлғай.

Дўзах ичра қасидалар айтиб,
Васфи моликка комгор ўлғай.

Нўш этиб нашъа ўрнига заққум,
Ибн мулжамға ҳам хумор ўлғай.

Эрди аввал юҳо у охири ҳам,
Ҳам магарнаж, ҳам аждаҳо ўлғай.

Қайда ким кўрса бир ўлимсакни,
Фазли калхоту, ўғли сор ўлғай.

Ёзу қиш нашъа истабон топмай,
Дайр аро бангиларга зор ўлғай.

Дашти маҳшар аро ҳисоби мунинг,
Қавми шайтон билан шумор ўлғай.

Доимий суҳбати азозилга,
Хосу, аҳбоби эътибор ўлғай.

Тавқи лаънатни гарданига осиб,
Боби заллатга номдор ўлғай.

Икки оламда бул мазаллат кин,
Қобили қаҳри кирдигор ўлғай.

Ботини халқ ичида эрди ола,
Зоҳири даҳр аро чифор ўлғай.

Қомати захмаи қариликдин,
Чун қубузи гусиста тор ўлғай.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ошиқ эрди дутор нағмасига,
Шоҳсанам гарданига бор ўлғай.

То абад нақди лаънату нафрин,
Жами авқотига нисор ўлғай.

Даҳр аро қайда бўлса аҳли фужур,
Суҳбати анда хуш барор ўлғай.

Қавми Исо каби шақоватдин,
Сурати масх ўлиб ҳимор ўлғай.

Қириб охир дамида ҳуззоға,
Бўзахўрларга косадор ўлғай.

Хоҳ ким отидан қисанг таърих,
Икки исми ададга бор ўлғай.

Номи Фазлий, исми Абду Қарим,
Ҳар бирин ҳарфи гар шумор ўлғай.

Қўр бу ҳарротини муҳосабасин,
Ўзидин ҳам сикоту хор ўлғай.

Фазли бирлан хусули Абду Карим,
Икки ўн беш адад нисор ўлғай. (1236)

Токи жўяндаларга бекаму-кўст,
Васфи таърихи ошкор ўлғай.

Айла назми хатм, эй Махмур,
То кўнгулларга беғубор ўлғай.

Мухтасар қилмайин кашола қисанг,
Амакингдек жаҳонда хор ўлғай.

Шукрким бўлли хатти поёни,
Ҳамчу исқотийи Намангоний.

* * *

Амаким турфа ғозгардандир,
Гўё лак-лаки чапандандир.

Мунча чирку фалокат остида,
Салласи хоссайи дакандандир.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Амакимнинг ҳанўз ўлмагани,
Ахтариб марг топмагандандир.

МАЪНОСИ

Абдул Карим Номонгоний деб аталган шеър бошлиғи Мавлоно Фазлий ҳажвида

Эй исқотхўрлик йўлининг қора деви,
Нақд гуноҳни ўғирловчи, исқотий.

Кофирларни дўзахнинг энг чуқур жойига,
Бошловчи қиблагоҳ, исқотий.

Сенинг дўзахга тушишинг аниқдир,
Хоҳласанг ҳам, хоҳламасанг ҳам, эй исқотий.

Ўз дафтаринг унвонини,
Хато билан очган исқотий(сан).

Бу исқотий девонининг бемаънилиги ва ёлғонлигига
Бутун олам гувоҳ.

Маҳшар куни шоирлар йиғилишида,
Юзи қаро, исқотий.

Бойлар ҳукумронлиги даврида,
Аҳволи ёмонлашган, исқотий.

Исқотхўрликдан бошқа бу замонада,
Ой-йиллар тама тополмаган исқотий.

Иккинчидан, ўлган мурдалар ортидан,
Оҳу-воҳ қилиб юручи исқотий.

Ўз луқмасини қабр аҳлининг жисмидан,
Эрта-кеч олиб юрган исқотий.

Шунингдек айёрлик йўлига,
Ҳечвақт бу исқотийдек (бирор киши) келган эмас.

Кийими сомон учқунларидан,
Овқати эса гиёҳнинг илдизидан, исқотий.

Бадани мамлакатининг битларига,
Лашкар бошлиғи бўлиб юручи исқотий.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Қўйлагидаги итларга,
Силоҳ эгаси бўлган шоҳ, исқотий.

Журму гуноҳларининг кўплигидан
Ҳунари гуноҳ бўлиб қолган исқотий.

Исқотийнинг иззат ва мартабасининг ёмон сифати такрорланабермасин деб,

Исқотийнинг танбиҳга сазовор қиссасини,
Бошқа шеър бошидан ёзаман.

Яна бошқа бир мартаба исқотийлигининг китобини,
Исқотийлик бобидан сенга ўқийман.

Бошқаларнинг давлати рашки ғамидан,
Доим азобдадир исқотий.

Ва яна ёмон фикрлилиги ва ҳасадчилиги орқасида.
Қоқу хароб бўлиб кетган исқотий.

Кечқурундан тонг отгунгача дайди итдек,
Юз шитоб билан тентирар исқотий.

Кундузи бўлганда дам олиш учун,
Кўрпага кирар исқотий.

Бир пул учун бўйнига арқон боғлаб,
(Ўзини) ўлдиручи исқотий.

Агар бирор ҳабба харожот қилиб қўйса,
Дилу-жони кавоб бўладиган, исқотий.

Унинг адашганлиги,
Заррадан офтобгача масал бўлиб қолган, исқотий

Касофатининг зулмат кечаси,
Ёруғ ой шуъласини беркитучи, исқотий.

Дажжолнинг эшаги ва шаддоднинг хачири,
Афросиёбнинг ити (бу) исқотий.

Ёшлик давридан бошлаб кексалигига қадар,
Майхонада мукка тушган исқотий.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ўлгандан сўнг, албатта, уни шароб билан ювишни
Ғассолга ҳар доим васият қилучи, исқотий.

Юз ёшга етган бўлсада,
Бирор марта савоб йўлига юрмаган исқотий.

Жаҳаннамда жоҳиллар орасида,
Эй юқори жойга ўтирган, исқотий.

Унга муборак ва қутлуқ бўлсин,
Эшак лақаби ва исқотийлик хитоби.

Эй, гуноҳкорларнинг қора бахтлиси,
Сени ёмон фикрлилар ўзига бошлиқ қилган

* * *

2 Ёшликда фосиқлар майхонасида,
Оташпарастлар дафтарига бошлиқ бўлган, амаким.

Сиррилар майхонасидаги бангиларнинг,
Кекса бобоси бўлган, амаким.

Барча жаҳл ва жоҳилларнинг бошлиғи,
Ҳамма фосиқларнинг йўлбошчиси амаким.

Кечаси билан то тонг отгунгача кўйлагидаги,
Битларга чўбон бўлиб чиқади, амаким.

Эрталаб бир сиқим нашани,
Сархонага солиб уйиб қўяди амаким.

Исигандан сўнг уни майдалаб,
Луқма қилиб оғзига солади, амаким.

Гарчи умридан юз минг йили ўтган бўлсада
Ана шундай бангиликда ёш йигит каби, амаким.

Подшоҳ ҳузуридаги ҳар икки эшик остонасида,
Кеча-кундуз посбон, амаким.

Доим шеъру китоб, бахсида,
Ҳам ҳикоя ва достон фикрида бўлган, амаким.

Султонларнинг умумий инъомидан,
Кечаю кундуз баҳравар амаким.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Менга эса у амирни дуо қилишдан,
Бошқа ҳечнарса йўқ.

Кундузи сарқутларни йиғиб,
Кечаси ейди, амаким.

Менинг тўғримдагина эмас, балки фозиллар ҳақида
Ёмон фикр, ёмон сўз билан тўла амаким.

Одам жонига чиён сифатли,
Заҳмат ва зиён эгаси бўлган амаким.

Агарчи оламда амакимларим кўп бўлса ҳам,
Сенчалик қадрдони йўқ, амаким.

Шу сабабли сенинг сифатинг қиссасини
Шеърда баён қилдим, амаким.

Бу тўққиз кўк осмон тубида,
Сен каби хонга боп одам йўқ, амаким.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР МАДҲИ ДОМУЛЛА ҒОИБ МУНШИИИ КУЮК

(Домулла Ғойиб Мунши куюк мадҳида)

Бўлди султон даврида бир мушнийи пайдо куюк,
Хушхату, нофаҳму, бетаълиму, беимло куюк.

Пеши ҳазрат номи ман дар ғалла ноандохта,
Боз мегўяд, ки аз ман саҳв шуд, калло куюк.

Баднамолик дафтари давронда мунга хатм деб,
Осмондин бўлди нозил неча йўл иншо куюк.

Бесару сомон ҳамегардид чандин сол боз,
Ёфт акнун гиру дору, маскану маъво куюк[1],

Демаким, ёлғуз мунинг икки юзидир сўхта,
Зоҳирию-ботинидир жумла сар то по куюк.

Хайрихоҳи кўка мирзо, котиби хоси замон,
Лек дар шатранж бозиҳо ҳарифи мо куюк[2].

Ҳар тарафга кўзини тортиб таноби туғмаси,
Кўринур бул важҳдин ҳар кимга бо имо куюк.

Васфи ў кардам (чунон) бо парда аз фаҳвои он,
То насозад бо мани бечора туҳматҳо куюк[3].

Гоҳ мулло, гоҳ шоир, гоҳ котиб, гаҳ сипоҳ,
Етмиш икки мазҳабу миллатдадир якто куюк.

---

1 Неча йиллар ҳеч нарсасиз бўлиб юрди,
Сўнгра энди мансаб топди ва уй-жой қилди.

2 Кўка мирзога хайрихоҳ, замонанинг яхши котиби,
Аммо шахматчиликда бизга ҳариф.

3 Унинг сифатини пардалироқ қилдим, токи фаҳмлаб қолиб,
Мен бечорага туҳматлар қилиб юрмасин (дедим).

www.ziyouz.com kutubxonasi

Мехўрад дар як шаб аз даҳ жой норанжи палов
Боз месозад шикоят аз шикам шабҳо куюк[1].

Заррайи кўнглида йўқтур кийнаси, ақронлара
Мунча хулқи хўб илан ҳам олиму доно куюк.

---

[1] Бир кечада ўн жойдан тортинмасдан қип-қизил палов ейди. Яна кечалари қорин оғриқдан шикоят қилиб чиқади.

www.ziyouz.com kutubxonasi

АВСОФИ ҚАРИМҚУЛ МЕҲТАР

(Каримқул меҳтар сифатлари)

Эй саводори давлати азали,
Жоме лутфи ҳақ Қаримқули.

Меҳтари номдори султони,
Ҳозиқи хос ҳазрати хони.

Мени Махмур боди сифатинг,
Зоҳир айлар шиори марҳаматинг.

Шаммаи вазъи одатингни дейин,
Тарзи хулқи иродатингни дейин.

Мадҳи зотингни соати гўш эт,
Хуш агар келмаса фаромуш эт.

Чунки қиш ичра хисрави аъзам
Қилди дарбори банда лутфу карам.

Сенга ул дам буюрди хони карим,
Оту жабдуқу пўстину кажим.

Ул замон менга от деб бердинг,
Расми рустам сифот деб бердинг.

Бир қаро эшаки фалакзадани,
Ҳам самовоту, ҳам самакзадани.

Ҳам хариш, ҳам хароб, ҳам бадном,
Икки минг айб ангадир модом.

Кеча кун беқарору, лоғару, қоқ,
Кеча кундуз ажалгадир муштоқ.

Ҳеч донанда ёшини билмас,
Ему, ўту, маошини билмас.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Сув ҳам ичса тамоғига тиқилар,
Пашша гар қўнса ёлиға йиқилар.

Доими бу харобаи зоти,
Мисли маъжуний хаёлоти.

Кўзларидир юқори, боши қуйи,
Олами ваҳмдир макону, уйи.

Тумшуғи ерга якка қозиқдир,
Яғири қарғаларга озиқдир.

Қайда бўлса бу ожизи маҳзун,
Йиғилар анда каркасу, қузғун.

Қайда борса бу юз балога дучор,
Сору, калхат арқасида қатор.

Аҳди мелод умрини билсанг,
Солу моҳи замонидин келсанг.

Келди то ер юзига бул навмед,
Даври Зуҳҳок эрурки, ё Жамшид.

Халқ аро чавкари-ю ўласидир,
Муни ҳар қайси бир набирасидир.

Йўқ эрур оғзида асар тишдин,
Қарилардирки, чиққон ул ишдин.

Гоҳ тушса ба жойи арпау ем,
Бергай анга халиса ёки ҳалим.

Баски эрмиш харобаи дориғ,
Тиғи саллоҳдин эрур фориғ.

Ногаҳон тушса санга шундоғ от,
Фаҳминг ар бўлса, сақлама уни—сот.

Азм агар айласанг минай деб ани,
Феълу-атворини синай деб ани.

Гоҳ тишлар, гаҳи тепар бул зор,
Гоҳ ҳўкиз сифат сузар бу зор.

Шохи йўқ мисли қўчқор сузар.
Жони йўқ кунда етти нўхта узар.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Неча кун бул харобаи даврон,
Менга ким эрди мурдаи товон.

Шукр ким меҳтари студа сифот,
Эшитиб берди жойига оқ от.

Ул қаро эрди, лек эрур бул бўз,
Ул қазоқи эди бул илқийи юз.

Ул эди мурданию, қирчанғу,
Бул эрур қони ғуссау, қайғу.

Ул ямон эрди, бул эрур яхши,
Бул эрур фолбину, ул бахши.

Ул чаман эрди бул эрур санқи,
Бул эрур косакийу, ул шанқи.

Ул эди пур тамоқу, бул камхор,
Бул эрур зол, ул эрур маккор.

Ул кичик эрди, бул эрур бузрук,
Ул лаванд эрди, бул эрур югурук.

Ул юҳо эрди, бул эрур суллоҳ,
Бул эрур қиссахону, ул маддоҳ.

Ул қилиб эски икки юз полон,
Кўрди бу минг эгар тўқум шоён.

Ул хачирларга эрди оқсоқол,
Шаҳр эшикида бул эрур боққол.

Юз кирокашни ўтказиб ул сил,
Минг сайисхонани кўриб бу сил.

Ул эди гандароҳ йўртоқи,
Бул эрур қамчихўр шаллоқи.

Ул қарокаш эдию, ҳуркогуч,
Бул эрур беқарору суйқоуч.

Ул эди шерғаи қаро сўкум,
Бул бўсун садқаи сари тўқум...

Муни бошдин яғир аёғигача,
Уни сондин шипир туёғигача.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Шаҳр аро йўқ бу бормаган эшик,
Халқ аро йўқ бу кўрмаган тешик.

Муни минган киши туяр талқон,
Уни суйган киши қилар қалқон.

Муни умри узун бўлиб тундин,
Кетти бечора бул қариб ўзидин.

Униси уч кунда бир қадам кўтарар,
Муниси не қадам қўяр, на юрар.

Хун баҳои икови уч ҳабба,
Чунки ул ахта эрди, бул дабба.

Айла нафрин икковига модом,
Солу, моҳу, match сабоҳу, шом мудом.

---

www.ziyouz.com kutubxonasi

АВСОФИ ЭГАРИ МЕҲТАР НУҲУСОТ ПАНОҲ

(Наҳс паноҳли мехтар эгарининг сифатлари)

Айлай акнун сифоти эгарини,
Мадҳи тавсифи боби дигарини.

Эгари тўрт бўлак тарошаи хос,
Айла мундоқ эгарга шошаи хос.

Жабдуқидир ийалчини ишидин,
Югани сиғручини тиркишидин.

Тўқуми рост тўқуми эшшак,
Қадри бир ҳабба, вазни ўн шашшак.

Дема тўқум ки додари полон,
Кўҳнакопу қанори ҳаммолон.

Хари дажжолдин қоган бу тўқим,
Лойиқи пушти ул қаро сўқим.

www.ziyouz.com kutubxonasi

(ТАКАББУР)

Эй дўхта бар қадди ту ҳайёт такаббур,
Бар қомати ту рехта олот такаббур,
Уфтода чушайтон зи самовот такаббур,
Мероси туро дод камолот такаббур,
Гўянд аз ин боб туро зот такаббур[1].

Ҳар субҳ салом айлар анга бир неча авбош,
Мажмуи фалокот зада-ю, муфлису, қаллош,
Нон бирла қабо қайғусида кўзларида ёш,
Нон қайдаки йўқдир ани ошхонасида тош,
Афсус бу аҳволида исбот такаббур.

Эй, габру-шақовот сияри жўши мукаддар,
Бо аҳли такаббур туи сардафтару, сарвар,
Шаддод ҳарифаст туро камтарй киҳтар,
Фиръавн баҳомон шуда дар назди ту шашдар.
Намруд ба шатранжи ту шуд мот такаббур[2].

Бир коса қотиқ олдида ҳам ёзу қишидир,
Саққоли билан шона-ю, ойина ишидир,
Эл ичра фалокатзадалар мунга кишидир,
Говхона экан дашти маломат, эшидир,
Шарм айла бу қишлоқ ила авқот такаббур.

Як шона ба мўят ба даҳ ангушт харийда,
Дар хори буни риши ту ҳар сўй давида;
Дар манзили шуми ту ҳарон шай-ки расида,
Монанди ман ақраб зи сарангушт газида,
Эй мазҳари масмуми ҳашорот такаббур[3].

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ҳайҳот агар бўлса киши бир куни ногоҳ....
Анборида қолмас дахи бар кам уни ногаҳ,
Ул дам (да) маломат била кўрсанг муни ногаҳ,
Нафрин қилакўр бу сари саммот такаббур.

Рўзе ки ба сижжини қазо руҳи ту ронад,
Молик ба сари садри жаҳаннам бинишонад,
Ондам лаби ту аржиуни асфала хонад,
Сад хона такаббур зи ту мерос бимонад,
Созанд ба исқоти ту ҳайрот такаббур[4].

Гаҳ мансаби офтобачилик дабдабасида,
Гаҳ жиннийи атфоли жаҳон дахмасасида,
Гаҳ журмийи исъёнзадалар замзамасида,
Гаҳ зоҳиди сажжода нишин васвасасида,
Гаҳ хонақаи шайхи каромот такаббур.

Шойе зи ту шуд бўзахўрӣ дар ҳама даврон,
Маддоҳи дуогўи ту риндону, лавандон,
Якдам бувад аз пеши ту ранжур хуморон,
Аз бўи шароби шикамат маст шавад он,
Шуд дайр вужуди ту харобот такаббур[5].

Ҳам накбатийи мардуми авбоши жаҳонсан,
Ҳам пухтау машқи сари наққоши жаҳонсан,
Ҳам хайли гадоларга қариндоши жаҳонсан,
Ҳам камбағалу, муфлису, қаллоши жаҳонсан,
Ҳам волийи сомони иморат такаббур.

Имшаб ки ба жўш омада чун мутриби созам,
Як шамма ба оҳанги сифот аз ту навозам.
Эй руъяти ту пеши гунаҳ журми жавозам,
Бо ин ҳама кибру, манию, дағдаға бозам,
Оранд халоиқ ба ту савғот такаббур[6].

Ҳар шайъи сенга ҳамдаму соҳиб назар ўлғай,
Монандаи девонаву ё баҳру бар ўлғай.
Расвойи жаҳон ҳамсафару ҳамхазар ўлғай,
Яъжўжа гирифтор ўлиб дарбадар ўлғай,
Эй жомеи ҳосияти офот такаббур.

Дорад ба ҳама рўзу шабона сари жанги,
Машшотагару, ғоза тарози руҳу ранги,
Худ соқию, худ риндию, худ мутриби чангӣ,
Худ шоҳиду, худ ошиқу, худ ҳофизу бангӣ,
Худ баччаи бозигару Саллот такаббур[7].

www.ziyouz.com kutubxonasi

Султон каби даргоҳига худдомлар айлар,
Ҳеч нарсада йўқ, қалби алиф-ломлар айлар,
Бир неча муни базмига оромлар айлар,
Аҳмад отaлиқдек ани бадномлар айлар,
Лаънат ба ту, эй мазҳари миръот такаббур.

Эй мунзарифи ҳикмати дажжол аломат,
Эй муътарифи миллати ислом саломат,
Он кас ба ту исъёну маоли ту маломат,
Куфраст саропо ҳама тақрир қаломат,
Онҳо ҳама ҳастанд аломот такаббур[8].

МАЪНОСИ

1 Тикучи қаддингга такаббурлик кийимини тиккан,
Қоматингга такаббурлик кийимлари ярашган,
Шайтон осмондан тушганда, эй такаббур,
Такаббурликнинг камолотини сенга мерос қилиб қолдирган,
Шу сабабли сенинг зотингни такаббур (зоти) дейдилар.

2 Эй габр, бад хулқ,ифлосликнинг кўп қайнагани,
Такаббурлар аҳлининг бошлиғи ва дафтар бошиси(сан),
Шаддод сенга энг кичик ҳарифдир,
Фиръавн ва Ҳомон сенинг олдингда ожиз ва ҳайрон бўлиб қолди,
Намруд (эса) кибр шахматида сендан мот бўлди, эй такаббур.

Тукингни (тарашга) ўн бармоқли тароғ оласан,
(У) соқолингнинг остидан ҳар томонга югуради,
Сенинг шум манзилингда етилган ҳарбир нарса,
Мени (чаққандек ҳар кимга) бармоғи учидан чиён чаққандек (таъсир қилади),
Заҳарли ҳашаротларнинг келиб чиқадиган жойисан, эй такаббур

4 Бир куни сенинг жонингни қазо дўзахга ҳайдаса,
Молик жаҳаннамнинг энг тўрига ўтирғизса,
Ўша пайтда, мени энг паст ерга тортинглар, деб лабинг пичирлайди,
Сендан юзларча хонали такаббурлик мерос бўлиб қолади,
Сенинг исқотингга такаббурликни хайр қиладилар.

5 Сендан бўзахўрлик ҳамма даврга тарқалди,
Сенинг маддоҳ ва дуогўйларинг безорилар ва дангасалар,
Бир нафасда сендан ранжийдилар, хумори бўладилар,
Улар қорнингдан чиқадиган ичкилик ҳидидан маст бўладилар.
Вужудинг майхонадир, эй такаббур.

www.ziyouz.com kutubxonasi

6 Бу кечаки, созим торлари авжга чиқди,
Сенинг сифатларинг куйларидан бироз чоламан,
Гуноҳ олдида сенинг юзингни кўришнинг ўзи,
Менинг учун гуноҳлар жувозидир,
Халойиқ сенга совғалар келтиргани учун,
Яна менга кибр, ман-манлик дағдағабозлик қиласан, эй такаббур.

7 Бутун кеча ва кундузлар бу сарҳанг,
Соч тараш ва ранги-рўйини бўёқлар билан бўяш (билан овора)
Ўзи соқи, ўзи май ичучи, ўзи чанг чолғучи,
Ўзи маъшуқ, ўзи ошиқу, ўзи ашулачи-ю, ўзи банги,
Ўзи ўйинчи Саллотнинг баччаси, такаббур.

8 Эй дажжол аломатларини донолик билан баён қилучи,
Эй саломат ислом миллатини эътироф этучи,
Ул одам сенга исъёну, келажагингга маломат қилади.
Унинг тўғрисида ёзганларинг бошидан-оёғигача куфр,
Бу нарсалар ҳаммаси такаббурликнинг аломатларидир.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР ҲАЖВИ МАҲМУД ҚУРАМА

(Маҳмуд Қурама ҳажвида)

Зиҳ лаими сияҳ номаи замон Қурама,
Жаҳаннами-у шароратгари жаҳон Қурама.

Муриди миллати дажжол, ходии шайтон,
Мағиси фурқаи жуҳҳоли жоҳилон Қурама.

Ҳаром хилқату зоҳир (баду-бузуқ) модар,
Зино сиришт мураббии зониён Қурама.

Келиб вужуда бу ит минг кишини шаҳватидин,
Магар онаси (қилиб хулқини ёмон) Қурама.

. . . .

Ба назди ҳазрати хону, ба пеши шоҳи амир,
Эрур ўл олдида сардори сарварон Қурама.

Қилиб маконида дўкону, сиккаи заррот,
Флусу танга уриб шаҳр аро аён Қурама.

Ажабки шоҳи жаҳон айламас буни таҳқиқ,
Эрур бу қобили торожи хонумон Қурама.

Ягона келдию, ҳаммол, коҳилу ҳар кор,
Шабона дейдию ҳар дору остон Қурама.

Гаҳи мунажжиму, гаҳ фолбину, гаҳ раммол,
Гаҳи муқаллиду, қаллоби мардумон Қурама.

Гаҳи усулию, занкўлабозу, базми тироз,
Гаҳи чаповулу, жаллоби тоғиён Қурама.

Гаҳи вакилу, гаҳи муфтию, гаҳи қозий,
Гаҳи оғолиқу, арбоби ҳокимон Қурама.

Гаҳи суҳанвари ҳар жои соҳиби достон,
Гаҳи фасонагари илму, қиссахон Қурама.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР СИФАТИ НИЁЗЧА ОҒАЛИҚ

(Ниёзча оғалиқ сифатида)

Эй оғолиқ насаби зодаи шайтон пити-пит,
Қурратул-айни лаин, мункири имон пити-пит...

Бе ниёз аз ғазаби акбари жаббори лаҳад
Сарфароз аз асари лаънати яздон пити-пит.

Осийи рўзи азал заллатийю нома сиёҳ,
Жофии дайри абад жоҳиди хусрон пити-пит.

Бенасиб аз неъами гулшани фирдавси бар ин,
Ноумед аз карами раҳмати раҳмон пити-пит.

Сувраи ҳарду саро масхараи рўзи жазо,
Тоғи тахти само боғин даврон пити-пит.

Қолди чандон бу шақоватзада исъён тагида,
Минг йил ар кавласа топмас ҳама инсон пити-пит.

Мунча ким, дийдаи бийнандагадир турқи совуқ,
Чунки юз чиллаи қиш рангида шоён пити-пит.

Ёғди муздек юзидин ёзу қишин қору қиров,
Туғди совуқ сўзидин сарди зимистон пити-пит.

Хари ботил,падари астару, модар бахато,
Потии лоғари қирчанғуи каппон пити-пит.

Жуъи баднафс маганнаж шикаму, деву-юҳо,
Аждаҳо луқмаи нар ғули биёбон пити-пит.

Маҳрами муҳтарами хос азозили ражим,
Соқии соғари Заҳробаи қатрон пити-пит.

Тавки лаънатни осиб бўйнига маҳшар кунида,
Айлагай дўзах (аро) жилва-ю жавлон пити-пит.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Зани ғар, лодау, духтар (бузуқу), бачча талоқ,
Лўли-ю, чўгию, жодугари мултон пити-пит.

Мумсику, мурдани-ю, дайдию суллоҳи сагон,
Тозии дарбадару, кўппаки хандон пити-пит.

Кимда ким бўлса Ажам шаҳри аро оши кавар,
Анда бўлгай шу замон ҳозиру шоён пити-пит.

Соҳиби маърака ҳарчанд хабар қилмаса ҳам,
Хоҳ-нохоҳ бўлур ошига меҳмон пити-пит.

Қўзига кўчада ҳар нарса агар бўлса дучор,
Хоҳ агар пукану, ишкаммау, куҳдон пити-пит.

Нўш этар кўппаки қассоб сифат хому ҳаром,
Бавлу куҳу сурию талхаку аснон пити-пит.

Толиби мансаб, ханнос судурун-носи,
Соҳиби рутбададир носи лаимон пити-пит.

Пешвои сафи дажжол, алайҳиллаъна,
Ҳодии кофилаи лашкари шайтон пити-пит.

Даҳр аро қайси фалак рутбага гар бўлса надим,
Оқибат қилгай ани ер била яксон пити-пит.

Фасли наврўз хазон бўлди муни накбатидин,
Ёғдириб равзаи иқболига аҳзон пити-пит.

Кўрдиким, мавсуми наврўза тегиб сарсари дай,
Бўлди бу мазрааи тундига деҳқон пити-пит.

Тантийи қулни худо урса магар теппасидан,
Ёстаниб кишти умиди уза саъбон пити-пит.

Қўча гирди саҳару шом югурдак раҳаки,
Хабарорандае-ки базмаки ёрон пити-пит.

Тилчию, мухбираки зан-базану шуй-башўй,
Элчии чопараки тўйи каримон пити-пит.

Манҳию, суҳбатаку, матбаҳаки мажлисагон,
Чархию, ошхўраки ошаки қурбон пити-пит.

Сагаки, зораку бе соҳибаку дайдияки,
Ҳараки гийдияки бопаки полон пити-пит.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Жадалак кораку, сарсонаку, саргаштаяке,
Пурсаросимаиеке арраку, паррон пити-пит.

Мардаки боди яке фоши хушомат кунаки,
Булажаб зодаки уъжубаи ақрон пити-пит.

Дўзахй жояки ҳам, по яки намрудаки габр,
Ёр фиръавнаку ҳамроҳаку ҳомон пити-пит.

Жути баднафсаки суллоҳи юҳо ишкамаки,
Аждаҳо комаку нарғўлаки ғулон пити-пит.

Лода маъжунаку, бадкайфаку сирри...
Пода бардораку ҳаммолаки риндон пити-пит.

Бе маҳал хандаяке, бандаяке, гандаяке,
Дар назар зиндаяке мурдаи товон пити-пит.

Етти ман (бори) эшакни осиб(он) гарданига,
Айлади отини бўқоқи ғазабдон пити-пит.

Дема бўқоқ бу хар бўйнидаги тўрбалари,
Икки оруғаи ишкамбаи говон пити-пит...

Ёки кекиртакидан жўртага осилтурубон,
Хандалакдан икки тарбузни намоён пити-пит.

Ё осиб гарданига ўн қути арқам дон(ни),
Икки хар туҳраи беш чаксани шоён пити-пит.

Хост Махмур, ки дафтар кунад авсофи туро,
Манъ фармуд вале мехтари даврон пити-пит.

Сохтам мадҳи замийм ту бадин жой тамом,
Варна будам паи шаҳномау достон пити-пит.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ИН ҲАЖВ ЧОРДАРЧОР ДАР СИФАТИ НАВРЎЗ МЕХТАР (БОШИ) КОМКОР ГУФТА ШУДА

Биё Махмур якчанди гузар аз шеваи риндӣ,
Ба майдони хирадманди ба рахши хома деҳ жавлон.
Яки дар олами фонӣ, дуюм бо фазли раббонӣ,
Сеюм аз табъи юнонӣ, чаҳорум дар сафи дўнон,
Яки дар олами фонӣ, биё, Махмур як чанди,
Дуюм бо фазли раббонӣ гузар аз шеваи риндӣ.
Сеюм аз табъи юнонӣ ба майдони хирадмандӣ,
Чаҳорум дар сафи дўнон, ба рахши хома деҳ жавлон.

Банди дуюм

Сифоти жоҳилӣ гўям каломи шаъни ў жўям,
Тариқи ҳажви ў пўям, ки маҳсуби савоб аст он.
Яки аз дафтари дониш, дуюм аз маънии бениш,
Сеюм аз роҳи олойиш, чаҳорум бар ҳама шоён.
Яки аз дафтари дониш сифоти жоҳилӣ гўям.
Дуюм аз маънии бениш каломи шаъни ў жўям.
Сеюм аз роҳи олойиш тариқи ҳажви ў пўям,
Чаҳорум бар ҳама шоён, ки маҳсуби савоб аст он.

Банди сеюм

Зиҳи шайтони офоқӣ бувад Наврўз шаллоқӣ,
Саги Охунд Мирбоқӣ, хари ирсии Маҳдумон.
Яки он модаи заллат, дуюм масхи падар лаънат,
Сеюм манҳус, бадталъат, чаҳорум соҳиби полон.
Яки он модаи заллат зиҳи шайтон офоқӣ,
Дуюм масхи падар лаънат бувад Наврўз шаллоқӣ.
Сеюм манҳус бад талъат саги Охунд Мирбоқӣ.
Чаҳорум соҳиби полон, хари ирсии Маҳдумон.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Банди чаҳорум (15 а)

Ажоиб исми Наврӯзи зимистон аз руҳ афрӯзӣ,
Шақоват дар диландӯзӣ, ситам дар синаат пинҳон.
Яки бо ин хунукрӯӣ, дуюм аз роҳи бадгӯӣ,
Сеюм аз аҳраманхӯӣ, чаҳорум сарвари ғулон.
Яки бо ин хунукрӯӣ ажоиб исми Наврӯзӣ,
Дуюм аз роҳи бадгӯӣ, зимистон аз руҳ афрӯзӣ,
Сеюм аз аҳраманхӯӣ, шақоват дар диландӯзӣ,
Чаҳорум сарвари ғулон ситам дар синаат пинҳон.

Банди панжум

Бувад мавсум ӯ Меҳтар мисоли он саги занғар,
Ба суврат ҳар ду як манзар хари мафлуқи ҳаммолон,
Яки маймуни Ҳиндустон дуюм тозии Туркистон
Сеюм бӯзинаи мӯлтон, чаҳорум як тану, як жон.
Яки маймуни Ҳиндистон бувад мавсум ӯ Меҳтар.
Дуюм тозии Туркистон мисоли он саги занғар,
Сеюм бӯзинаи мултон ба суврат ҳар ду як манзар,
Чаҳорум як тану як жон хари мафлуки ҳаммолон.

Банди шашӯм

Ду чашми ӯст чун балғам сараш монандаи шалғам,
Надонад сураи алҳам ғуломи омии ҳайвон.
Яки дар дидаи нозир, дуюм дар сурвати зоҳир,
Сеюм аз дониши хотир, чаҳорӯм жоҳили дӯнон.
Яки дар дидаи нозир, ду чашми ӯст чун балғам,
Дуюм дар суврати зоҳир сараш монандаи шалғам.
Сеюм аз дониши хотир надонад сураи алҳам,
Чаҳорум жоҳили нодон ғуломи омии ҳайвон.

Банди ҳафту

Исобек душмани жонаш, Амин зи офоти имонаш,
Шиғовул ҳасми давронаш, ҳасудаш додхоҳ эшон.
Яки дар хаттаи Турон, дуюм дар балдаи Хӯқон,
Сеюм дар хизмати султон, чаҳорум бар дари хоқон.
Яки дар хаттаи Турон Исобек душмани жонаш.
Дуюм дар балдаи Хӯқон, Амин зи офоти имонаш,
Сеюм дар хизмати султон, Шиғовул хасми давронаш,
Чаҳорум бар дари ҳоқон ҳасудаш додхоҳ эшон.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Банди ҳаштум

Бувад ин жоҳили сармад зуҳури фитнаи беҳад,
Нагирад жуз дуои бад ба жони Хисрави Турон,
Яки Шимру нигун бахти, дуюм Бужаҳли дилсахтӣ,
Сеюм чун Булаҳаб рахши, чаҳорум душмани даврон:
Яки Бужаҳли дилсахтӣ бувад ин жоҳили сармад,
Дуюм Шимри нигун бахти зуҳури фитнаи беҳад.
Сеюм чун Булаҳаб рахши нагирад жуз дуои бад,
Чаҳорум душмани даврон ба жони Хисрави Турон.

Банди нўҳум

Дуои пири мазлумон равад дар бораи султон,
Зи роҳи зулми он ҳайвон ба авжи гунбази кайвон.
Яки айни саҳаргоҳӣ, дуюм бо оҳи жонкоҳӣ,
Сеюм дар ҳаққи жамжоҳӣ, чаҳорум бигузарад паррон.
Яки айни саҳаргоҳӣ, дуои пири мазлумон,
Дуюм бо оҳи жонкоҳӣ равад дар бораи султон.
Сеюм дар ҳаққи жамжоҳӣ зи роҳи зулми он ҳайвон,
Чаҳорум бигузарад паррон зи авжи гунбази кайвон.

Банди даҳум

Бувад он моши маъруфӣ, ғуломи бадраки кўфӣ,
Ба сурат чун сариқ сўфӣ, ба маънӣ меҳтари бўмон.
Яки дар хаттаи офоқ, дуюм хар бандаи қалмоқ,
Сеюм монанди зарғалдоқ, чаҳорум чун қизил иштон.
Яки дар хаттаи офоқ бувад авбоши маъруфӣ,
Дуюм ҳар бандаи қалмоқ ғуломи бадраки кўфӣ.
Сеюм монанди зарғалдоқ ба суврат чун сариқ сўфӣ,
Чаҳорум меҳтари бўмон ба маънӣ чун қизил иштон.

Банди ёздаҳум

Зиҳи, эй золими бадрак жаҳаннам манзилат бешак,
Руҳат монандаи зардак, сарат ташбиҳ ботинжон.
Яке ҳасми мусулмонон, зиҳӣ эй золими бадрак,
Сеюм эй лаблабу тобон, чаҳорум тарраи Косон.
Яки маймуни Ҳиндистон, дуюм тозии Туркистон,
Дуюм шайтони беимон жаҳаннам манзилат бешак,
Сеюм эй, лаблабу тобон, руҳат монандаи зардак,
Чаҳорум тарраи Косон сарат ташбиҳи ботинжон.

Банди дувоздаҳум

Биё Махмур барҳам деҳ, гудози баҳри дил кам деҳ,
Саманди хомаро дам деҳ нахон дар мадҳи маҳзулон.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Яки алқоби султонро, дуюм тавсифи дўнонро,
Сеюм зикри жаҳулонро, чаҳорум хатм куҳ шоён.
Яки алқоби султонро биё Махмур барҳам деҳ,
Дуюм тавсифи дўнонро гудози баҳри дил кам деҳ.
Сеюм зикри жаҳулонро саманди хомаро дам деҳ,
Чахорум хатм кун шоён маро дар мадҳи маҳзулон.

МАЪНОСИ

Кел, эй Махмур, бир оз риндлик йўлини ташлаб,
Ақллилик майдонида қаламнинг жийрон отини ўйнат.
Биринчидан, ўткинчи оламдан, иккинчидан, яратувчининг фазилатидан,
Учинчидан, юнон табидан, тўртинчидан, тубанлар қаторидан (сўзла).
Биринчидан, кел, эй Махмур, ўткинчи олам ҳақида бир оз (сўзла).
Иккинчидан, яратувчининг фазилати билан риндлик йўлини ташла.
Учинчидан, юнон табидан ақллилик майдонига (кел).
Тўртинчидан, тубанлар сафи ҳақида қаламнинг жийрон отини ўйнатгин.

Иккинчи банд

Унинг жоҳиллик сифатларини айтаман, унинг ҳақидаги сўзларни қидираман.
Хажв йўлида юраман, чунки бу савобдир.
Биринчидан, ақл дафтаридан,
Иккинчидан, кўринишнинг маъносидан,
Учинчидан, бузуқлигининг йўлидан,
Тўртинчидан, ҳаммага буларнинг маълумлигидан (сўзлайман).
Биринчидан, ақл дафтаридан жоҳилликнинг сифатини айтаман,
Иккинчидан, кўринишининг маъносидан унинг ҳақидаги сўзларни қидираман.
Учинчидан, бузуқлигинг сабабли, ҳажви йўлидан юраман,
Тўртинчидан, буларнинг савоб экани ҳаммага маълумдир.

Учинчи банд

Дунёдаги энг ёмон шайтон Навруз шаллоқидир,
(У) Мирбоқи Охундийнинг ити, Маҳдумларга мирос қолган эшакдир.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Биринчидан, тубан урғочи (ҳайвон),
Иккинчидан, сурати ўзгарган падар лаънат,
Учинчидан, кўриниши ёмон, наҳс,
Тўртинчидан, полон[1] эгасидир.
Биринчидан, у тубан урғочи (ҳайвон) дунёдаги энг ёмон шайтондир.
Иккинчидан, сурати ўзгарган падар лаънат Наврўз шаллоқидир.
Учинчидан, кўриниши ёмон, наҳс Охунд Мирбоқининг ити,
Тўртинчидан, полон эгаси Маҳдумларга мирос қолган эшакдир.

Тўртинчи банд

Исми ажойиб Наврўз юзидан қиш кўринади,
Барча ёмонлик дилида йиғилган, юрагида зулм яширинган.
Биринчидан, унинг совуқ башаралиги, иккинчидан, ёмон сўзлилиги,
Учинчидан, ахраман хулқидан, иблисларнинг бошлиғи экани (маълум).
Биринчидан, совуқ башараю исми ажойиб Наврўз,
Иккинчидан, ёмон сўзлилигидан юзидан қиш ёғилади.
Учинчидан, ахраман каби хулқи сабабли дилида (барча) ёмонлик йиғилган
Тўртинчидан, юрагида зулм яширинган иблислар бошлиғидир.

Бешинчи банд

У Меҳтар деб аталадию занғар ит кабидир.
Кўринишида ҳар икковининг сурати бир хил, (яна у) ҳаммолларнинг фалокатга учраган эшагидир.

Биринчидан, Ҳиндистон маймуни, иккинчидан, Туркистоннинг тозиси,
Учинчидан, мўлтон маймуни, тўртинчидан, бир жон ва бир тан,
Биринчидан, Ҳиндистон маймуни, унинг оти Меҳтар,
Иккинчидан, Туркистон тозиси, унинг мисоли занғар ит,
Учинчидан, мўлтон маймуни (чунки) ҳар иккисининг сурати бир хил,
Тўртинчидан, ҳаммолларнинг фалокатга учраган эшаги билан бир тану, бир жон,

[1] Полон—эшак устида эгар ўрнига ишлатиладиган нарса.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Олтинчи банд

Унинг икки кўзи балғам кабидир, калласи шалғамга монанд,
Алҳам сурасини ҳам билмайди, омий ҳайвонларнинг қулидир.
Биринчидан, кўручи кўзидан, иккинчидан, ташқи кўринишидан,
Учинчидан, билиш хотиридан, тўртинчидан, энг паст жоҳиллигидан (сўзлайман).
Биринчидан, кўручи кўзидан: икки кўзи балғамга ўхшайди,
Иккинчидан, ташқи кўринишида калласи шалғамга ўхшайди.
Учинчидан, билиш хотираси тўғрисида алҳам сурасини ҳам билмайди.
Тўртинчидан, нодон жоҳил, оми ҳайвонларнинг қулидир.

Еттинчи банд

Исобек унинг жонига душман, Амин имонига офат,
Шиғовул унинг давронига душман, Додхоҳ уларга ҳасад қилучи.
Биринчидан Турон мамлакатида, иккинчидан Қўқон шаҳрида
Учинчидан, султон хизматида, тўртинчидан, ҳоқон саройида (эканидан сўзлайман).
Биринчидан, Турон мамлакатида Исобек унинг жонига душмандир,
Иккинчидан Қўқон шаҳрида Амин унинг имонига офатдир.
Учинчидан, султон хизматида Шиғовул унинг давронига (душмандир).
Тўртинчидан, ҳоқон-саройида додхоҳ уларнинг ҳасадчисидир.

Саккизинчи банд

Бу абадий жоҳил, ҳисобсиз фитналарни келтириб чиқаради,
Турон Хисравининг номига қарғишдан бошқа нарса олмайди.
Биринчидан, Шумр каби толеи паст, иккинчидан, Абу жаҳл каби қаттиқ дил,
Учинчидан, Абу лаҳаб каби қора ниятли, тўртинчидан, даврон душмани.
Биринчидан, бу абадий жоҳил Абу жаҳл каби қаттиқ кўнгиллидир.
Иккинчидан, бадбахт Шумрдек ҳисобсиз фитналарга сабабдир.
Учинчидан, Абу лаҳабдек қора ниятли қарғишдан бошқа нарса олмайди.
Тўртинчидан, даврон ва Турон Хисравининг жонига душман.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Тўққизинчи банд

Кекса мазлумларнинг султон тўғрисидаги қарғиши,
Бу ҳайвоннинг зулми туфайли осмон гумбазининг энг авжига чиқади.
Биринчидан уларнинг тўғрисида экани, иккинчидан, уларнинг айни саҳар пайтидаги,
Учинчидан, жон титратучи оҳи, тўртинчидан, тез учиши (ҳақида сўзлайман).
Биринчидан, айни саҳар пайтида кекса мазлумларнинг қарғиши
Иккинчидан, султон ҳақидаги жон титратучи оҳи боради.
Учинчидан, у ҳайвоннинг зулми туфайли подшоҳ ҳақида оҳи,
Тўртинчидан, тез учиб осмон гумбазининг авжидан ўтади.

Ўнинчи банд

У машҳур мош қушидир, ёвуз бойқушларнинг ғуломи,
Сурати худди сариқ сўфидек, маънода бойқушларнинг бошлиғи.
Биринчидан, дунё юзида, иккинчидан, қалмоқнинг қули бўлган эшак
Учинчидан, зарғалдоқ каби, тўртинчидан, қизил иштонга ўхшаш (эканини сўзлайман).
Биринчидан, дунё юзида ўша машҳур мош қуши,
Иккинчидан, қалмоқнинг қули бўлган эшак, ёвуз бойқушларнинг ғуломи
Учинчидан, зарғалдоқ каби сариқ сўфи суратли,
Тўртинчидан, бойқушларнинг бошлиғи маънода қизил иштон кабидир.

Ўн биринчи банд

Эй ёвуз золим, сенинг манзилинг шубҳасиз жаҳаннамдир.
Юзинг сапсариқ савзидек, калланг потинжон каби.
Биринчидан, мусулмонларнинг душмани, иккинчидан, беимон шайтон (сан).
Учинчидан, лавлаги юзли, тўртинчидан, косон тарраси (сан).
Биринчидан, мусулмонларнинг душманисан, эй ёвуз золим,
Иккинчидан, имонсиз шайтонсан, жойинг, шубҳасиз, жаҳаннамдир.
Учинчидан, эй лавлаги башара, чеҳранг сариқ савзидек,
Тўртинчидан, косоннинг тарраси, калланг потинжон кабидир.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ўн иккинчи банд

Кел эй Махмур, тугат, дил гудози дарёсини озайтир,
Қалам отига дам бер, ёмонларнинг мадҳини ўқимагин.
Биринчидан, султон лақабларини иккинчидан, пасткашларнинг сифатларини,
Учинчидан, жоҳилларнинг зикрини ҳақли равишда тамомлашинг керак.
Биринчидан, султон лақабларини, кел эй Махмур, тугат,
Иккинчидан, пасткаш кишиларнинг сифатига дил гудозини камайтир.
Учинчидан, жоҳилларнинг зикрида қалам отига дам бер,
Тўртинчидан, ҳақли равишда, ёмонларнинг мадҳини тўхтат.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР МАДҲИ МУҲАММАД ШАРИФ ОТАЛИҚ

(Муҳаммад Шариф Оталиқ мадҳида)

Гўям сифоти зоти Муҳаммад Шарифи Нар,
Ин чорпои гашти ба мо буд ҳарифтар.

Мобайни халқ агарчи гарон жони аблаҳаст,
Бошад, вале ба калланариҳо зарифтар.

Пайдо набуд насли писар он замон магар,
Шуд бо ду шоҳи маъни падар он косифтар.

Чандон бувад ба дидаи бинандагони даҳр
Сад фасли дай намуда зи як руҳ қарифтар.

МАЪНОСИ

Муҳаммад Шариф нарнинг зоти сифатини айтаман,
Бу ҳайвонга айланган бизга душман бўлиб қолди.

Халқ орасида гарчи бу аблаҳ қартайган киши бўлса-да,
Аммо унинг бошлиғлиғи кўпроқ машҳур бўлади.

Уғил насли ул замон пайдо бўлмас эди,
Агар унинг отасининг икки шохи йўғонроқ бўлмаса.

Шунчалик бўлдики, дунё аҳолисининг кўзига,
Бир хунук юзидан юз қиш фасли кўринди.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ДАР СИФАТИ АМИР ОЛИМХОН, ТАЪРИХИ Ў

(Амир Олимхоннинг сифатида, унинг таърихи)

Шоҳе ки хислати ў маъруф буд, маълум,
Сангдон з-ҳайбати ў мегашт об чун мум.

Дар даври рўзғораш он қоҳири ягона,
Буданд халқи олам пайваста зору мағмум.

Дар аҳди ў риоё ҳар луқмае ки мехўрд,
Буд он таом бар вай монанди заҳру заққум.

Мо байни рубъи маскун дар рўи аҳли олам,
Аз зарби панжаи худ бинҳода доғи мафҳум.

Овозаи жалолаш дар боби жавру бедод,
Аз Мовараи бо Чин бигрифта буд то Рум.

Маҳдумзодагонро андохт дар ғуломӣ,
Дар аҳди у ғуломон гардида меру маҳдум.

Чун шуд зиёда аз ҳад буғзу шарорати ў,
Дар бораи халойиқ аз авлиёи мазмум.

Ногоҳ қаҳри яздон гардид мусаллати ў,
Якбора сохт ўро аз мулку жоҳ маҳрум.

Он лашкари жалодат, в-он нусрати саодат,
Дар як нафас тамоман мавҳум гашт маълум.

Аз шаҳри Шош омад з-он рўи баҳри Сайҳун,
Бо як туфанг ногаҳ маъдум гашт мавҳум.

Таърихи қатли ўро пурсидам аз хирад, гуфт:
Дар роҳи мулки Хўқанд сардод мири мазлум.

www.ziyouz.com kutubxonasi

МАЪНОСИ

Хислати танилган ва маълум бўлган шоҳ,
Билгилки, тош унинг ҳайбатидан мумдек суюлиб кетади.

У ягона қаҳрли подшоҳнинг ҳукмронлиги даврида,
Олам халқи ҳамиша зорлик ва ғам ичида эди.

Унинг даврида аҳолининг еган ҳарбир луқмаси,
Заққум дарахтининг заҳри каби бўлиб туюлар эди.

Дунёдаги инсон аҳли юзига,
Ўз панжасининг зарбидан билиниб турувчи доғ туширди.

Зулм ва жабр соҳасидаги буюклигининг овозаси,
Мовароуннаҳрдан Хитойга ва Румгача етди...

Хизмат ва ҳурматга сазовор кишиларни қулликка ташлади,
Қулликка сазовор кишилар унинг даврида ҳурматли ва ҳукмрон бўлдилар.

Унинг золим ҳукмронларининг халққа нисбатан,
Ёмонлиги ва зулми ошиб кетгандан сўнг,

Бирдан худонинг қаҳри ўз ҳукмини юргизди,
Бирдан молу мулк ва бойликдан маҳрум этди.

У лашкар, у ботирлик, у қудрат ва саодатмандлик,
Бир нафас ичида йўқ ва нобуд бўлди.

Тошкент шаҳридан Сирдарё ёқасида келаётганда,
Бир ўқ билан тўсатдан йўқ бўлиб йўқолиб кетди.

Унинг ўлдирилишининг таърихини ақлдан сўрадим, у айтди:
Хўқанд йўлида мазлумлар амири бошидан айрилди.

www.ziyouz.com kutubxonasi

ТАЪРИХИ ДУЮМИ АМИР ОЛИМХОН

(Амир Олимхоннинг иккинчи таърихи)

Подшоҳиро, ки дарёи сифоташ кофтам,
Чуз хирад чизе надидам, рӯй аз он бартофтам.

Лек баъд аз мақтали дар сиёҳи номааш,
Золими мардуд таърихи вафоташ ёфтам.

МАЪНОСИ

Ул подшоҳнингки сифат дарёсини кавладим,
Ақлдан бирор нишона топмадим, ундан юз ўгирдим

Аммо унинг ўлдирилишидан сўнг қора номасида,
Лаънатланган золим (Золими Мардум) деб унинг вафоти таърихини топдим.

www.ziyouz.com kutubxonasi

МУНДАРИЖА

Махмурнинг ижодий мероси ҳақида 3
Махмурнинг адабий муҳити 5
Махмур биографиясига оид баъзи маълумотлар 12
Махмур ижоди 17
Хулоса 43

Маҳмур асарларидан намуналар

Муножот ба даргоҳи Қози-ал-хожот 49
Дар сифати қишлоқи Ҳапалак ки бамаҳдум Махмур таъаллуқ ёфта 52
Таърифи вилояти Қурама ва аз давони Кандир гузаштан 53
Арзи қишлоғи Ҳапалак ба жаноби Саид Умар Султон . . 56
Дар сифати Қосим бекларбеги 61
Талаб кардани Махмур аз Амир Умархон пўстин . . . 63
Арз кардани Махмур ба жаноби Амир Умар Султон . . 64
Дар ҳажви хўжа Мир Асад 66
Дар ҳажви домулло Атои Аштӣ 71
Авсофи Қози Муҳаммад Ражаб авж 76
Ғазали Қози Муғаммад Ражаб Авж дар бораи худ . . . 78
Авсофи Ҳожи Ниёз 79
Ғазали Ҳожи Ниёз 81
Авсофи ловубол Ўратепагӣ 83
Ғазали ловубол дар бораи худ 84
Дар сифати Ҳаким Туробий хазор хилта 85
Дар сифати Ҳаким Туробий хазор халта будар . . . 87
Дар сифати Мулла Яқуб Хўжандий 88
Ғазал гуфтани мулла Яқуб дар сифати худ 89
Авсофи мулло Яқуб Хўжандий 91
Ғазали мулло Яқуб 93
Дар сифати қозийи Хўжа Сагбон 94
Ғазали қозийи Хўжа Сагбон 96
Авсофи қози Муҳаммад Зуҳур Заргар 98
Дар ҳажви Мавлоно Фазлӣ саромади шеър мусаммо Абдул Карим Намангоний 100
Дар мадҳи домулло Ғоиб қуюк Мунший 111
Авсофи Каримқул меҳтар 113
Авсофи эгари меҳтар нухусот паноҳ 117
(Такаббур) 118
Дар ҳажви Маҳмуд Қурама 122
Дар сифати Ниёзча оғалиқ 123
Ин ҳажв чордарчор дар сифати Наврўз меҳтар (боши) комкор гуфта шуда 126
Дар мадҳи Муҳаммад Шариф Оталиқ 134
Дар сифати Амир Олимхон, таърихи ў 135
Таърихи дуюми Амир Олимхон 137

www.ziyouz.com kutubxonasi

На узбекском языке

АЗИЗ КАЮМОВ

МАХМУР

Масъул редактор *Ғ. Каримов*
Нашриёт редактори *Ҳ. Расул*
Техредактор *З. П. Горьковая*
Корректор *Ҳ. Саъдуллаева*

Р07872. Босишга рухсат этилди 31/VII—56 й. Қоғоз $60 \times 92^{1}/_{16}$ = 4,37 қоғоз л. 8,75 босма л. Нашриёт л.6,6 Тираж 5000 Заказ 641. Баҳоси 3 с. 30 т. Муқоваси 1 с. [redacted] т.

Ўз ССР Фанлар Академияси нашриётининг босмахонаси.
Тошкент — 1956

www.ziyouz.com kutubxonasi

www.ziyouz.com kutubxonasi